

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

103 ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

1

1997

KERESZTÉNY MAGVETŐ

103. évfolyam • 1997 • 1.szám
Kolozsvár

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dr. Szabó Árpád:	Az ökológiai világnézet és erkölcsstan kialakításának szüksége	3
Dr. Rezi Elek:	A teremtett világ védelmének unitárius teológiai és etikai vizsgálata	8
Dr. Balázs Mihály:	Trauzner Lukács „megtérése”	11
Dr. Gaal György:	Az unitárius iskolaügy történeti vázlata	18
Simén Domokos:	A harang és a harangozás jelzése	22
	Adalékok Szentbenedek történetéhez	33
Matkó László:	Az erdélyi unitáriusok 1766-os összeírása	39
Lőrinczi Lajos:	A fiatfalvi felekezeti együttélés	48

SZÓSZÉK-ÚRASZTALA

Dr. Szabó Árpád:	A szeretet egysége	53
Szabó Zoltán:	Ábrahám alkujja	56
	Mértékletesség	58
Szén Sándor:	E talpalatnyi föld	61
	Barátság	65
Pálfi Dénes:	Válasszuk Jézust	68
Székely Miklós:	Szeressétek egymást	69
Simén Domokos:	Búcsúbeszéd a tanítványok nevében	71
Eszmék, gondolatok		73
Egyházi élet - Hírek		74
Könyvszemle		77

Alapítási éve: 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkeszti: dr. Szabó Árpád. Munkatársak: Kovács István,
Kürti Miklós olvasószerkesztő, Kriza János technikai-szerkesztő.
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 21 út 9.sz. Tel: 064/193236
Fax: 064/195927. Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr.9.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
CIII • Cluj-Napoca • 1997/1

CONTENS

STUDIES

Dr. Árpád Szabó:	Need for the Development of an Ecological World-view and Ethics	3
Dr. Elek Rezi:	A Unitarian Theological and Ethical Examination of the Created World's Protection	8
Mihály Balázs:	Lukács Trauzner's „Conversion”	11
György Gaál:	A Historical Sketch of the Unitarian Education	18
Domokos Simén:	The Bells and Their Marks	22
	Contributions to the History of the Szentbenedek's Church	33
László Matkó:	Census of the Transylvanian Unitarians in 1776	39
Lajos Lőrinczi:	Denominational Coexistence at Fiatfalva	48

SERMONS

Árpád Szabó:	The Unity of Love	53
Zoltán Szabó:	Abraham's Bargain	56
	Temperance	58
Sándor Szén:	This Sail Underfoot	61
	Friendship	65
Dénes Pálfi:	Let's Choose Jesus	68
Miklós Székely:	Love Each Other	69
Domokos Simén:	A Farewell-speech on Pupil's Behalf	71
Ideas, Thoughts		73
Church Life - News		74
Book Review's		77

The President and Responsible Editor: dr. Árpád Szabó.

Members of the Editorial Board:

István Kovács, Miklós Kürti, János Kriza.

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Tel: 064/19.32.36. Fax: 064/19.59.27.

Tanulmányok

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

AZ ÖKOLÓGIAI VILÁGNÉZET ÉS ERKÖLCSTAN KIALAKÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGE

Minden társadalmat egy vagy több létező hagyomány, hit, ideológia és filozófia jellemez, amelyekből kiformalódik a világnézet, másszóval a valóságról és a világról alkotott ismereteink összessége. A társadalom világnézetével egyidejűleg kialakul annak erkölctana is, egy olyan etikai rendszer, amely meghatározza, hogy az embernek hogyan kell együttműködni a világgal és a világban. A világnézet és az erkölcs így intézményeket formálnak; létrehozzák a gondolkodás paramétereit és jellegét, az emberi cselekvési mintákat a világgal való kapcsolatában.

Ma egy olyan világnézetre és erkölcsre van szükségünk, amelyek teljesebb és jobb megközelítései a valóságnak. Még hangsúlyozottabban: egy olyan rendszerre, amely képes megbirkózni az általunk teremtett komplex kérdésekkel, és segíteni egy méltányosabb, biztonságosabb, gondoskodóbb és fenntartóbb világ kialakításában. Ennek az alapja már adva van az ökológiai szemléletben, amelyet még holisztikus, organikus szemléletként is emlegetnek. Ez még kifejlődőben van, de tartalmazza annak a kulturális átalakulásnak a magvait, amely jelentőségében csupán az elmúlt háromszáz év tudományos-ipari forradalmához hasonlítható.

Az ökológiai világnézet fejlődési vonala átnyúlik a történelmen s magában foglalja mindazokat a gondolkodókat és tudósokat, akik elemzői voltak a mechanisztikus-objektivisták gondolkodás-iskolának. Mindazáltal, csupán az utolsó harminc évben valósult meg, és különösen az utolsó évtizedben, amikor a „holisztikus gondolkodás” különböző vonalai körvonalazódtak, és ami lényegesebb, egy összefüggő filozófiai szemléletté váltak. Furcsa módon a fizika fejlődése, amelyet általában a klasszikus tudományos világnézet alapjának tekintenek, termelte ki azokat a kihívásokat, amelyek új világnézet alapjait rakták le. 1958-ban Heisenberg, a kvantummechanika megalapozóinak egyike írta: A tudomány beavatkozásán keresztül megváltoztatja és újraalakítja a kutatás tárgyát, másszóval: a módszert és tárgyat többé nem lehet különválasztani. A tudományos világnézet megszűnt önma-ga lenni a szó igazi értelmében.

Többé tehát nincs független megfigyelője a valóságnak, hanem csak az, aki részese annak. Hogyan kutatjuk, rendszerezzük és magyarázzuk azokat a tényeket, mindez olyan értékektől függ, amelyeket az egyén világhoz való viszonyulása határoz meg. Ez azonban nem hagy minket a szubjektívizmus fe-

nyezető ingoványában, hanem ehelyett ráébreszt a világgal való kapcsolatunk kölcsönös jellegére. Az ökológiai világnézetnek igen lényeges eleme ez, mondhatnánk a kulcsa, amely felfedi számunkra, hogy ez a kapcsolat sokkal inkább résztvételi, mintsem kizsákmányoló.

Az ökológiai szemlélet felismeri, hogy szorosan kötődünk a természet több részéhez mind anyagilag, mind szellemileg, sokkal bensőségesebben, mint ahogy azt a hagyományos világnézet elismeri. És ez így van, ha a természettel és általa munkálkodunk, ha tiszteljük és törődünk vele, ha alkotóként fejlesztjük azt, akkor mind anyagilag, mind szellemileg gyarapodni fogunk.

Az ökológiai szemlélet magától értetődően, de ugyanakkor behatóan felismeri és hirdeti, hogy nekünk Földünk rendszerével összhangban kell cselekednünk. A fejlődés irányvonala kettős: egyrészt a sokféleségre törekvés, másrészt az integráció, mint az előbbi kiegészítő folyamata.

Ez az új világnézet egy új fogalom megjelenését segítette elő: az ökofejlődés fogalmát. Az 1980-as évek tanúi voltak a megőrzés és fejlődés egymást kiegészítő és egyre növekvő megértésének, és annak a szükségletnek, hogy törvényes formát nyerjen a kiegészítés és fenntartó fejlődés folyamatában. Ugyanakkor növekvő egyetértést figyelhetünk meg egyfelől azok között, akik az ökofejlődésben gyakorlati és sürgető szükségletet látnak, másfelől az ökofilozófusok között, akik etikai imperativuszként értékelik azt. A világ rendszeres természetéből adódóan ez a konszenzus elfogadható; az ökofejlődés fogalma tehát adva volt, csak fel kellett fedezni.

A növekvő támogatása az olyan kölcsönösen segítő ökofejlődési alapelveknek, mint az önmagunkra támaszkodás, a helyi szükségletekre való irányulás, ökológiai megbízhatóság és fenntarthatóság, pluralizmus, részvétel, megfelelő technológia és emberi hozzájárulás, úgy tekinthetők, mint a környezettel együttműködő emberi cselekvés formái, amelyeket több tradicionális társadalomban már gyakoroltak. Az iparosított világban az ökofejlődés alapelveit a zöld-mozgalom és az ún. bioregionalizmus fogalmai juttatják kifejezésre. Különösen az utóbbi hangsúlyozza annak szükségét, hogy a társadalmak újranépesítsék - az elfoglalt ellenfogalmaként - régióikat, és kialakítsanak egy olyan társadalmi magatartásformát, amely gazdagítani fogja a helység életét, helyreállítja az életfenntartó rendszereket és kiépíti a lét ökológiailag és társadalmilag megtartó mintáit. Röviden ez azt jelenti, hogy megkezdjük magunkat átalakítani ökorendszerű emberekké. A cél: helybéli gyökér-eresztés, egyetemes (planetáris) szemlélettel párosulva.

Az ökofejlődés fontos eleme a társadalmi és gazdasági igazságosság. Valóban, a leghatékonyabb lépés, amelyet megtehetünk a környezeti és ehhez kapcsolódó válság enyhítése felé az, hogy törekedünk megteremteni a társadalmi és gazdasági igazságosságot a nemzeteken belül és a nemzetek között. De a mi kultúránk a társadalmi és környezeti etikát jellegzetesen különállónak tekinti. Miközben a világ gazdag bizonyítékokat szolgáltat ennek ellenkezőjére: egy jogfosztott, kizsákmányolt személynek nincs más választása, minthogy megkárosítsa környezetét, és a lerombolt környezet elszegényíti a vele függésben élőket. De az ellenkezője is igaz: minden egyén és

közösség és az egész környezeti világ harmonikus életközösségben (szimbiózisban) élhetnek egymással.

Minden valószínűség szerint mi most az első bizonytalan szakaszában élünk a kulturális újjászületésnek, és a történelem azt mutatja, hogy az ilyen változás hosszú és nehéz folyamat. Most azonban az egész jövőnk forog kockán. Az ökológiai világszemlélet világos kifejtése alapvető katalizátora ennek a kritikai átalakulásnak.

Hogyan fogunk élni? Az emberi tapasztalat szerint a legegyszerűbb kérdések gyakran a legmélyebbek. Az egész bolygónkat átfogó válság figyelmeztetés és lehetőség is egyben az alapvető újraértékelésére mindannak, amit nem szabad elveszítenünk. A probléma az, hogy a legmélyebb kérdések kihívást jelentenek a mi megszokott normáink biztonságára nézve. A változás azonban folyamatban van. Ha mi tudatosan követjük és gyakorlatba ültetjük az ökológiai világnézetet, a szükséges változások és átalakulások még időben megtörténhetnek.

II.

A „miért” kérdések korábban vagy később az alapokhoz, ill. az alapértékekhez vezetnek. Az alapértékek az a szikla, amelyen az egész erkölcsi rendszer nyugszik, hármilyen természetű legyen is az. Ha nem tudunk magunknak ilyen alapértékeket megteremteni, jövőnk teljesen reménytelen, mivel ezek adják az élet értelmét az egész világrend számára.

Az ökológiai etika új rendszerében az alapértékek az élet szentségének eszméjében gyökereznek. Az élet szentsége eszméjének elfogadása arra buzdít, hogy védelmezzünk más életformákat is és a fenyegetett környezetet, amelyben az élet veszélyhelyzetbe került.

Mindenféle megőrzési és a környezetet védelmező tevékenység végsősoron az élet szentségéről vallott mély meggyőződésen alapszik. Még konkrétan fogalmazva: ha az élet szentsége előfeltevését megkérdőjelezzik vagy visszautasítják, akkor a megőrzési stratégiák összes tervei és a környezet megmentését szolgáló valamennyi különleges akció a levegőben lóg, mivel nincs semmi oka, hogy felvállaljuk ezeket a stratégiákat vagy az ökológiai etikát.

Így az alapértékek tagadása a sajátos akciók értékeinek megsemmisítéséhez vezet. Ezt újra és újra hangsúlyozni kell. Annyira mérgeztettek vagyunk a cselekvéssel, hogy gyakran azt gondoljuk, ez az egyedüli érték. A cselekvés jelentőségét azonban meghatározza az a mélyebb alapelv, amelyet maga a cselekvés szolgál.

Korunk fontos erkölcsi rendszerei azok, amelyek világosan kinyilvánítják alapértékeiket és ezekre az értékekre építkeznek. Az ökológiai etika az élet szentségének eszméjén alapul. Ebből az eszméből következik az élet tiszteletének imperatívusza. Minden új etikai meglátás egy új felfogást képvisel, amely rendszerint elvezet az ember és a világ közötti új kapcsolat kihangsúlyozásához. Ez az új felfogás megmutatja új felelősségünket és kötelességeinket, amelyek gyakran parancsolat formájában jelentkeznek.

1. Korunk alapértékei között az élet tisztelete a legjelentősebb, amely az élet szentsége látomásából és meggyőződéséből fejlődött ki. Ezt a látomást valójában nagyon könnyű magunkévá tenni, mielőtt még a tudományos vagy pontosabban a mechanisztikus gondolkodás befolyásolna és megrontana. Meg kell tanulnunk ismét értékelni ennek a látomásnak a szépségét.

Viszont a tudományos/racionális elme nehezen tudja elfogadni mindazt, amit szentnek tartunk. A „tisztelet” valóságos fogalmát nehéz beilleszteni a beszéd racionális keretei közé. Még egy ilyen ártatlan fogalom is, mint „látomás”, sokakat kényelmetlenül érint. Azt mondják, hogy nem a látomások, hanem a nyers valóságok világában élünk. Ez azonban helytelen. A világegyetem mechanisztikus fogalma éppen olyan látomás, mint a tiszteleten alapuló szemlélet fogalma. A természetet sokféleképpen lehet szemlélni és értelmezni.

2. Az ökológiai etika egy másik lényeges fogalma és értéke a felelősség. A tiszteletet nem lehet felelősség nélkül gyakorolni; végsősoron a felelősség tiszteletté alakul át.

A felelősség egy etikai alapelv abban az értelemben, hogy ha megértjük az élet egységét és azt a tényt, hogy részei vagyunk annak, egyek vele, úgy felelősek vagyunk az életért, de minden életért; nincs más út számunkra. Tehát a világ helyes megértése, és sajátosan az élet szentségének megértése magában foglalja az érte való felelősséget is. A felelősség az összekötő kapocs az etika és az ésszerűség között. A racionalitás felelősség nélkül fenyegető szörny lehet, míg az erkölcs felelősség nélkül üressé lesz. A felelősség az a szellemi híd, amely az ésszerűséget emberivé (humánussá), az erkölcsöt pedig az élet értelmének tápláló folyójává alakítja.

Minél nagyobb felelősséget vállalunk, emberi létünk annál nagyobb lesz. A felelősségtől való menekülés, amelyet az engedékeny (elnéző) társadalom állandósít, saját emberségünktől való menekülést jelent. Az igazi nagy értékekben mélyen ágyazódnak a hatalmas felelősség nyomai.

3. Az ökológiai etika egy másik valóságos értéke a takarékoság. A takarékoságot nem szabad összetévesztenünk az önmegtartózkodással vagy szűkölködéssel. A takarékoság mindent összevetve pozitív érték, a gazdagság egy formája, nem a szegénységé, a felelősség hordozója; életmód, amely a felelősséget lehetővé és meghatározóvá teszi egy olyan világban, amelyben felismerjük természeti korlátainkat és életközösségünket. Megérteni mások jogát az élethez annyi, mint korlátozni a saját szükségtelen kíválmmainkat.

Más értelemben viszont a takarékoság a belső szépség előfeltétele. Nemcsak másokért, de saját magunkért is takarékoskodunk. A takarékoság a megfelelő (optimális) életmódot jelenti más lényekkel szemben. A takarékoság helyes tudata és alkalmazása abból a meggyőződésből fakad, hogy a legnagyobb értékek ingyenesek, mint amilyenek: a barátság, szeretet, belső öröm, a fejlődés szabadsága. Valóban, ha ezeket meg akarnánk vásárolni, összetörnénk belső értéküket.

A takarékoság a tisztelet egy aspektusa. Az ember nem tisztelheti az életet addig, amíg nem takarékos jelenlegi világunkban, amelyben az egyensúly olyan érzékeny és könnyen tönkretelhető. A három alapvető ökológiai ér-

ték: tisztelet, felelősség és takarékoság annyira egybefonódnak, hogy mindenik jelentéstartalma feltételezi a másik kettő létezését. Az ezekből következő szabályok - légy tisztelettel, bírd felelősséggel, légy takarékos - erkölcsi parancsolatok legmélyebb tudatunkba ágyazottan, amelyek az életre, az élet egységére és az élet lényeges érzékenységére irányulnak.

4. Az ökoigazság egy másik sajátos értéke az ökológiai világrendnek. Az ökoigazság jelenti a mindenkire érvényes igazságot. Az igazság maga tiszteletreméltó, ősi fogalom. Csaknem valamennyi régi etikai kódex elfogadja, mint az erkölcsi magatartás szerves részét. Azonban a hagyományos erkölcsi kódexekben az igazság az emberi világra korlátozódik, máskor meg éppen bizonyos vallási közösségre.

Az ökoigazság, amely mindenki számára érvénnyel bír, az ökológiai világrendnek, a felelősség eszméjének és a minden lénnyel való összetartozásunk felfogásának a következménye. Ha a kozmikus takaró mindannyiunkat betakar, ha bele van szöve mintáiba, amelyeknek mi is részei vagyunk, akkor az igazság, melyet a kozmikus takaró iránt érzünk, annak valamennyi résztvevőjére is vonatkozik - a teremtés minden testvéreire. Nagyon nehéz igazságot szolgáltatni mindennek ebben a mi bonyolult és esetleges világunkban, ezt mind jól tudjuk. Az erkölcsi alapelveket viszont ki lehet mondani, még ha nehéz is általuk élni.

A megőrzés egyik módja annak, melyen keresztül kifejezzük a természet iránti felelősségünket. A megőrzés egy nagyon sajátos cselekvésfajta. Magában foglal gondoskodást, szeretetet, figyelmet és nagyon sok kemény munkát, hogy megmenthessük azt, amit megőrzésre értékesnek tartunk. Egyrészt a megőrzést úgy is tekinthetjük, mint erkölcsi cselekvést: gondoskodást bizonyos pontig, de aztán harcot értékeink megőrzéséért. Másrészt, mélyebb értelemben a megőrzés az elsődleges értékek megvalósítására alkalmazott stratégiákat jelenti. Mi ugyanis különböző terveket szoktunk kidolgozni, hogy megmentsük, amit értékesnek és szükségesnek tartunk, legyen az egyéni életünk, vagy családi, társadalmi és polgári életünk, vagy a világban velünk együttlakók élete, mivel értékeliük az életet magát és támogatjuk az élet szentiségének alapelvét. A stratégiák azonban csak azután következnek, miután az elsődleges értékeket megállapítottuk és elfogadtuk.

Tisztelet, felelősség, takarékoság és ökoigazság alkotják a lényeges értékek minimumát, a helyes megőrzés és fenntartó fejlődés érdekében. Az ökológiai értékek éppen olyanok, mint más hagyományos értékeink: kötelező erővel bírnak a cselekvésre nézve. Az a tény, hogy nehezen valósíthatók meg a gyakorlati életben, nem tagadja fontosságukat és szükségességüket. A múlt nagy értékrendszereit nem azért hozták létre, mert könnyű volt a gyakorlatba átültetni, hanem mert azok kifejezték a cselekvés imperatívuszát, melynek célja az élet védelme, jelentősége és az emberi méltóság volt. Az ökoértékek másokhoz hasonlóan az életet és az emberi méltóságot szolgálják.

Az ökológiai értékek csupán a magot jelentik. Alkalmazásuk különbözni fog a sajátos körülmények között, s ezért szükség van alkotó kiterjesztésükre az élet különböző területein. De mielőtt átalakítanánk különleges cselekvési stratégiákká, mint pl. hogyan foglalkozunk ennek vagy annak a régióknak megőr-

zésével vagy fejlesztésével, szükség van egy szilárd értékformáló alapra, amely irányítja próbálkozásunkat Földünkkel, a természettel és más kultúrákkal való helyes viszony kialakítására annak érdekében, hogy biztosíthassunk egy értelmes jövőt magunk és az utánunk jövő nemzedékek számára.

Dr. REZI ELEK

A TEREMTETT VILÁG VÉDELME UNITÁRIUS TEOLÓGIAI ÉS ETIKAI VIZSGÁLATA

Teológiai szempontból indokoltnak vélem, hogy a napjainkban használatos „környezetvédelem” kifejezést a „teremtett világ védelme” kifejezéssel helyettesítsük. Ezzel azt szeretnénk nyomatékosítani, hogy a kérdés nemcsak szociális, kulturális, politikai, gazdasági, hanem teológiai probléma is. Lényegében az Istentől kapott megbízatásunk teljesítéséről vagy nem teljesítéséről, Isten akarata iránti engedelmességről vagy közömbösségről, esetenként szembehelyezkedésről van szó.

A Zsolt 24, 1 figyelmeztet, hogy a „Föld az Istené!”, mi csak időlegesen bérbe vettük azt, és felelősen kell élnünk. Meggyőződésünk az, hogy a természetes környezet az isteni sugalmazás (kijelentés, üzenet) forrása, amely segít abban, hogy közelebb kerüljünk Istenhez, önmagunkhoz és embertársainkhoz.

Az ember, amikor környezetét rombolja, annak tárgyi és kulturális értékeit pazarolja, ezzel nemcsak önmaga környezetét szegényíti meg, de önmaga értéktartalmának a gyarapítását is hátráltatja és végső soron Istentől távolodik el.

Sajnálattal állapítjuk meg, hogy az ember természet iránti felfogásából - akarva-akaratlanul - napjainkban egyre kezd kiszorulni az isteni jelleg, az „isteni bélyeg nyoma”. Az ember mint anyaghoz viszonyul a természethez, környezetéhez, és úgy véli, hogy kénye-kedve szerint alakíthatja és formálhatja. A korábbi materialista szemlélet maradványa ez, amely olyan jelszavakat hangoztatott és tanultatott meg, mint „Harcban a természettel”, „Legyőzzük a természet erőit”, „Az ember a természet ura” stb. Pedig az ellenkezője reális. Ahhoz ugyanis, hogy a természethez, a környezetünkhöz közelebb kerüljünk, értékeit felismerjük és megbecsüljük, éppen az istenit kell újra nem felfedezni (mert az adott), hanem megláttatni benne. A természet nem egy velünk szembenálló, a mi előrehaladásunkat, fejlődésünket gátló „erő”, hanem az élet hordozója és bölcsője. Az a bölcső, amelyet Isten ringat! Ennek tudatosítása napjaink időszerű feladatai közé tartozik.

A felelősség késztet arra, hogy erkölcsstanunkban, az istenire is tekintve, helye legyen a szubhumán életnek is. Az etika sürgető parancsa az emberközpontú szemlélet átforgalmazása életközpontú szemléletté.

Csak ilyen etikában kaphat helyet a szubhumán élet. A viszony nem lehet egyoldalú, mellé- vagy fölérendelő, hanem közös, egyenlő és kölcsönös. Albert Schweitzer, az élet tiszteletének nagy szorgalmazója és etikus-teológusa nyilatkozta: „Az eddigi erkölcsstanok abban hibáztak, hogy csupán az emberek

közi viszonyt tárgyalták. A valóságban azonban a kérdést így kell megfogalmaznunk: milyen magatartást kell tanúsítanunk a világgal és valamennyi megismerhető léttel szemben. Az ember csak akkor erkölcsös, ha számára az élet mint olyan szent, tehát a növények, állatok és embertársai élete. Az élet tisztelének erkölcstana magában foglal mindent, amit szeretetnek, odaadásnak és rokonszenvnek nevezhetünk, szenvedésben, örömben vagy erő kifejtésben egyaránt.”

Meggyőződésünk, hogy Isten a világot nemcsak a ma, hanem a mindenkori tökéletesedésre törekvő emberért teremtette. Konkrétabban: Isten a múltat a jelen, a jelent a jövő érdekében hívta létre. Ezért teremtett világunkkal szembeni magatartásunk sohasem fakadhat önző egyéni vagy szűkkörű közösségi érdekekből.

A tékozló fiú példázatának (Lk 15,11-32) üzenetét - tárgyunk szempontjából - úgy is értelmezhetjük, hogy aki egyszerre és időnap előtt „ki akarja venni a jussát”, az nem jár helyes úton; az tékozolja, pazarolja a természet értékeit, nem számolva a következményekkel.

Már az Ószövetség sokatmondóan fejezte ki az embernek a környezete iránti felelős kapcsolatát, amikor hangsúlyozta, hogy Isten azért helyezte az embert az Éden kertjébe, hogy „művelje és őrizze azt” (1Móz 2,15). Itt egyáltalán nincs szó kifosztásról, tékozlásról, uralomról, kihasználásról.

Mindezt azért hangsúlyozzuk, mert az 1Móz 1,28-ban elhangzott teremtésbeli felhívást: „Isten megáldotta őket és ezt mondta nekik: »szaporodjatok és sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet. Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen»,” vádként hangoztatják a keresztények felé, hogy az ember természetet uraló, kifosztó, leigázó magatartása innen vette volna eredetét, igazolását. Ez a „vádaskodás” teljesen alaptalan, mert a felhívás az „uralkodást” nem a pusztításhoz, hanem a felelősséghez kapcsolja. Az uralkodás felelősséget jelent az embernek a „re-ábízottakért” (élőlények, környezet stb.), amelyet a fentebb idézett 1Móz 2,15 hoz életközébe.

Noéről és bárkájáról szóló történet sokszor volt a kételkedés, a gúny, az élcéldés tárgya az „aranykorszak” szolgálalkú „aranyzónokai” részéről, pedig őszerejű képe és szimbóluma annak (sok más értékes mondanivalója mellett), hogy hogyan menti az ember a veszélyeztetett állatokat.

A proféták a természet harmóniájában éltek, az istenit abban is átérezték. Nem véletlenül történtek itt az elhívások, a hierophániák, a teophániák.

Jézus tanításában nem annyira a teremtésre, mint inkább a gondviselésre, mint Isten szeretetének megnyilvánulására helyezte a hangsúlyt. Az isteni gondviselés minden létezőre kiterjed - hirdette Jézus, ennek a tanításnak klasszikus példája a Mt 6,25-34. A természettel ő is összhangban élt, abban is meglátta az istenit, imádkozott a természetben is (Mt 26,36-44; Lk 22,39-46).

Gyakran találkozunk olyan megállapításokkal, hogy a környezet károsításáért, az ökológiai válságért a tudomány és a technika a felelős. Mi elismerjük és értékeljük a tudomány és a technika emberszolgálatát, de nem azonosíthatjuk magunkat azokkal a törekvésekkel, amelyek csak utilisztikus

értékek elérésében látják az élet célját és értelmét. Mi valljuk Jézussal: „Több az élet a tápláléknál, és a test a ruházatnál” (Lk 12,23).

De megállapíthatjuk azt is, hogy erkölcsileg sem a tudomány, sem a technika nem vonható felelősségre, mert önmagukban véve nem bírnak erkölcsi jelleggel, azaz nem erkölcsösök vagy erkölcs ellenesek. Felelős az ember, aki a tudomány és a technika megteremtője és gyakorlati kivitelezője, aki úgy áll a kérdés súlypontjában, mint a válságot előidéző és azt leküzdeni képes értelmes és kötelességekkel felruházott lény.

Az erkölcs szellemében cselekvő ember pozitív módon gyakorol hatást környezetére. Ezért a teremtett világ védelme ma már nemcsak tudományos és technológiai megoldásokat vár, hanem erkölcsi és vallási indíttatásokat is a környezettel szembeni felelősség tudatosítására.

Az ember felismerte a veszélyt és képes cselekedni környezete védelméért, megőrzéséért. Ebben a munkájában nincs egyedül. Isten vele van és állandóan ihleti, sugalmazza a jó és az igaz és a szép cselekvésre.

Vallásos meggyőződésünkéből fakadóan hangsúlyozzuk a szeretet kiterjesztését minden teremtményre, mert a mi világunk nem a tárgyak és életek halmaza, hanem Isten gondviselése által összhangba jövő világ, amelyben minden életakaratnak (A. Schweitzer), tárgynak vagy éppen életjelenségnek megvan a maga jól meghatározott szerepe és célja.

Figyelemmel kell kísérnünk a gyakorlati életben az elméleti síkon született következő megnyilatkozást: „Élni akaró élet vagyok az élni akaró életek közepette. Ez nem egy kiokoskodott mondat. Napról-napra, óráról-órára ebben élek. Az eszmélés minden pillanatában megújulóan áll előttem. Mint soha el nem száradó gyökérből élő, a lét minden tényét átható világ- és életszemlélet sarjad belőle folytonosan. A léttel való etikus eggyéválás titokzatos valósága nő ki belőle.”

Köztudott, hogy a teremtett világ védelme ma már nemzetközi összefogást és együttműködést igényel. Az első jelentős lépés ezen a téren 1972-ben Stockholmban történt, ahol 113 ország képviselőinek a részvételével megtartották az Emberi Környezet Védelmével foglalkozó első ENSZ konferenciát. Azóta 10 évenként rendeznek nagyszabású konferenciákat.

A legutóbbi nagyszabású konferenciára 1992. júniusában került sor Rio de Janeiró-ban. Ennek a konferenciának egyik legnagyobb eredménye az volt, hogy a vallásos és a teológiai szemlélet erőteljesebben jelentkezett, mint korábban. Az itt elfogadott Szent Föld Közösség elnevezésű Nyilatkozatból kiemeljük:

- az ökológiai krízis, az ember lelki krízisének az a tünete, amely a közömbösségből fakad;
- minden teremtmény a másokra van utalva, és ez alól nem kivétel az ember sem;
- Isten különbözik a teremtett világtól, de mégis tevékenykedik ebben; tevékenysége a szeretetből fakad;
- át kell formálnunk magatartásunkat, és egy újfajta tiszteletet kell elfogadnunk a természetben megnyilvánuló isteni törvényekkel szemben;

- egyének és közösségek dolgozzanak ki egy ún. Föld-Etikát (Earth Ethics), amelynek mély lelki irányulása legyen;
- a világmindenség szent, mert Istenhez tartozik és egyetlenegy;
- a környezet iránti magatartásunk mindig Isten akaratához kell igazodjék.

Konkrét intézkedésekre és új lelkiségre van tehát szükségünk, mert „Azt mondani, hogy aggódunk a természetért, még nem elég; meg kell találnunk helyét beszédeinkben, tanításainkban és lelki gondozásaink során is. Mi magunk mögött hagytuk az Édent, ezért Isten segítségével arra kell törekednünk, hogy megfelelő utakat találjunk Földünk áldottabbá tételére” (Irene Holbey).

Meggyőződéssel fordulunk az egész emberiség lelkiismeretéhez szóló felhívás felé, mi, unitáriusok is: „Csak egy Földünk van, amelyet nem apáinktól örököltünk, hanem unokáinktól vettünk kölcsön.”

Dr. BALÁZS MIHÁLY

TRAUZNER LUKÁCS „MEGTÉRÉSE”

Talán akkor járok el helyesen, ha felidézem, mit mond az alábbi sorok főhőséről az erdélyiek egyetemjárását feldolgozó legfrissebb kiadvány: „1578 előtt Itáliában tanult. Dávid Ferenc veje, Kolozsváron városi jegyző, 1578-ban a százak tanácsának tagja, 1600–1601-ben és 1603-ban ítélőmester. Básta elfogatta, Bocskai fejedelemsége idején szabadult, 1606–1608-ban a fejedelmi tábla és az országgyűlés elnöke, 1607-ben birtokos nemes lett”¹.

Az alábbiak néhány ponton helyreigazítják majd ezt az életrajzot, de ez a korrekció a lényegen keveset módosít. Kétségtelenül kiderül ugyanis e Binder Pál² és Trócsányi Zsolt³ adataira támaszkodó összefoglalásból is, hogy páratlan nagyívű pályáról van szó, s Trócsányi ki is mondja: egészen kivételes az, amiképpen a kolozsvári szász náció tagja a tanácsúrságig vitte⁴. A történet azonban még izgalmasabbá válik, ha ennek az útnak a felekezetek közötti ívelését is figyelembe vesszük.

Trauzner Lukács ugyanis nem csupán Dávid Ferenc veje, hanem legbensőbb munkatársainak egyike volt. A Dávid Ferenc ellen lefolytatott per utolsó szakaszában már ő beszélt a nagybeteg püspök helyett, s tanainak védelmezőjeként írta róla a források. Nagy szerepet vállalt az elhunyt unitárius püspök emlékének ápolásában is, hiszen minden valószínűség szerint ő a szerzője a *Defensio Francisci Davidis* című Krakkóban megjelent mű egy fontos fejezetének⁵. Ez éppen a Dávid-per lefolyását mondja el egy külföldi barátjához címzett levél formájában: *Epistola Transylvanorum ad N.N.*⁶. De minden jel arra mutat, hogy Trauzner részt vett abban a szellemi útkeresésben is, amely Dávid Ferenc halála után átjárta az erdélyi antitrinitarizmust. Nincs mód arra, hogy ezzel részletesen foglalkozzak. Csupán azt emítem meg, hogy egyik – elsősorban Christian Francken⁷ nevéhez kötődő – áramlata eljutott a vallás alapjainak megkérdőjelezéséig. Minden jel arra mutat, hogy Trauzner

Lukács Christian Francken egyik legszínvonalasabb erdélyi követője volt⁸. Nos, ez az istentelen ateista 1604 elején katolikussá lett. Hogyan történt ez meg, s miféle tanulságok fogalmazódnak meg e példa nyomán az erdélyi arisztokrácia szellemi áttrendeződésére vonatkozóan? Erről szólunk néhány szót elsősorban oly módon, hogy azokra a főleg jezsuita forrásokra támaszkodunk, amelyeket eddig még nem vettek figyelembe⁹.

Giovanni Argenti, az erdélyi jezsuiták főnöke rendkívül érdekesen emlékezik meg először is Trauzner nézeteiről. Elmondja, hogy hőstünk kivételesen gazdag műveltségű férfiú, a tudományok minden területén otthonosan mozog, de különösen jogi műveltsége kiemelkedő. Vallási nézeteiről a következőket állítja: ez a férfiú csaknem minden eretnekséggel megpróbálkozott, majd látszólag a borzalmas unitarizmusnál kötött ki, valójában azonban ateista lett. Ebben annyira előrehaladt, hogy szerinte a világ teremtésére és kormányzására vonatkozó dolgokban inkább Arisztotelésznek mint Mózesnek van igaza. Miután áttanulmányozta Arisztotelész etikáját, a következőket írta egyik barátjának: Ha minden szent könyvet elvetnénk is, Arisztotelész etikai posztulátumai elegendőek lennének ahhoz, hogy az ember elnyerje az üdvösséget. Magántársaságban tehát ateistaként viselkedett, nyilvánosan azonban unitáriusként lépett fel, mert azt vallotta, hogy szükség van a vallásra, mint olyan eszükre, amelyet a bölcs emberek azért találtak ki, hogy a tudatlan népet ennek segítségével féken tartsák.

Messzire vezetne, ha sorravenném, hogy ezek a tételek az európai reneszánsz mely nagy áramlatainak és filozófusainak műveiből eredeztethetők, így inkább csak arra az érdekes összefüggésre utalok, hogy hasonló istentelen gondolatok felbukkanását Pázmány Péter is regisztrálta. Ő egy helyütt a következőket mondja: „... ismertem olyan főurat, tudós úriembert, ki mielőtt a régi igaz hitre térne, arra jutott, hogy szentírás nélkül az Arisztoteles ethicáját elég-ségesnek ítélte az embernek tökéletességére”¹⁰. E megállapítás kísértetiesen megegyezik az Argenti által mondottakkal, de azt tartjuk kevésbé valószínűnek, hogy Pázmány Trauznerre gondolt. Természetesen nem tarthatjuk kizártnek ezt a lehetőséget sem, hiszen – mint látni fogjuk – Trauzner többször járt követségben Bécsben, s egy ilyen út során esetleg találkozhatott Pázmánnyal. De talán helyesebben járunk el, ha Pázmány szavait annak bizonyítékaként értelmezzük, hogy az erdélyi és magyarországi arisztokrata elit körében nem volt ritka az ilyen vélekedés.

Nos, ez a Trauzner Lukács 1604 tavaszán kezébe vett néhány katolikus művet, közöttük Ludovicus Granatensis *Introductio ad symbolum apostolicum* című munkáját, és ezek áttanulmányozása után meglátta az igaz fényt, és megtért a katolikus egyház kebelébe. A történet esetleg megható is lehetne, ha nem tudnánk, hogy ez a megvilágosodás nem egészen önként vállalt magányban, hanem a dévai vár börtönében történt. Ugyanott csücsült tehát Trauzner, ahol 1579-ben mártírrá lett apósa, s a fent említett katolikus műveket Johann Adam von Hoffkirchen a dévai vár buzgó katolikus kapitánya adta a kezébe.

Nem lesz tehát érdektelen közelebről is megvizsgálunk az áttérés körülményeit. Szamosközy nagy történeti műve nem jelöli meg pontosan a bebörtönözés okait, csupán általánosságban indokolja ezt annak a kegyetlen

terrornak az ecsetelésével, amellyel Basta és a tanácsosok rendet próbáltak csinálni a császár hatalmába visszakerült Erdélyben 1603 őszén¹¹. Érdekes konkrétumot tudunk meg azonban egy jóval későbbi lengyel forrásból. Samuel Gradzki *Epitome praecipuarum rerum ab infelici clade Mochacziana seu ab anno 1526 usque annum 1663 Hungariam inter et Transylvaniam gestarum* című 1657-ben íródott munkájában ugyanis azt olvashatjuk, hogy a Kolozsvár képviselőtében Déván megjelent két küldött, Tótházy Mihály és Trauzner Lukács nem volt hajlandó aláírni azt a cikkelyt, hogy azokban a városokban amelyek hűtlenek lettek a császárhoz, csak a római katolikus vallás engedélyeztessék¹². A legtöbb információhoz azonban Szamosközy kézíratos feljegyzéseiből jutunk. Ezekből megtudjuk, hogy Trauzner elfogatása kifejezetten Basta ellenében történt, aki csupán tolmácsként akarta őt alkalmazni Déván¹³. Ezek szerint a bebörtönzés két mozgatója a már említett Hoffkirchen, illetőleg Paul von Krauseneck császári biztos volt. Szamosközy kifejezetten Trauzner későbbi nyilatkozatára hivatkozva állítja, hogy Hoffkirchen kiváltképpen a vallása miatt ragaszkodott a kolozsvári polgár bebörtönzéséhez és a későbbiek szempontjából különösen érdekes, hogy a dévai kapitány azt mondogatta neki a börtönben, hogy „én fogattalak meg... és én szabadítalak elis.”¹⁴

Nem kell csodálkoznunk az erdélyi viszonyokat jól ismerő Basta viszonylagos visszafogottságán. Ő természetesen tisztában volt azzal, hogy szinte minden erdélyi politikacsinálóhoz hasonlóan, milyen politikai ingadozások terhelték a kolozsvári deák pályáját.¹⁵ Bizonyosan tudott arról, hogy Báthory Zsigmond 1598-as visszatérésekor az ő oldalára állt, majd Mihály vajda mellett találjuk, s aztán a lécfalvi országgyűlés által Prágába küldött követek között bukkan fel, hogy az erdélyi hatalomváltás után megszökjön innen és Lengyelországon keresztül visszatérjen, hogy aztán majd ismét Báthori Zsigmond követe legyen. Majd ott látjuk őt 1601 augusztusában Kolozsvárott, amikor a város megadja magát Bastának, ám az újabb fordulat során csatlakozik Székely Mózeshez, s tevékeny szerepet játszik Beszterce meghódoltatásában. Ám bizonyos jelek arra mutatnak, hogy a császári hadvezér rendkívül nagyra értékelte és becsülte a kolozsvári polgárt. Szamosközy egy helyütt bizalmas beszélgetésükről ad számot 1601 augusztusából, s Basta 1600. december 17-én Rudolf császárhoz írott levele expressis verbis is megfogalmazza ezt a nagyrabecsülést: az erdélyiek között rendkívüli tekintélyként s kitűnően tájékozott emberként ajánlja a császár figyelmébe a követként érkező Trauznert. Az erdélyi politikai helyzettel tökéletesen tisztában levő, s a dolgokat józanul mérlegelni tudó katonameger talán még azt is átlátta, hogy az egykor előtte Kolozsvár nevében térdrehulló „capo della setta ariana” politikai színváltásai mögött van egy állandó mozzanat: a városa és tágabb páttriája megmaradását lehetővé tevő békés politikai megoldások szorgalmazása. Ám az is lehet, hogy a Szamosközy által emlegetett visszafogottságot egy másik mozzanattal kell magyaráznunk. Arra gondolunk, hogy bár meglehetősen jól dokumentált az az eseménysorozat, amely a kolozsvári jezsuita kollégium lerombolásához és a jezsuiták kiűzéséhez vezetett, semmiféle nyomát sem találjuk annak, hogy Trauzner ebben bármiféle szerepet játszott volna. Ha a jezsuita források hallgatását a későbbi

fejlemények fényében esetleg tendenciózusnak is vélhetnénk, az mindenképpen feltűnő, hogy hallgat erről az a Szamosközy is, aki pedig meglehetősen ironikus kommentárral közli azt a kétértelmű beszédet, amelyet Trauzner a város Székely Mózesnek történő átadása ügyében tartott.¹⁶

Rendkívül érdekes, hogy éppen főhősünk későbbi megnyilatkozásaiból tudhatunk meg további részleteket Hoffkirchen motivációjáról. A többek között Trauznerre támaszkodó Gyulafi Lestár, valamint Szamosközy ugyanis részletesen elbeszéli, miképpen ölték meg Hoffkirchent 1605 januárjában Enyed mellett a hajdúk. E beszámolókból egy fanatikus Habsburg-párti és megszállott katolikus képe bontakozik ki: „Nem egyszer mondta ezt Trauznernek, hogy vagy meghal, vagy megmutatja ezt, hogy nem volt utolsó azok közt, akik az Ausztriai familia mellett, magokat fortunájokat és életeket exponáltak, és hogy nevét hagyja, ha élete belé vesz is, ennél az familiánál. Mondta azt is, hogy nem mind kapitán az, a ki kapitán nevet visel, minthogy nem is barát minden, a ki csuklyát visel, és hogy kevés ember tudja, mint köllessék nagy dolgokat kevés munkával véghez vinni”.¹⁷ Ez a buzgalom vezette bele az itt nem részletezhető könnyelmű és terrorisztikus hadivállalkozásba, s hiába intette őt maga Trauzner is, a hajdúk prédájává vált. Meggondolkoztató azonban, hogy nem akárkikkal osztozott a halálban: „Nevezetessek ezek voltak vele, Felicianus ab Heberstain, Juvenis annorum 20, filius Magnifici Domini Feliciani Liberi Baronis ab Heberstain Consiliarii bellici Caesarei. Ennek az ifjúnak az anyja Hoffkircher familiájából való volt. Julius Caesar Muralthus, Frater Joannis, Joannes Lisbona, filius Gerardi Lisbonae, praefecti minerarum Rivuliensium, Caspar Capito, Joannis Capitonis, Alchimistae filius, Palatics János, György fia, annorum 20. Szikszai Ferencz, Imre fia és Kevendi Pál deák, Julius Muralthus szolgája, el szaladtanak.”¹⁸

E lista részletesebb elemzését mellőzve is megállapítható, hogy nem csupán marcona katonák voltak e fékezhetetlen indulatú hadvezér kíséretében, hanem az erdélyi katolicizmus ügyében a kard mellett egyéb eszközök-höz is nyúlni tudó férfiakat is ott találunk. Itt csupán arra utalunk, hogy Julius Caesar Muralthus azok közé a művelt értelmiségiek közé tartozott, akiket még Báthory István hozott be Erdélybe, illetve Lengyelországba. Ő később a Felvidéken tevékenykedett, majd Báthory Zsigmond orvosa lett.¹⁹ Az ő esetében is rendelkezünk adatokkal arról, hogy a 90-es évek második felében gyakran megfordult Kolozsváron, sőt azt is tudjuk, hogy 1598. január 31-én családotól együtt Nagybányára költözött. A nagybányai bányamester fiáról ugyanakkor olyan adattal rendelkezünk, hogy 1599-ben Kolozsvárott az Unitárius Kollégiumban tanult. Simon Fischer ebben az esztendőben megjelent logikai kézikönyvének függeléke ugyanis közli azok tételeit, akik e témából disputáltak, s ezek között szerepel Joannes Lisbona is.²⁰ Rendkívül érdekes az is, hogy a kegyetlenül megölték listáján ott találjuk Palatics György fiát, Jánost is. Egyáltalán nem tartjuk kizártnak, hogy az igen jelentékeny költőként számontartott Palatics Györgyről és fiáról van szó, hiszen vannak adatok arra vonatkozóan, hogy a budai Csonka-toronyban oly kiemelkedő verset író, Balassi egy versének dallamot, egy rendkívül izgalmas kódexnek pedig nevet adó férfiú kiszabadulása után Erdélybe ment.²¹ Ha figyelembe vesszük, hogy a korban az alkimis-

ták közismerten nem voltak műveletlen és tájékozatlan férfiak, akkor jelentőséget tulajdoníthatunk annak is, hogy egy alkimista fia is Hoffkirchen társaságában volt.

Nem jelentéktelen szellemi kapacitást képviselt tehát ez a kolozsvári viszonyokat, s talán magát Trauzner is jól ismerő s bizonyára egymással már korábban is érintkező embereket tömörítő együttes. Bizonyára ezzel magyarázható, hogy meggondoltságot, de legalábbis jól tájékozottságot mutat, hogy milyen könyveket nyomott Hoffkirchen a börtönbe zárt Trauzner Lukács kezébe. A rendkívül termékeny, latinul és spanyolul egyaránt író spanyol dominikánus, Ludovicus Granatensis (1504-1588) ugyanis azon szerzők közé tartozott, akik spanyol nyelvű munkáikban nem az elvont dogmatikai kérdéseket feszegették, hanem a megtérés, a bűnbánat, a lelki elmélyülés kérdéseiben kívántak eligazítást adni. Az e tárgyban írott rendkívül népszerű, több nyelvre lefordított műveit Keresztes Szent János vagy Avilai Szent Teréz híres írásaival együtt emlegeti a szakirodalom.²² A Trauzner Lukács által a börtönben olvasott, eredetileg spanyolul íródott, de hamarosan több latin fordítást²³ is kapott mű az említett két vonulat határmezsgyéjén helyezhető el. Címéből is következően természetesen a keresztény hittételek összegzését adja, ám egyáltalán nem száraz módon, hanem a racionális érvelés egy jól követhető minimumát közérthető és népszerű történetekkel vegyítve. Szempontunkból különösen érdekes, hogy a gondolatmenet középpontjában az áll, hogy miképpen lehet a vallásos hit létjogosultságát igazolni, másrészt a legrészletesebben azzal foglalkozik, hogy bebizonyítsa: az összes létező vallás között a kereszténység, és ezen belül a római katolikus felekezet a legmagasabbrendű. Bőven találunk tehát a műben olyan gondolati kiindulópontokat, ahonnan elindulva a nagy antitrinitárius szerzők is építkeztek, bár a végeredmény természetesen gyökeresen eltérő lett. Az azonban mindenképpen említésre méltó, hogy a könyv utolsó fejezete kifejezetten krisztológiai kérdéssel foglalkozik, azt bizonyítja, hogy Krisztus a proféták által megjövendölt megváltó.

Természetesen nem gondolhatjuk azt, hogy Trauzner Lukács azért tért át, mert éppen a megfelelő teológiai művel találkozott a dévai vár börtönében. A könyvek meggondolt kiválasztását azonban hangsúlyozniuk kellett, mielőtt ráterénék az áttérés néhány további mozzanatának ismertetésére. Ebben fő forrásunk Giovanni Argenti jezsuita tartományfőnökhelyettes beszámolója. Megtudjuk tőle, hogy az említett könyvek elolvasása után Trauzner hosszú levelekben kereste föl a börtönből. Ezekben a levelekben nem csupán ártatlanságát hangsúlyozta hanem a Saulusból Pállá lett apostol példájára hivatkozva kifejtette, hogy az őt ért csapásokat és a behörtönöztetést Isten büntetéseként fogta fel, és a lelki nyugalmat megtalálva, könnyek között közölte a jezsuitával, hogy kész nyilvánosan is hitet tenni a katolikus vallás mellett. Argenti ezután fölkereste Bastát, aki először nagy gyanakvással fogadta az elmondottakat és hallani sem akart a fogoly szabadon engedéséről. A jezsuitának azonban végül sikerült meggyőznie arról, hogy ők semmit sem veszíthetnek, mert ha Trauzner csupán színlel, akkor legalább végképp leleplezi magát még hitsorsosai előtt is. Basta tehát rábólintott Argenti tervére, ám le kellett küzdenie még egy akadályt. A császár által Erdélybe kiküldött biztosok közül ketten – Georgius Hoffmanus és Carolus

Imhoff – ugyanis lutheránusok voltak, így jogos volt a gyanú, hogy ők nem örülnének föltétlen e szép megegyezésre jutó katolikus páros eme látványos akciójának. Célszerű volt tehát úgy beállítani a dolgot, hogy Trauzner szabadonbocsátásának semmi köze a valláscseréhez. Az áttérést el is titkolták, s Basta kizárólag azzal indokolta, hogy az újólag végrehajtott lehető legszigorúbb vizsgálat sem tudott előhozni semmi terhelőt Trauzner ellenében. Nincs tehát alapja annak, hogy továbbra is börtönbe tartsák. Az akció rafináltsága különösen akkor válik érzékelhetővé, ha figyelembe vesszük, hogy mi történt ebben az időben Kassán. Így ugyanis megértjük, hogy miért kellett föltétlen kijátszani azt a Hoffmant, aki Julius Salm semptei udvarbírójának volt a fia, s akinek karrierje Bornemisza Péter patrónusának jóvoltából ívelt fel. Az ő családját is elérte ugyanis a buzgó katolizálási hullám, hiszen Gyulafi Lestár egy feljegyzésében a következőket olvashatjuk: „ismét Hoffman Györgynek egy atyjafiát, ki ugyanott Kassán lakik, találták volt házánál, hogy az postillát olvassa volt, azon száz aranyat vettek. Ezt is bizonytalmondá Hoffman uram fija, csak szintén az templom elvétele után történt, meg kellett adni, ki nem bocsáttá addig az tömlöczből”.²⁴

Főhősünk eközben a nagybőjt idejét mély meditációval töltötte el, majd 1604 húsvétján lezajlottak az épületes ceremóniák. Előbb Argenti szobájában tagadta meg eddigi bűneit és tévtanait több főúr és kolozsvári patrícus jelenlétében, majd a kolozsvári főtemplomban hatalmas tömeg jelenlétében nyilvánosan is meggyónt. A jezsuita heismeri: alig akadt a tömegben olyan ember, aki ne színlelésnek tartotta volna a történeteket.

Trauzner históriája azonban ezután kezd igazán izgalmassá lenni számunkra. Vele ugyanis nem az történt mint tanítómasterével, Christian Francannel, aki életében négyszer katolizált, hanem az Erdélyre ráköszöntő újabb hatalmi változások közepette is kitartott katolikus volta mellett. Ez a sajátos kolozsvári viszonyok között rendkívül figyelemreméltó pozíció felvételét eredményezte. Ennek részleteit azonban itt már nem idézhetjük fel. Legyen elég csupán annak jelzése, hogy amikor napirendre került Kolozsvár behódolása Bocskai előtt, Trauzner igen állhatatosan küzdött annak érdekében, hogy a városban ne csupán az unitárius vallás gyakorlása engedélyeztessék. A jezsuita dokumentumok részletesen beszámolnak különféle megnyilatkozásairól, amelyekben a katolikus hit és a jezsuiták védelme összefonódott a különféle vallások szabadságának hangsúlyozásával. De talán mindennél beszédesebb az a tény, hogy az 1606 őszén Erdélyből mégiscsak kitiltott jezsuitákkal együtt kiküldi Erdélyből fiát is, mert – a jezsuiták szerint legalábbis – azt akarta, hogy fia olyan országban tanuljon, ahol virágzik a katolikus vallás. S valóban, az olümüzi jezsuita kollégium anyakönyvében 1607. március 1-én felvidéki magyarok társaságában a következő bejegyzést olvashatjuk: Stephan Trauzner Claudiopolitanus.²⁵

Jegyzetek

¹ Szabó Miklós – Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged, 1992. 155. (Fontes rerum Scholasticarum IV, Szerk. Keserű Bálint)

² Binder Pál, *Közös múltunk. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről*. Bukarest, 1982. 289.

³ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540-1690*, Bp. 1980. 36.

⁴ Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései (Adalék az erdélyi rendség történetéhez)*, Bp. 1976. 68.

⁵ Antal Pirnát: *Die Ideologie der siebenbürger Antitrinitarier in 1570-er Jahren*, Bp. 1961. 172.

⁶ Modern kiadása: *Bibliotheca Unitariorum I*. Introduced by Mihály Balázs, Bp. 1983. 238-278.

⁷ Róla magyarul Lech Szozucki: *Két eretnek gondolkodó a XVI. században. (Jacobus Palaeologus és Christian Francken)* Bp. 1980. 85-123. (Humanizmus és reformáció 9)

⁸ Pirnát Antal: *Arisztoteliánusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola)*, Helikon. XVII. 1971. 371.

⁹ E jezsuita forrásokra külön nem hivatkozunk, mivel ezek hamarosan megjelennek az *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* c. sorozatban.

¹⁰ Pázmány Péter: *Összes művei*. III. Kiad. Kiss Ignác. Bp. 1987. 182.

¹¹ Szamosközy István: *Erdély története* (1598-1599, 1603), ford. Borzsák István, Kiad. Sinkovics István, Bp. 1981. 462-481. (Pro memoria)

¹² A szerzőről lásd Keserű Gizella összefoglalását: *Ismeretlen szerző Rákóczi-eposza*, sajtó alá rend. Szigeti Csaba, Bp. 1988. 284-285. A mű kéziratos másolata a Budapesti Egyetemi Könyvtár Hevenesy-Gyűjteményében található. T. XXXIV. f. 107-108.

¹³ *Magyar nyelvű kortárs feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetírő kézírata, XVII. század eleje*. Bp. 1991. 180. (A magyar nyelv-történet forrásai 2.) - A továbbiakban Kortárs feljegyzések

¹⁴ Az alábbi pályaképrészlet a következő forrásokra támaszkodik: *Kortárs feljegyzések, passim.*, *Eudoxiu de Hurmazaki, Documente privitoare la Istoria Românilor*. T. IV. part. I. 1600-1649. București, 1882. 193. Veress Endre: *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597-1607)*, T. I. Bp. 1909. 444. 468. 575-578.

¹⁶ Szamosközy: *Erdély története*, 372-373.

¹⁷ *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI-XVIII. századokból. Gyulafi Lestár följegyzései*. Közli Szabó Károly, Bp. 1881. 38. (*Monumenta Hungariae Historica Scriptorum XXX* - a továbbiakban: Följegyzések

¹⁸ Följegyzések, 40.

¹⁹ A Báthori István halála körül kitört vita során írott műve: RMNY. 629. Itt tömör összefoglalás olvasható életútjáról is.

²⁰ Lásd: RMNY 859, valamint Kénosi Tózsér János: *De Typographiis et typographis unitariorum in Transylvania*, Bibliotheca Scriptorum Transylvano-Unitariorum. ed Ferenc Földes: Szeged. 1991. 79-80. (Adattár 32.)

²¹ Régi Magyar Költők Tára, XVI. századi sorozat VIII., kiad. Dézsi Lajos, Bp. 1930. 464.

²² Gulianme van Gemert: *Zur Rezeption der Werke von Luis de Granada im deutschen Sprachraum in der frühen Neuzeit. Prolegomena zur Erforschung der Vermittlertätigkeit von Mathaeus Tympius. Beiträge zur Aufnahme der italienischen und spanischen Literatur in Deutschland im 16. und 17. Jahrhundert.* hsg. Alberto Martino, Amsterdam-Atlanta, 1990. 289-336. (Chloe Beihefte zum Daphnis 9.)

²³ Először 1585-ben Velencében, majd 1595-ben Kölnben jelent meg latin fordítás. Természetesen eldönthetetlen, hogy Trauzner melyiket olvasta. Mi az Országos Széchényi Könyvtárban meglévő kölni kiadást használtuk, amelynek fordítója Michael ab Isselt volt. Megjegyezzük még, hogy az Erdélyben tevékenykedő Szántó Arátor István 1587-ben tervbe vette Ludovicus Granatensis műveinek magyarra fordítását. vö. *Monumenta Antiquae Hungariae III. (1587-1592)* ed. Ladislaus Lukács S. J. Romae, 1981. 85-86.; Timár Kálmán: *Szántó Arátor István irodalmi terve, Irodalomtörténeti Közlemények*, 1930. 35-36.

²⁴ Szilágyi Sándor: *Gyulafalvi Lestár történeti maradványai*, Történelmi Tár 1893. 135. Az „idők” változását egyébként jól mutatja, hogy a felvidéki Horváth Stansith Gergely leányát elvevő fia már katolizál, s gyermekeit a kassai katolikus mártírok nevére kereszteli. vö. Szendrei János: *A Kapiak családi levéltára*, Századok, XXIV. 1890. 337-346. Berzeviczy Edmund: *A csatári és szedkerti Hoffmanok*, Századok, XXVI, 1892. 621-632. Ifjabb Hoffman György itt említett könyvjegyzékéről lásd: *Könyvtörténeti Füzetek III. Magángyűjtemények Magyarországon 1545-1772* ed. Herner János, Monok István, Szeged, 1983. 18.

²⁵ Hellebrandt Árpád: *Az Olmützben tanult Magyarok 1590-1664*, Történelmi Tár, 1888. 196-208. listáján nem szerepel. Az adatot az anyakönyv kéziratából merítettük.

Dr. GAAL GYÖRGY

AZ UNITÁRIUS ISKOLAÜGY TÖRTÉNETI VÁZLATA

- Egy lexikon-szócikk adatai -

Az erdélyi reformáció vezető egyénisége 1555-től, kolozsvári lelkészé választásától kezdve Dávid Ferenc. Lutheránus majd kálvinista hitelveket vall, végül az 1560-as évek közepén kigondolja saját hitelveit, melyek alapján létrejön az európai reformáció legradikálisabb ágazata, az egyistenhívő antitrinitarizmus, vagy mai nevén unitarizmus. Az egyház alapításának éve 1568, ekkor hozta a tordai országgyűlés vallási türelmi rendeletét. Még az évben Dávid Ferenc a gyulafehérvári hitvitán Erdély fejedelmét és a főrendek többségét, majd hazatérve egész Kolozsvárt az unitárius hitre térítette.

Az 1557-es tordai országgyűlés felkérésére Izabella királyné a kolozsvári domonkosok elhagyott kolostorépületében iskolát létesített. Ennek rektora éppen Dávid Ferenc volt, akinek hatására ez az iskola is unitáriussá vált, s évszázadokon át a felekezet legfontosabb intézménye lett. Fenntartására János Zsigmond fejedelem a kolozsvári dézsma egynegyedét utalta ki, s ezen ado-

mányát a későbbi fejedelmek is megerősítették. Az óvárban működő iskola az európai protestáns humanista iskolák rendszerét követte, általában hat-nyolc osztályt működtetett, melyekben a latin nyelv és a klasszikus kultúra mellett filozófiát és teológiát tanítottak. Az iskola élén egy rektor és egy-két lektor állt, néhány felsős diák, kollaborátor volt segítségükre. Mivel a város lakosságának fele akkoriban még szász unitárius volt, a diákok két coetusra oszlottak, s bevett szabálynak számított, hogy ha a rektor egyik nemzet képviselője, a lektort a másiktól kell választani. Olyan humanisták oktattak az intézetben, mint az író és nyomdász Heltai Gáspár (1510-1574?), a költő Johannes Sommer (1542-1574) és Georg Deidrich (+1608?), a szombatosság későbbi elindítója, Mathias Glirius (+1590), a lengyel kultúrában is számontartott Jacobus Paleologus (+1585) vagy a széphistoriáiró Enyedi György (1555-1597). Az iskola a teljesen unitárius városi tanács és a plébános irányítása alatt állt, csak az 1660-as évek végétől igényelt a püspök beleszólási jogot a vezetésbe. 1676-ból való a kollégium belső rendjét rögzítő első szabályzat, mely 1839-ig maradt érvényben, megszabta a belső önkormányzatot.

Ahogy az unitárius egyházközségek megalakultak, mindegyikben létesült iskola is, melyekben elemi ismereteket oktattak többnyire Kolozsvárt végzett vagy tanulmányaikat megszakító „oskolamesterek”. Közülük nem egy utóbb lelkész lett. Úgyhogy a kolozsvári kollégium mintának számított. Rangsabb partikulái hosszabb-rövidebb ideig Désen, Nagyenyeden, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, sőt Pécsen is működtek. A Kolozsvár külvárosában fennálló szentpéteri partikulának még az 1630-1660 közötti rektorait is név szerint ismerjük.

Külön csoportot képeztek az alumniális iskolák (Radnót, Hídvég, Szenterzsébet, Torockó), melyek a helyieken kívül idegenből jövő diákokat is befogadtak, s bizonyos adományokból, alapítványokból biztosították megélhetésüket. Ezek közül csak a torockói iskola lett hosszabb életű, a XVI. század végétől 1876-ig ível története. Többnyire egy-két gimnáziumi osztálya s külön leánycsoportja volt. Itt rektoroskodott Felvinczi György (1645-1716) költő, a színjátszás úttörője és Uzoni Fosztó István (1729-1777) egyháztörténetíró. Tanítványa Brassai Sámuel (1800-1897) és Kriza János (1811-1875).

Önálló rangos tanintézetnek számított a tordai. 1589-ig a piaci templom melletti épületben működött, majd akkor a Rákos patak partjára költözött, s 1706-ig - mikor a labancok felgyújtották - középfokú iskola volt. 1711-ben indult újra Kolozsvárról jött diákokkal. 1784-ben fa-, majd az 1860-as években kőépületet kapott. Algimnáziumként működött 1878-ig, amikor polgári fiúiskolává alakították. 1905-ben újra unitárius algimnázium lett, s ebből nőtt ki 1908-ra az új épületbe költöző állami főgimnázium. A tanítványok sorából kiemelkedik Kövály László (1819-1907) történész, Benczédi Gergely (1839-1906) kollégiumigazgató, egyháztörténész, Józan Miklós (1869-1946), Varga Béla (1886-1942) püspökök, a tanárokból pedig Aranyosrákosi Székely Sándor (1797-1852) püspök, költő, valamint Gyallay Domokos (1880-1970) író.

A kolozsvári anyaiskolára a fejedelemség megszűnte (1690) után nehéz évtizedek köszöntöttek. A császári támogatással berendezkedő katolikusok igényt támasztottak a volt kolostorépületre, s onnan 1693 októberében kény-

telen kiköltözni az iskola a főtéri plébániaépülettel szomszédos három polgárházba. Alighogy az átalakítás véget ér, 1697-ben tűzvész pusztítja el a helyiségeket. Ekkor Kolozsvári Dimén Pál (1655-1720) rektor Hollandiába utazik, s ottan kapott segítséggel sikerül újjáépíteni az intézetet. A diákok száma ekkoriban megcsappant, 1705-ben a tanszemélyzetet egy rektorra és egy lektorra csökkentették. 1716-ban a katolikusok katonai segédlettel „visszafoglalták” a főtéri templomot és plébániát, majd két évi huzavona után az unitárius iskola is kénytelen volt elköltözni a Főtérről. 1718 májusától egy Magyar utcai egyházi tulajdonban levő hathelyiséges polgárházban folyt a tanítás egyetlen oktatóval s kevés diákkal. A jövedelmek nélkül maradt iskola ekkoriban került át az eklézsiától a vallásközösség fennhatósága, anyagi támogatása alá.

Az oktatási rendszer nagyjából azonos volt a többi protestáns felekezetével: az alsó triviális fokozatot a középső, 5-6 osztályos klasszikai tagozat követte, majd erre épült a három évfolyamos akadémiai kurzus, mely lényegében a lelkészképzést szolgálta. Ennek hallgatóiból vagy végzettjeiből kerültek ki a falusi iskolamesterek és a klasszikai tagozat köztanítói is, anélkül, hogy hármilyen pedagógiai felkészítést kaptak volna. Ezen a XVI. századi rendszeren a XIX. századig alig történt változtatás, néhány új tárgy jelent meg, a filozófiát Locke, Wolff majd Kant szerint adták elő. 1751-től rendszeresítették a lányok elemi tanítását.

A felvilágosodás hatására a magasabb képzés-igényt figyelembevéve az 1793-as homoródalmási zsinat elhatározta egy székelkeresztúri gimnázium felállítását. Itt, a Székelyföldön lakott ugyanis a felekezet híveinek kétharmada ekkoriban. Az intézetben 4-5 klasszikai osztály működött, 1861-ben sikerült beindítani a VI. algimnáziumi osztályt. A legjobb diákok Kolozsvárt folytatták tanulmányaikat. Keresztúrról indult Szentiváni Mihály (1813-1842) költő, Kriza János püspök és költő, Berde Mózsza (1815-1893) adománytevő, Berde Áron (1817-1892) kollégiumigazgató természettudós, Kozma Ferenc (1844-1920) pedagógus.

A kolozsvári kollégium részére sikerült a környező telkeket összevásárolni, s erre felépült a Léder József tervezte kétemeletes barokk-klasszicista épület (1806) mintegy félszáz helyiséggel. Itt tanult a XIX. század minden jelentős unitáriusa Bölöni Farkas Sándortól (1795-1842) Krizán, Köváry és a két Berdén át Gyallay Domokosig. Itt létesült 1829-1830-ban az anyanyelvi műveltség ápolására az a Baráti Kör, majd 1834-ben Olvasótársaság, melyek kézíratos gyűjteményeket, diáklapokat állítottak össze, s az erdélyi reformkor vezető szellemeit nevelték fel. 1839-1841 között a fiatalok műveiből három Remény zsebkönyv jelent meg, melyekre Pesten is felfigyeltek. A korszak meghatározó egyénisége Brassai Sámuel volt, ő emelte magasabb szintre a természettudományos oktatást. Az ő 1841-es tantárgyjavaslatát fogadta el a korondi zsinat, s ennek bevezetésével vált magyar nyelvűvé az oktatás. 1842-től a falusi mesternek készülőköt vagy köztanítóságra jelentkezőket csak külön vizsga alapján alkalmazták. Ugyancsak 1842-től Unitárius Nevelésügyi Bizottság intézi a közös iskolai ügyeket. A kollégiumnak már 1805-től öt tanszéke volt, de ritkán tudták valamennyit betölteni, mert csak külföldön végzetek jöhettek számításba.

Az 1847-ben megindított jogi kurzust a forradalom után nem lehetett folytatni, s alkalmazkodni kellett az Organisations-Entwurf osztrák tanügyi rendelet előírásaihoz. A kolozsvári iskolát fő-, a székelykeresztúrit algimnáziumként ismerték el, a tordai magániskolai minősítést kapott. A falusi iskolák száma 1851-ben 110 volt. Kolozsvárt 1856-ban nyolcra emelték a rendes tanárok számát, s több helyettest alkalmaztak, hogy eleget tegyenek a szaktanárrendszer követelményeinek. A parancsuralom enyhültével az egyház 1863-ban új tantervet vezetett be, mely azonban sok szempontból visszatért a forradalom előtti állapotokhoz.

A kiegyezés és unió után egy lassú egységesülési folyamat indult be. 1868-tól az új törvénynek megfelelően a 3-4 osztályos elemi iskolákat hatosztályos népiskolákká fejlesztették, de jó részüket átadták az államnak. Míg 1869-ben 103, 1888-ban már csak 40 volt az unitárius elemik száma, s 1873-tól az állami tanítóképzőt végzeteket is alkalmazták, sőt fokozatosan ezek kerültek többségbe. Lényeges változás állott be a tanárképzésben. Míg korábban a német, a XVII-XVIII. században a holland, majd ismét a német egyetemeket látogatták az unitárius akadémisták, a XIX. század közepétől Anglia került előtérbe. Az 1870-es évektől azonban már a hazai egyetemi végzettség az elsődleges. 1880-tól az unitáriusok is megkövetelik a végleges alkalmazásnál a tanári oklevelet, sőt a doktorokat előnyben részesítik. Az 1883-as középiskolai törvény előírásaihoz a két tanintézet fokozatosan alkalmazkodott, míg az államsegély elnyerésekor (Kolozsvár 1890, Székelykeresztúr 1903) eleget tett azoknak. Berde Mózsza nagy hagyatéka és az államsegély tette lehetővé mindkét helyen a Pákei Lajos (1853-1921) tervei szerinti modern iskolaépületek felhúzását (1901, 1914). 1879-1880-tól indult meg „az Unitárius Vallásközösség” iskoláinak közös értesítője, melyből rendre kivált a keresztúri (1893) és a tordai (1894) értesítő. Székelykeresztúron 1915-re épült ki a nyolcosztályos főgimnázium.

A kolozsvári kollégium keretében 1845-től vált külön kétéves tanfolyammá a teológiai oktatás, 1859-ben ezt háromévesre emelték, 1870-ben vezették be a „papi szigorlatot”, 1896-tól szervezetileg is önállósult a Papnevelő Intézet, melynek hallgatói 1897-től a kolozsvári egyetem diákjai is lehettek. 1899-től négyéves a tanfolyam, 1909-től pedig Teológiai Akadémia a kollégium épületében működő főiskola megnevezése.

Az I. világháború utáni romániai viszonyok közt megnőtt az elemi iskolák száma, 1923-ban 85 működött. Kísérlet történt 1919-ben a tordai iskola unitárius főgimnáziumkénti újraindítására. A kolozsvári és a keresztúri főgimnáziumok nyilvánossági joggal 1923-tól román állami tantervek szerint többféle megszorító intézkedés közepette (a nyilvánossági jog korlátozása, más felekezettűek kizárása, egyes tárgyak román tanítási nyelve, tanárok román nyelvvizsgálója, magyarokat különösen sújtó baccalaureatusi törvény stb.) is folytatta tevékenységét. A korszak vezető tanáregyénisége Gál Kelemen (1869-1945) kolozsvári kollégiumigazgató (1900-1925), iskolája és az egész unitárius tanügy múltjának összegezője.

Az 1940-es bécsi döntés után áttértek a magyar tantervre, a székelykeresztúri iskola felvette Orbán Balázs nevét. Az 1948-as román tanügyi reform

az Unitárius Egyház minden iskoláját államosította. Az 1989-es változásokat követően az egykori unitárius épületekben működő kolozsvári Brassai Sámuel és székelykeresztúri Orbán Balázs líceumok mellett 1993-1994-től egy-egy unitárius felekezeti osztály indult. Az Unitárius Teológiai Akadémia 1948-ban általi utasításra egyesült a kolozsvári református és nagyszebeni evangélikus teológiai főiskolákkal, létrehozva a kolozsvári Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetet, ahol máig is folyik a lelkészképzés.

Irodalom:

Kozma Ferenc: *A kolozsvári Unitarium Collegium Ifjúsági olvasó és irodalmi körének múltja*. Kolozsvár, 1867.

Sándor János: *A székelykeresztúri Unitárius Gymnasium története*. Székelykeresztúr, 1896.

Varga Dénes: *A tordai Unitárius Gymnasium története*. Torda, 1907.

Boros György: *Az Unitárius Teológiai Akadémia szervezete, szabályai és fejlődésének története*. Kolozsvár, 1916.

Hofbauer László: *A Remény című zsebkönyv története 1839-1841*. Cluj-Kolozsvár, 1931.

Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568-1900)*. (Kolozsvár), 1935.

Gaal György: *A kolozsvári Unitárius Kollégium értesítői*. Az 1557-ben alapított kolozsvári Brassai Sámuel Elméleti Líceum Évkönyve 1991-1992. 11-16., 1992-1993. 25-30.

A székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius - gimnázium 200 éves története. Szerkesztette: Fekete János. Kolozsvár, 1993.

Bodor András: *Iskolánk történetéből*. Kolozsvár, 1994. (Brassai-füzetek 1.)

SIMÉN DOMOKOS

A HARANG ÉS A HARANGSZÓ JELZÉSE

A harang anyja a csengettyű. Keletkezési ideje ismeretlen. 2Mózes 28, 34-35 versei azt igazolják, hogy Áron nemzetsége templomi szertartásra is használta. A prehisztórikus sírokban is találtak csengettyűt. Kis-Ázsiában, Kínában, Amerikában és Európában az ősi népek nagy előszeretettel használták. A pogány Róma és az őskeresztények katakombáinak leletei közt előfordulnak. Nagy Sándor temetésekor a koporsót vivő díszfogat és a 64 kocsiba fogott öszvér csengővel volt teleaggatva. Anyagjuk fém, nemesfém, készítették fehérüvegből, de ismerünk porcelán és terrakotta csengőket is. Rendszerint öntötték, de vannak több darabból összekovácsoltak is. Szerepük a jelzés, figyelmeztetés.

A kereszténység is átvette a csengettyűt, és ahogy nőtt a tekintélye és szerepe a hívő ember életében, úgy növelte harangnagyságúra formáját. Ren-

deltetése a jelzés, a templom üzenete, hívása, csodás ereje révén tűz-víz-levegő engedelmeskednek neki, eltéríti a jégesőt, ellenség közeledtére riaszt, a kolostorok lakóinak időbeosztását szabályozza. A népi tudatban ereklyeként tisztelik és őrzik, nemzedékek kötődnek hozzá, csodás gyógyító erővel is felruházták (pl. Stival harangocskája)¹. Háromszéken úgy tartják, hogy a harang a lélekhez szóló hangszer.

A harang ipartörténeti munka, érc- és acélöntési remekmű, ötvösművészeti érték, kultúr-egyháztörténeti és paleográfiai emlék.² Rómában korábban, 405-ben rendelte el Sabianus pápa a harang használatát, a keleti egyház csak 871-ben követte a római egyházat. A harangok számát és elhelyezését a vagyoni helyzet korlátozta. A harangok díszítésében, felírásában, formájában a stílusirányzatok meghatározóak voltak. A régi harangok korát elsősorban formájukról – zsákforma, keskeny váll – lehetett megismerni. A 17. századig tartják ezt az ősi formát, ekkortól veszik fel mai formájukat. A román kori harangok felirat és évszám nélküliek, díszítésük az érem. A gótikus harangok vállán először majuszkulás, majd a 15-16. század környékén minuszkulás feliratok olvashatók. A 17. századbéli harangokat a reneszánsz jegyezte el magának, évszámok és latin betűs feliratuk van. A XVII. század közepétől rendszeresen fordulnak elő Erdélyben a magyar feliratos harangok.³

Az ős harangjainkból, a Szent István utáni korból, egyetlen harang sem maradt meg. Patay Pál, a magyarhoni harangok kiváló ismerője szerint a Magyarországon használatban lévő harangok közt a legrégebbiek az 1523 és 1524-es feliratos harangok, a nógrádszakállai és várvölgyi Veszprém vármegyében.⁴ A székelyföldi régi és új harangok összeírását 1975 és 1985 között Kisgyörgy Zoltán geológus vezetésével a „Bim-Bam” expedíció leltározta fel, anyaga egészében még nincs közölve, feldolgozás alatt áll. Én Orbán Balázs⁵ szerint veszem számba a székelyföldi régi harangjainkat, habár azóta megtizedelte a történelem és a repedés, de egy egységes felmérést mutat egy meghatározott korból. Szerinte 14. századbéli harang jel nélküli, formája szerint Marosszentannán volt, egy darab. Fémérmések közt az egész magyar területen a legrégebbinek a székelykeresztúrit, majd utána a tarcsafalvit (Udvarhelyszék) és a marosszentkirályit tartja (ez utóbbi a Semjén István alapította kolostornak a túlélője is lehet). Évszám nélküli, csak írásos harangot Fülében és Bordoson talált Orbán. A 14. századból évszámok harangot egyet sem talált, ami a középkor felfogásában nyer magyarázatot. A 15. századból viszont egyetlen jeltelen és fémérmés harangot sem talált. Csak írásost Szentábrahámon, Osdolán, Szentistvánon és Marosvásárhelyen (elvitték) talált, összesen 4 darabot. A XV. században megszapordtak az évszámok és feliratos harangok: Szentbenedek (1413), Szotyor (1426), Atyha (1437), Miklósvár (1440), Szabéd (1448), Szabad (1452), Csehétfalva (1481), Somosd (1482). Szentháromság (1484), Kőhalom (1488), Olasztelek (1489), Nyárádszentmárton vagy Csíkszentmárton (1495), Csíkszenttamás (1495), Vaja (1497), Marosszentanna (1497), Nyárádszentlászló (1488), összesen 17 darab. A XVI. században a mohácsi vészig csak évszámok és feliratos harangot talált a következők szerint: Hodos (1500), Csíkszentlélek (1502), Csíkmindszent (1505), Zsákod (1506), Rugonfalva és Sepsikőrispatak (1512), összesen hat darabot. Az erdélyi fejedelmekkel kapcsolatos harangot a

Székelyföldön kettőt talált: a siménfalvit Székely Mózes fejedelem öntette. E korban az egyetlen és első, amelyiken magyar nyelvű felirat volt. Szövege: ZEKEL MOSES UDVARHELE I. S. 1585. Orbán Balázs „Jézus segíts!”-nek oldja fel, szerintem csak „Isten segíts” lehet.⁶ A másik harang jóval későbbi, Gagyban találta, a harang köpenyén Rákócziak minden veretett pénzéből egy darabot megörökítettek, valószínű kurucos dachból. A Pallas nagy lexikon a betlenszentmiklósi harangot Rakóczi harangnak írja tévesen. Az a Bethlen Farkas haranga, amiről alább majd szólunk.

A 33 harang felirata a következőképpen oszlik meg:

1. O REX GLORIA VENI CUM PACE tizenkét harangon.
2. Az előző szöveg megtoldva: JHESUS NAZARENUS REX JUDEORUM-mal két harangon.
3. VENI REX CHRISTE CUM PACE, egy harangon.
4. Szentek tiszteletére öntött harang 5 van: Margit és Mártirok, Márton és Mindszentek, kétszer Mária és egyszer: SANCTA KATERINA ORA PRO NOBIS
5. Évszám csak latinul: ANNO MILLESIMO D. SEXTO. (506. Zsákod)
6. A Szentléleknek szentelve: SANCTI SPIRITUS DICIT NOBIS GRACIA és évsz. 1db.
7. A zsidó Jehova betűi, TETRA GRAMATON betűi össze-vissza keverve 1502-ből, 1 db.

8. Német szöveg, az öntőmester nevével, 3 harangon van rajta, pl. Kőrispatakon így: MEISTER ENDRES C (cupferschmit vagy civis) U (von vagy urbis) KRON(stadt) HAT DISE GLOCK GESESSEN. 1512 (GOSSEN)

9. Említettem, hogy a legrégebb magyar szövegű harang a Székely Mózes siménfalvi haranga, amely 1848-ban „elment a háborúba”, emlékeznek rá. Felekezeti szempontból úgy a protestánsok, mint a katolikusok őriztek meg régi harangokat. Az öntőmesterek nevét kevés harang őrizte meg. Névszerint ismerjük: HONS, PETR, KVPPFER SMIT 1440-ből Miklósvárról, Mindszenten 1505-ből, MEISTR VILRICY MEIS BIFOTER és Kőrispatakon a brassói MEISTER ENDRES nevét.

A székelyföldi harangok ismertetését azért választottam a tárgyhoz kötődően, mert mind régebbiek, mint a Patay által említett magyarországiak. A harangszó jelentését és jelzését nem székelyföldi harangok szerint, hanem a közvetlen szomszédságban levő küküllői Unitárius Egyházkör vármegyei területéről veszem az 1700-1860-as évek esperesi-püspöki jegyzőkönyve, számadások alapján. Ennek egyebek mellett az az oka, hogy 22 évig itt szolgáltam, s a forrásanyag a birtokomban van.

Az egyházkörhöz a következő egyházközségek tartoztak: Marosszentbenedek, filiája Ó-Asszonynépe, Bethlenszentmiklós, Ádámos és leányegyháza Sövényfalva, Mikeszásza, Küküllődombó, Dicsőszentmárton, Szőkefalva, Kis- vagy Magyarsáros, Désfalva filiája Abosfalva, Harangláb, Küküllőszéplak filiája Vámosudvarhely, Kőröd és Kőródszentmárton, Nagyteremi filiája Teremiújfalva és Lőrincfalva. Összesen 15 lelkésze volt a 18-19 században a körnek, ma már csak 7 van. A 16. században a Küküllő folyása mellett kétoldalt sorakoztak az unitárius egyházközségek; a szombatos per gyérítette meg. Régi temploma a mohácsi vész előtti, Szentbenedeknek, Bethlenszentmiklósnak,

Ádámosnak, Dicsőszentmártonnak, Sárosnak volt toronnyal egybeépítve, a szőkefalvit az ellenreformáció, a nagyteremit Bethlen János vette el. Torony nélkül épült a sárosi, harangja a haranglábban van ma is elhelyezve, melyről a Magyar művelődéstörténet⁷ a következőket írja: „A magyar felfogásra igen jellemző a templomtól különálló haranglábakból is fennmaradt egynéhány szép példány... Legmonumentálisabb a kissárosi harangláb, amelyet Domokos György és Szabó Mihály épített 1699-ben”. A többi egyházközség temploma a 16. század utáni, haranglábbal épült, később ragasztottak tornyot a harangnak.

Küküllői egyházkör harangjai:

Orbán Balázs Nagyteremiben is megfordult, de a Sükösd család adományának vélt volt unitárius harangot nem látta. 16. századi lehet, felirata ez: R. D. GEORGIO NESE ME RICH: PAROCH G. (1512-s kőrispatakin „GOSSEN” van).⁸ 1672-ben Bethlen János az elvett összes javak kárpótlásaként az unitárius harangba húsz tallért pótol. Ennek felirata: ECCLESIA TEREMIENSIS FUNDI MENSE JULIO CURAVIT ANNO DOMINI MDCXCVI (1696). Teremiújfaluban 1804-ig, míg csak egy asszony maradt, tartották ágason a harangot és akkor Teremibe vitték át. Ennek felirata: CSI[náltatta]: AZ UJFALVI UNITARIA ECCLESIA. (1708).

Haranglábban az egyházkör legrégebbi harangja van, 1 5 4 7-es évszám és Szentkatalin jelvénye van rajta, amit sokáig római félkeréknek tartottak. A kisebb harangon az 1 7 8 2-es évszám volt beleöntve, igazítanak el a jegyzőkönyvek. Két 17. századi harangja van Kissárosnak. A nagyobb harangon: I. COMITATU DE KUKULLO FIERI ME FECIT KIS SAROS ANNO CHRISTI 1624. MAGISTER PAULUS NEIDEL, a kisebbik harangon: GLORIA DEO IN EXCELSIO, 1692, olvasható ma is. A küküllőszéplaki harangon a Monográfia szerint az 1674. évszám volt olvasható. 1849. április 7-én vitték el „nyugtatvány mellett”. Dicsőszentmártonnak 1820-ban három harangja volt. A legnagyobb, a legrégebbi volt, ezen ilyen felírás olvasható: 1678, DIE APRIL: GLORIA IN EXCELSIS DEO ET IN TERRA PAX HOMINIBUS MISERERE NOSTRI DOMINE. Az 1820-ban meghasadt kicsi harangot újraöntetik ezen írással: AZ EGY ISTEN DITSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A DITSŐ SZ. MARONI UNITARIA EKKLÉSIA 1820-DIK ESZTENDŐBEN. A harmadik harangot a megszünt alsóilosvai egyháztól Dániel Elek adományaként adták, melyen ilyen írás volt: ALSÓ ILOSVAI UNI: ECC: SZÁ: TZI: P. HORVÁTH JÁNOS: TOR: ÁG: KÖ: GYÖ: ANNO 1813 (Toroczkói Ágnes élt itt). Szőkefalvának az egyik elvett harangjáról Sárosi János fejedelmi ítélőmester az 1686-ban a török követségre indulása előtt írt végrendeletében így rendelkezett „A nagyharangot, mit a magam pénzén vettem és hoztam, hagyom Szőkefalvának; ha el találna állni az unitária vallásról, akkor vitessék a kissárosi unitárius ecclesiába”. Ádámoson a lőkodi Sándor család két tagja szorgoskodott a harangszerzés körül. 1756-ban Sándor Bálint kurátorságában a kisharangot, amelyet óharangnak is neveztek, újraöntette ezen évszámmal: 1 7 5 6. Az első világháborúban vitték el. A meglévő nagyharang Sándor Miklós kurátorságában készült, hibás felirata ez: UNUS EST DEUS UNUS ES (!) MEDIATOR DIU (!) HOMINUM HOMO JESUS CXTUS (!) IN QUORUM GLORIAM ts (!) HONOR3 (!) FUNDI CURAVIT ECCLA UNITAR ADAMOSIENSIS AO 1770. I. TIM. 2 x I (!) 5. (a XI felesleges). Az elvitt harang helyébe újat szereztek, melyen ÖNTETETT AZ ÁDÁMOSI UNITÁRIUS HÍVEK ADOMÁ-

NYÁBÓL 1926 HÖNIG FR. ARAD felírás van. Ó-Asszonynépe harangjával kapcsolatban ennyit tudunk⁹: „Vagyon egy küs harang, mely harang elhasadván újra öntetett, melyen ilyen írás vagyon: IN GLORIAM UNIUS VERI DEI ET IN HONOREM DOMINI JESU CHRISTI ET UNU (...) REM J: ECCLESIAE UNITARIORUM FIERI CURAVIT JOSEPHUS MAGIAROSI AO 1760. Az ágasfára függesztett harang az egyházközség 1813. évi megszűnésével valahová eltűnt. A jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy Szentbenedeknek két harangja volt. Az egyik az 1770. évszám; egy harangot Détései István adományozott az 1746-os toronyépítés után. Jegyzeteim szerint a küküllődombói harangon magyar fordításban a következő felirat olvasható: AZ EGY ISTEN ÉS FIA DICSŐSÉGÉRE ÖNTETETT N[agyságos] KISSOLYMOZI SIPOS ISTVÁN 100 MFTJÁVAL ÉS AZ ECCLÉSIA HÍVEI KÖLTSÉGÉN: LELKÉSZ SIMÉN ANDRÁS KURÁTOR MIKLÓS GYÖRGY „FECIT STEPHANUS WOLF A SCHESCHBURG SIGNAT A 1782 DIE 19-A 9-BRIS”. A megrepedt harangot újraöntik ezzel a felirattal: AZ EGYETLENEGY ISTEN TISZTELETÉRE ÖNTETTE A DOMBÓI UNITARIA SZENT EKKLÉSIA 1837-BEN. ANDRASCHOFTZKI JÁNOS. Még egyszer kellett a dombóiaknak harangot önteniük mert megrepedt. A harmadik harangjuk az ószláv írású, melyről később szólunk. A mikeszási önálló unitárius egyházközséget Nagyajtai Dónáth Ferenc és neje Miklós Kata alapította 1807-1810 közt, harangját is ő adományozta: EZEN HARANGOTT ISTEN DITSŐSÉGÉRE ÖNTÖTTETTE N. A. DÓTÁTH FERENTZ A MIKESZÁSZI UNIT: SZ. ECCLESIA SZÁMÁRA. FUNDIT EPHRIM ANDRASKOSKI CLAUDIAPOLI. 1813. Az egyházközség megszűntével nyomtalanul eltűnt. Az abosfalvi harang csengettyűforma volt, ágasfára függesztve. Eltűnt. A vámosudvarhelyi harangot a református és unitárius hívek közösen vették és úgy is használják. A küküllői unitárius egyházkör harangjainak az ismertetése végén a bethlenszentmiklói és a dombói ószláv írású harangoknál meg kell állanunk. Honnan kerültek ide? A bethlenszentmiklói harangot Rákóczi haragnak és 1631-ben öntöttnek mondják. A dombói harangon nincsen évszám csak írás. Az előbbi feliratának magyar fordítása az. Az utóbbi fordítása: AZ ATYA MEGBÍZÁSÁBÓL FIA FELÜGYELETE ALATT A SZENTLÉLEK ÁLDÁSÁVAL KÉSZÜLT EZEN EMLÉK NYUSNIK KORNÉL. A hagyomány szerint a szomszéd Kincses felé vivő út környékén találták, elásva volt már „régen”, mondják az öregek. A két harangot egy eredetűnek tartjuk, származásukról az 1747. évi püspöki vizsgálat jegyzőkönyve igazít el. Eszerint a harangot „a nagyot s középsőt méltóságos gróf Bethlen Farkas maga hozta Lengyelországból.”¹⁰ Ószláv feliratú harangot nem rendelhetett és vehetett Bethlen, hadizsákmány mindkét harang. Küküllőszéplaki Petriyevity Horváth Kozma önéletrajzában¹¹ leírja, hogy „Voltak ez lengyelországi táborozásban több kártételek is: nem kedvezett itt (...) az Isten tiszteletére rendeltetett helyeknek s az azokban lévő eszközöknek. Amíg a svéc királyhoz jára a fejedelem, s én is önagyságával, azalatt Küküllő vármegyebeli egynehány lovasok zsákmányra kimenvén drága sok, szép, aranyos drágaköves marhákat (ötvösműveket), papi öltözeteket hoztak a táborra, melyhez hasonló zsákmányolás nem esett az egész akkori zsákmányolás alatt.” A tábor Cselov (vagy Csmelov) városnál volt 1657-ben. Az 1700-ból fennmaradt részletes leltárban több egyházközségnél említenek „Lengiel Országghi sáhos” terí-

tőket. Ugyanezen az úton juthatott el a Maros vármegyei Kövesd az ószláv írású poharához amelyet Orbán így fordít: 1. sor: EZT A KUPÁT KÉSZÍTETTE KOLOPHEI GYÖRGY (...) 2. sor: (...) NIKOLAI ANASTASYA VLETO 7117, tehát az 1609. évben.

Összefoglalva a kör harangjait, a 16. századból van 2 harang, a 17. századból 8 harang, a 18. századból 6 harang. A 19. századból 4 harangja volt az egyházkörnek, amihez a két hadizsákmány-harang jön hozzá. A felsorolás nem teljes, csak tájékoztató jellegű.

Az 1848-49-es szabadságharc idején 5 harangot vittek el a körből. Bethlenszentmiklós Kolozsváron és Szentbenedeken keresteti a harangot, a dombóiak Kolozsvárról hozatják haza és egy második haranglábát készítették. A sárosiak Brassóból hozatják haza kicsi harangjukat, míg a széplakiak és benedekiek a feljegyzések szerint semmit sem tettek az elvitt harangjuk megtalálása érdekében. A haranglábi harang megmenekült, 120 forint váltságot fizettek.

A harangokat egy helyen, vagy a toronyban vagy a haranglábban helyezték el, Dombó kivételével. Ennek három harangja volt és egy időben két haranglábban és a toronyban volt egy-egy harang. Ma már a toronyban van mind a három és egy harangozó húzza kézzel-lábbal egyszerre. Egyedül Ádámoson alkalmaztak két harangozót, mert a harangszéken olyan távol helyezték el a harangokat, hogy egy ember nem érte el. Harangoztak hosszú és rövid kötéllel és lánccal (Dombón).

A múltukkal elvesző harangokhoz hagyományok is fűződtek. A dombói harangot „valakik” menekülés közben rejtették a földbe, „nagyon régen”. A désfalvi harang hagyományát 1879-ben lelkésze Monográfiájából ismerjük meg. E szerint a tatárjáráskor az egész falu elsüllyedt. A népesség új helyre telepedett és megalapította Désfalvát. Az elsüllyedt faluból az egyik harangot a disznópásztor találta meg, mert az egyik kocája félremalacozott, belé a harangba. Az unitárius egyháznak adományozta azzal a kikötéssel, hogy mindenik családtagjának ingyen fognak a temetéskor harangozni. A harangláb Monográfiájában a lelkész a régi szóhagyományt örökölte meg: A régi falu lennebb volt a désfalvi réten. A tatárok feldúlták a falut, a lakosság a harangot a völgyben fennebb menekítette, s egy ágasfára felszerelte. Innen hívta a harang az imádkozókat. Idővel a harangláb mellé telepedtek a hívek, falut alapítottak és Haranglábnek nevezték el. A két szomszéd falu hagyománya a valamikori közös településre utal. Megjegyezni kívánom azt, hogy Harangláb már az 1332–1336-os pápai dézsmák regisztrumában is szerepel, míg Désfalva nem. Az óasszonynépi Magyarósi család a református egyházba állt át, és a kertjében lévő harangot, melyet ő öntetett újra, új egyházába akarta átvinni. A senior s a nótárius szálltak ki, hogy a harangot a cinterembe vitessék, és meghagyták, „ha deficiálna az unitárius egyházközség, a harangot az esperes Szentbenedekre vitesse”.

A múlt század közepéig a harangozó a kántortanító, vagy másként, a mester volt. Fizetése egyházközségenként változott. A jegyzőkönyvi panaszokból tudjuk meg, hogy sokan „más állást is vállaltak, hol az emberekkel össze szoktanak jönni” (Désfalván és Ádámoson jegyzősködött). Kötelességei ágasbogasak: tanított, művelte a kántori földeket, harangozott, a templom kulcsáért

ő felelt (Szentbenedeken nem vigyázott és a hívek 1812-ben a templom kőlábait „kifedték kőporért”), az esperesnek a főtanácsba menéskor „úti kísérettel tartozott” (a múlt század közepén pénzzel váltják meg magukat az úti kíséret alól), az egyházi körleveleket hordoznia kellett (Szentbenedektől Tordáig kb. 50 km az út, jövet-menet 100 km-es utat kellett megtennie egy körlevélért), beteget megimádkoztatni elhívták, még a lelkész otthonlétében is (ezért fegyelmi járt), az iskolakezdés előtt a tanításról „hathatós prédikációt” kellett tartson és helyettesítse a lelkészt, mikor az hiányzik. Bokros teendőik mellett voltak azért kiváló tanítók is. Megemlítem a sárosit, ki középiskolás szinten tanított és a „keze alá jártak” idegenek is, pl. egy évben egy román papnak készülő ifjú és Medgyesről két száz gyermek magyar nyelvet tanulni. A dombói tanító „népiskolát” szervezett, a más helységről és más vallású gyermekek száma nem egy évben haladta meg a húszat; férfi énekkart alakított (ma is megszokítás nélkül működik); Mérsékleti Egylete volt, hol a szeszszitaltól tartózkodtak; volt Olvasóköre, faiskolája és a lelkésszel közösen 1842-ben óvodát-kisdedóvót hozott össze, a jegyzőkönyv szerint az egyik évben „92 gyermeket óvottattak”. A mester mellé segítséget rendelt az esperes: „alkalmas növendéket”, kisebb egyházfit, a zsellért, temetéskor a keserves háztól jöjjön segítség, vagy „keressen arra alkalmas segítséget”.

Természetesen számtalan panasz kerül az esperesi vizsgálatok asztalára az ünnepi, vasárnapi, de főleg a hétköznapi elmaradt harangozásokért. 1802-ben az a panasz Dicsőben a mesterre, hogy rövideket harangoz és énekel. A válasz: miért nem mondták ezt eddig, mert nekem az éneklés nem szenvedés. Amiért a mesterek nem tettek hivatalba lépésük előtt egyházi esküt 1832-ig, azért az esperes felelősségre vonásától nem szabadultak meg; a dicsői mert libáit, a désfalvi mert disznóit tartotta a tanuló házban és azt széttűrték; a szentmiklósi mestert felfügesztették mert káromkodott és lopott, az ádámosit megbírságotlák mert pipált, táncolt és a feleségét is engedte táncolni a lakodalomban és kártyázott házáznál.

A harangszó jelzése és jelentése. A harang hangja messze hallatszik, elér az erdőn, mezőn dolgozókhöz. Ezt a jelzést a közösségben élő ember érti, mert belenőtt, olyan számára, mint az „élőbeszéd”. A szokottakat várja, a szokatlanokon is el tud igazodni. A harang „beszéde”, jelzése, nem egységes, vidékenként és falvakként változhat ritmusában, ütemében, melyik harang szólal meg először mikor „hírt ad” valamiről?

Mikor, miért és hogyan szólal meg a harang?

Rendes istentiszteletek és ünnepek alkalmával de. 10 órakor kezdenek harangozni. Időtartama 1 óra, 11-re összehúzzák vagy behúzzák. (Dombón 1/2 12-re, mert négy harangszó van.) A nagyharanggal kezdik, a kicsivel folytatják és végül egyszerre húzzák mindkét harangot. Egy-egy harangozás időtartama 10-13 perc. Ádámoson addig szól a harang, míg a lelkész a templom elejibe ér, máskor akkor indul otthonról, mikor a harang elhallgatott. A délutáni harangozási ideje valamivel rövidebb, de ugyanúgy megy mint a délelőtti. Ez a vecsernye. Hétköznap hétfőn és szerdán reggel, szombaton délután harangoznak a nagyharanggal. Régebb minden hétköznap este a takarodói harangszó vetett véget a napi munkának. A nagyharangot húzták. Ádámoson

1827-ben „az estvéli vagy takarodási harangozást szent buzgóságtól vezéreltetve” vissza akarják állítani, a mester egy véka csős törökbúzáért családonként vállalja. Sároson az esti harangozásért családonként 1 garast vagy egy kupa mustot szabtak meg. Szentbenedeken 1802–1806 közt a harangozások elmulasztása a legnagyobb panasz évenként. Haranglábbon 1834-ben a panasz az, hogy a tanító a hétköznapi harangozásokkor a templom ajtót nem nyitja ki és így a hívek lelkészestől nem tudnak a templomba bemenni. Bethlenszentmiklóson 1861-ben határoznak úgy, hogy a „takarodói harangozás jövőre megszüntetessék”.

A házassági megáldás a templomban történik és a rendes vasárnapi harangozás volt szokásban. Egy órával a megállapodott szertartás előtt kezdenek harangozni és csak akkor kezdik meg az összehúzást, mikor a templomba menő menetet meglátja a harangozó. A harmadik harangszó megkondupta után az utat nem szabad elkötöni, hogy a szertartás kezdetét ne tartóztassák fel. Ekkor is addig harangoznak, míg a násznép bemegy a templomba és a lelkész a templom elé ér. Ma a házassági megáldások napja szombat. Régen, mintegy ötven éve, Ádámoson a református esküvő mindig hétfőn, az unitárius mindig kedden volt. Ha temetés és házassági megáldás egy napra esett, az esküvői szertartást soha nem tartották meg a temetés előtt, csak utána.

Nagyhéten reggel és este a nagyharanggal harangoznak.

Tűz, árvíz és más közveszélykor a szokottól eltérő ritmusban harangoznak, úgy mondták, hogy „félreverték a harangokat”, riasztották a falut.

Csíkos István 80 éves afia emlékezete szerint a harangot mielőtt elvitték volna az első világháború alkalmával, még egyszer hosszan harangoztak vele, azután ledobták a toronyból és a megmaradt haranggal hosszan harangozva elbúcsúztatták a távozót.

Püspök érkezésekor Szőkefalván, 1847-ben, a helység mindenik felekezetének a harangjával harangoztak.

Gyermekkoromban a kepehordás kezdetét mindig harangszó jelezte, hírül adván azt, hogy az egyházközség vezetősége összegyűlt a kepe átvételére.

Ha a faluba halottat vittek, vagy átvitték a falun, harangoztak. A helységbe hozott halottat a lelkész a falu végén várta és a koporsót a „keserves házig” vezette.

Temetéskor most a harangozás rendje meg van szabva. Régen a templomból volt a temetés, de 1808-ban a Gubernium 3456. sz. rendelete értelmében szagos halottat a templomba nem volt szabad bevinni és a lelkész kötelességeve tette ugyanakkor annak a megállapítását, hogy melyik halott szagos és melyik nem, kit lehet bevinni és kit nem a templomba. A kör egységes álláspontra helyezkedett és 1818-tól a temetés a háztól van. Ha a halálesetet szürkületkor jelentik be, aznap nincsen szaggatási harangszó, csak másnap reggel. Ha férfi vagy fiúgyermek halt meg, a szaggatást a nagyharanggal kezdték, ha nő vagy leánygyermek halt meg, akkor a kisharang szólalt meg először. Naponta háromszor harangoznak. A temetés napján reggel és délben. Temetéskor az első harangszó a gyűlő, a másodikat, a „papét” csak akkor kezdik meghúzni, mikor a lelkész és kísérete a lelkészi lakás kapuján kilépett. Mi-

kor feltűnik a halottat vivő menet, két haranggal harangoznak addig, míg ki látva a temetőre el nem hantolják a halottat. Ádámoson temetkezési Segélyező Társulatom volt és a kötelező segély-díjat, büntetés terhe mellett, a tagoknak be kellett fizetni addig, míg a hantoláskori harangszó be nem fejeződik.

Ma is szokás az év „hajnalán”, szilveszterkor harangozni a toronyban. Régen a legények és a fiatal házások harangoztak és énekeltek a toronyban, ma éneklés nincsen. Első emlékét az újév köszöntésének az 1558. évi június 1. jegyzőkönyvben találjuk¹², mikor a sárosi köri közgyűlésen felteszi az esperes a kérdést: Milyenek a szertartások az egyházközségekben? A válasz: Mindenben megegyeznek az Ágendás könyvvel, „... és ezen Ágendától eltérő szokás Dombón nevezetesen, de Ádámoson is gyakoroltatott, mi szerént az iskola tanítóktól újév hajnalán a Toronyban az arra képes Énekesekkel vallásos harmónia Énekek énekeltek és énekeltek”.

Vannak egyházközségek, hol „villanyharangozó” helyettesíti az emberharangozót.

A szokástól eltérő harangozások is voltak. Lássunk egy párat belőlük. A szokástól eltérő úrvacsoravételre szolt a harang Dombón 1848 november hónapban. A jegyzőkönyv megindokolja: „Ezen 1848-ik Évbe kiűtött forradalomban 9-ber Hónaphanis communióval való élés volt ezen egyházban, bizonytalan lévén, ha karácsonyt érhetni, vagy sem, s ezen innepély alkalmával gyült Alamisna tészen 4,20 forintot”¹³. Több mint az egész évi perselypénz. A dombóiak ijedtségének az oka Bem tábornok gálfalvi csatája, mely a dombói rétig is lenyúlott, a nagy ágyúzás és a sok halott látása a dicsői réten.

Dicsőszentmártonban szerdánként van a hetivásár. A vásár napján a tanítónak harangoznia kellett. Az 1812. évi jegyzőkönyv szerint¹⁴ Bartók Gergely (tanító) jelenti, az esperesi vizsgálószeknek, hogy „ő az ecclának adományozta a másvallású temetéskor adni szokott (harangozási) díjat (2 német forint) és azt a 3 Márjást, amit az itt lévő sokadalomkor a harangoztatásért szoktak fizetni, de az eccla ládájába nem foly be”.

Désfalván, Sároson, Szőkefalván, a 19. századi jegyzőkönyvek alapján, egészen 1856-ig, volt újholdvasárnap istentisztelet, mert az újholdvasárnap i alamizsnát külön könyvelték el, mint az ünnepeket.

Nem tudom, hogy milyen alkalmakkor voltak a „hetedszaki prédikálások”. Sároson a bérhátrálékok behajtásával kapcsolatban határoz az esperes 1854. december 2-án¹⁵: „... az itteni Canonok (Cánonok) értelmében annyival inkább felhajtandó (a hátrálék), hogy a heted szaki prédikálások még 18741 (! helyesen 1741) -ben December Havában a Püspök[i] Vizsgálat alkalmával, akkori Püspök Szent Ábrahám L[ombard] Mihály által megszüntettek”.

Érdekesnek tartom azt a régebbre utaló szokást, hogy Sároson a tempom előtt vasárnaponként és ünnepponként kétszer volt tánc az ifjúságnak, melynek kezdete vagy vége a harangszóhoz kellett kötődjön. 1819-ben hagyja meg az esperes ennek a szokásnak az eltörlését¹⁶, de semmi erdményt nem érvén el, a lelkész a világi hatósághoz fordult a kétszeri tánc megszüntetéséért. Bethlenszentmiklóson a vallásvizsga és a toronygömb feltevések is volt muzsika, ez utóbbinak költségét 1846-ban a számadások örökítették meg.

Temetéskor az elválás fájdalmát sokféleképpen fejezték és fejezik ki az emberek. A harang megkongatása, húzása is egy ilyen kifejezési mód volt a Küküllő mentén. 1722-től 1830-ig gyakran előjövő tiltás az, hogy a temetéskor naponta csak háromszor szabad harangozni, többször meghúzni a harangot „abuzust” jelent. 1812-ben Szentbenedeken, 1830-ban Szentmiklóson 8-10-szer is harangoztak naponta egy-egy halottnak. Úgy képzelem, hogy a halott miatti keserűségében az ember a harangozással hangot adott faluszerte a fájdalmának, a halott iránti szeretetének, valamint „munkállván egyben” a lelki üdvösségét is. Az esperes már 1722-ben Sároson meghagyja a naponkénti csak háromszori harangozást, de 1785-ben Dombón is napi háromszorra kellett korlátoznia a „halotti harangozást”.

Mikor vasárnaponként délután a lelkész nem volt otthon és a mester végezte a szertartást és „csak olvasás volt”, a harangszóval adták tudtul a híveknek. Erre a szokásra utal az ádamosi jkv. 1812-ből, mikor panaszkodnak a tanítóra, „Vecseryekor a mester csak az egyik haranggal harangozott s ezért azt gondolták a hívek, hogy csak o l v a s á s lesz, prédikáció nélkül és nem jöttek a templomba”¹⁷.

Íme mennyi változata, mondanivalója volt a harangnak, milyen széles skálán kommunikált. Egy élő közösség szívverése, órája, tevékenységének kommentálója, hallható üzenetének eszköze volt a harang. Nem merem feltenni a kérdést, hogy melyiket tartotta fontosabbnak a hívő ember, a templomot-e vagy a harangot? A jegyzőkönyvek arról tudósítanak, hogy több templomunk állt évekig omlófélben, meghasadva, életveszélyeztetés miatt bezárva, de csak egy esetről tudunk, mikor a meghasadt harangot évekig úgy hagyták. A hagyomány szerint Haranglábban nem a harang ment a régi templomhoz vissza, hanem a templom ment a harang mellé. Tűz-víz, nagyidő alkalmával először nem a lelkészre bízzák „az Úr dógát”, hanem a harangra. A hívek életében a harang adott hangot az ünnepnek, násznak, táncnak és gyásznak, s a rendkívüli időknek, mint Dombón 1848-ban.

Egyházközségem, Csíkszereda alig 15 éves. Híveim mint beköltözöttek, zöme a Homoród-mente 15 egyházközségéből. A „gyökerek megőrzéséért” magnószalagra vettem ezen egyházközségek harangjai hangjának javarészét, mind a három harangozást 3-3 perces időtartammal. Minden szolgálat előtt „gépi harangozás van villanyharangozóval”. Soha sem mondom meg, hogy melyik falu harangja szól s ezért találgatják nagy érdeklődéssel a hívek a harangszó megkonduktáival, hogy a mi harangunk-e, vagy a tiétek (ugyanis olyan közel vannak a falvak, hogy áthallatszik a harangszó és a szomszéd falvak lakói a más faluk harangszavát is ismerik). És jönnek és vitatják, felismerik vagy sem, de igénylik a harangszót, anélkül nem istentisztelet az istentisztelet. Így a szülőfalu harangja ad jelt a házassági megáldásról, siratja el a temetéskor, emlékeztet az otthonra. Jó érzés hallani a beköltözöttek ajkáról az őslakó katolikusoknak dicsekedni: Ez a mi szülőfalunk harangja, hallod-e komám?

A megmaradás, a helyállás és összetartás szívhez, személyhez szóló üzenete a szülőfalu hangján a harangszó.

Jegyzetek

¹ Keresztény Szó (továbbiakban KSzó.), I. évf. 47. szám 1990. dr. Hirschhler József: *A harang*.

² KSzó 47. szám 1990. Kisgyörgy Zoltán: *Ha szól a harang* és Az Ige református gyülekezeti lapban II. évf. 10. szám 1991: *A történelmi Orbai szék régi és mai harangjai*.

³ Keresztény Magvető (továbbiakban KerMagv) 96. évf. 1990. 2. szám 84. lap Kisgyörgy Zoltán: *A háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkör harangjai*.

⁴ Patay Pál: *Régi harangok*. Corvina kk. Budapest. 1977. 6. lap.

⁵ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása I-IV. kötetek*.

⁶ 1579, a Dávid Ferenc halála után a világi elem képviselte az unitarizmus radikális vonalát, különösen Udvarhelyszéken. Főtéma a szentháromság és az egy Isten kérdése. A radikális világi elem az egy Isten pártján volt, Székely Mózes sem lehetett kivétel.

⁷ Magyar művelődéstörténet. III. 556. lap. A harangláb fényképe az 549. lapon.

⁸ Olvasatomban.

⁹ Bona Consignata... kezdetű, 1700-ban Kissolymosi Koncz Boldizsár dicsőszentmártoni esperes által kezdetű kéziratos munka, a dicsőszentmártoni unitárius egyházközség irattárában. 113-115 lap.

¹⁰ KerMagv. 96. évf. 1990. 1 sz. 29 lap.

¹¹ Emlékezetül hagyott írások. Erdélyi magyar emlékirók. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel szerkesztette Veress Dániel. Kolozsvár, 1983. 342. lap.

¹² Jegyzőkönyv (továbbiakban Jkv.), jelzése II/8, 1858. júni. 1. 362. lap.

¹³ Jkv. II/6. 1850. dec. 6. 147. lap.

¹⁴ Jkv. II/a/3. 198. lap.

¹⁵ Jkv. II/6. 307. lap. Az újholdvasárnap és hetedszaki „rendkívüli” harangozásoknak és templomozásoknak ószövetségi csengése van. Valószínű, hogy a megelőző századokból, a szombatossághoz kötődő szokásos szertartásról lehet szó.

¹⁶ Jkv. II/a/3. 502. lap.

¹⁷ Jkv. II/2. 220. lap.

SIMÉN DOMOKOS

ADALÉKOK SZENTBENEDEK TÖRTÉNETÉHEZ (1. rész)

(Maros-Magyarszentbenedek; Szent-Benedek; Banadic)

Az erdélyi Fehér vármegyében, a marosújvári és a kükküllővári „nagy hadiút” vonalában feküdt. Első írásos említése az 1332-ös pápai tizedjegyzékben van, mikor Péter papja 20 Dénárt, 1334-ben 2 garas adót fizetett. Évi adóját 30-40 dénárra becsülik. 1339-ben Tatamér fehérvári prépost és alkanclár a szomszédos Gambuc falut meghatározta és ekkor név nélkül említést tett a „szentbenedeki nemesekről”, mint határbirtokosokról.¹

Nevének eredetét csak találgathatjuk írásos oklevelek nélkül. A vármegyék területén volt és, a szomszéd falvakhoz hasonlóan, egy Benedek nevű alapító nemestől is vehette nevét. Szóhagyomány van arról is, hogy benedekrendi szerzetesek alapították, vagy éltek itt, kikről nyerhette a nevét. Ezt a feltevést támogatná az a tény, hogy a falu a Herepe és a Száraz vám patakainak az egybefolyása mellett van, a barátoknak vámszedési joguk lehetett a Száraz vám mellett, melyet a marosújvári Maros folyón lévő vámtól megkülönböztetve „száraznak” neveztek el. Kiegészítésként megjegyzem, hogy itt hármás útélágazás volt. A 15. századig nincsen tudomásunk nagyobb egyházi birtokról Szentbenedeken.

Szentbenedek „őstörténetével” kapcsolatban az a megállapításunk, hogy a település jóval régibb az első említett írásos oklevélnél. A honfoglalás után a vidék sorsát a szomszédos marosújvári sóbánya és az itt lévő királynéi birtok határozta meg. A sóbányát már a rómaiak is termelés alá vették Salina néven. A honfoglaláskor a hét törzs vezetői az Etelközben elvesztett tengeri só pótlására egy-egy sófejtő helyet foglaltak le maguknak Erdélyben. Az itt kialakult hét vármegye közül hat a sóbányákkal és a váraikkal kapcsolatos². A sóbánya műveléséhez magyar és idegen szolganépeket telepítettek, védelmükre várat építettek. Marosújvárt Novum Castrum (Újvár) néven 1177-ben említik először³ a Benedek szomszédságában lévő tartozékaival: Tordas (1177), Kincsi (1268), Hari (1280), Faludi (1296) helységekkel. Régi neve Kincsed Újvár arra enged következtetni, hogy a 12. században biztosan fenn állt, de a Szent István alapította várak után közvetlen, vagy a római vár alapjaira épült, de mindenképpen a környékbeli helységek életét, kialakulását és sorsát befolyásolta.

A másik meghatározó tényezője e vidéknek a királynéi kiterjedt birtok volt, mely Asszonynépe nevében is megőrizte emlékét napjainkig. Szent István alapította a bakonybéli apátságot 1030-ban, neje Gizella adományozta ez apátságnak a szomszédos Magyarlapádot, melyhez Fugad, Bagó, Hárporton, Aknahegye és Sőspataka környékbeli helységek is tartoztak⁴. A nagy tatárjárásig népes volt e vidék is.

A tatárjárás végzetes volt a Maros folyó és mellék völgyeire⁵. Ekkor sok lakott terület el-kipusztult, melyeket „telek” néven említenek a későbbi oklevelek, a határjárási jegyzőkönyvek. A vidék népessége lényegesen megcsappant. IV. Béla tömeges adománylevelei ismertek ebből az időből. Így kerültek erre a vidékre nagybirtokosnak és a 13-14. századváltón már szerepet vitt Makófiak, Gyógyiak, a Kőkényes-Renold nemzetség, a Tyukodi nemzetség (a későbbi Gerendiek), a szász Talmácsiak, az Ákos nembeli Torockaiak (Ehellós) és mások. Feladatuk volt a meggyérült és kipusztult falvak lakosságának az újra benépesítése.

A tatárjárás és az azt követő hatalmas pestis pusztítása után a 14. század elejére Szentbenedek is a szomszéd falvakhoz hasonlóan újra benépesedett, akkori fogalmak szerint „sűrűn lakott” lett. Ha a pápai tizedjegyzék adatait a környező nyilvántartott helyekkel összevetjük a szentbenedekivel, úgy tűnik, hogy közel egyforma lakosságúak és jövedelműek voltak, évi 40 körüli dénárt fizettek. Ez időben a környék nyolc templomos helye közül az egyháznak ötben volt nagyobb birtoka, Szentbenedek nincsen köztük említve. „Benedeki nemeseké” volt a falu, nevüket, ha nem is ismerjük, de az azóta is átalakított, a régi alapra épített hatalmas temploma arra enged következtetni, hogy nem a szegényebbek közé tartoztak. A parókia közös volt a szomszédos Medvéssel is, az onnan Benedekre vivő utat még ma is „Halottak útjának” nevezik⁶. Tudjuk, hogy Medvést 1319-ig a Talmácsi Corradus fiai birtokolták, ekkor átadták 1/3-át a Kácsik nembeli Mihály fia Péternek és 1336-ban e birtok elcserélődött. Ha feltesszük azt, hogy Medvés és Szentbenedek nem csak egy templom-parókiához tartozott, hanem egy földbirtokoshoz is, ami gyakori eset, akkor lehetségesnek tarthatjuk azt, hogy a benedeki templomot, az ősit, a Talmácsiak ősei (is) építhették. Az első fennmaradt leltára 1700-ból az egyházközséget a gazdagabbak közt tartotta nyilván.

A 15. század sodrásában sem az egyházközség, sem a falu nem jutott nevezetes szerephez. A 16. században, ha a nagy hadiút más irányt is váltott, de a század nagy szellemi áramlata, a reformáció utat talált erre a vidékre is, népe a reformációhoz csatlakozott. Hogy annak mindenik ágán átment-e, azt megállapítani nem lehet, mert vallástörténelmünknek ez az időszak a legtöbb esetben egybeolvadt más felekezetekkel. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a környék kulcshelysége, Marosújvár az unitárius Gálfi Jánosé, a környező falvakban a Gerendi unitárius család birtokos volt, valamint azt a tényt, hogy a 18. században is a szomszéd falvakban még éltek unitárius birtokosok⁷, feltételezhetjük, hogy nem csak Benedek lett unitáriussá, hanem más egyházközségeink is alakultak, de az unitáriusokat „irtó időben” elmaradtak, kitértek vagy kitérítették.

A szentbenedeki unitárius egyházközség megalakulásának a pontos idejét nem ismerjük, valószínű, hogy akkori földesurával 1568 (jan. 6-13) után unitárius vallásra tért a falu. Az első ismert unitárius lelkésze Szentbenedeknek Uzoni Ferenc volt 1595-ben⁸. A második ismert lelkésze Benedeknek a küllői Unitárius Egyházkör esperese, Szentmiklósi Máté, 1617-ben. Ez adathból nyilvánvaló, hogy Benedek a küllői egyházmegyéhez csatoltatott és az egyházköri központ nem a földrajzi központ Dicsőszentmárton volt, hanem egy

kiváló képviselője az unitárius lelkészeknek. Az unitáriusok erdélyi mohácsa a szombatos per volt. Ebben Benedekről Uzoni Ferenc, Szentmiklósi Máté (1617), Hégeni Torockai Gergely (1635) és Szentmihályfalvi István lelkészeknek (1638) kijutott a megpróbáltatásból, mivel unitárius patrónátusság alatt voltak⁹. Az egyházközség „életszínvonalának” visszaesése a főúthól való kiesés miatt, a tengelyig való sárba maradás, az elszigetelődés, a szegénység és a kor társadalmi-politikai adottságaival magyarázhatók egyfelől. A valódi patrónusok kihaltak, az örököseik, a kismemesek sorsa is lassan a köznép szintjére süllyedt¹⁰. Az „elmaradottság aggasztó” még a 20. század elején is¹¹. A belső emberekre a nagy területű szórvány gondja is ránehezedett.

Szükséges megjegyeznünk, hogy a falu lakosságának magyar ajkú népe a 18. század közepéig unitárius volt, ami nem zárja ki azt, hogy más vallású, főleg reformátusok is nem szivárogtak be a faluba. 1692-ben püspöki vizsgálat volt az egyházközségben, ekkor semmi különöset, ami eltért volna a más egyházközségek életétől, nem tapasztalt a vizsgálat. Ha a vizsgálat lélekszám-adatait összevetjük a kör többi egyházközségével, egy közepes egyházközségi képet nyerünk: kétszer népesebb Nagytereminél, Szőkefalvánál és Harangláb-nál, népesebb a szomszédos Bethlenszentmiklósnál és lélekszámban akkora, mint Küküllőszéplak.

A 17. században jelentős patrónus nélkül a hatalmas templomot és a belső emberi épületeket jobbára a maguk jobbágy erejéből és tehetségéből nem tudták a hívek jó karban tartani, azok a 18. század elejére nagyon megromlottak. Valószínű, hogy a templomnak, ha máshol nem, a szentély részében bordázott kőmennyezete volt, mint a hasonló stílusban épülteknek, mely akkorra meghasadozott. Írásos adat nincsen arra, hogy az 1702-ős nagy javításkor átalakították volna a templomot, hisz így is nagy volt a hívek számához képest. Valószínű, hogy a bolthajtásokat az 1702-ős javításkor cserélték ki festett kazettás mennyezetre. A mára nagyon megrongálódott kazetták festése művészi kézre és ízlésre vall. Egy kazettában a javítás éve 1702, a másikban S.D és S.K. betűk vannak festve. Több kazettában latinul van-voltak írva, a feljegyzések szerint a következők: GLORIA IN EXCELSIS DEO IN TERRA PAX HOMINIBUS. A Monográfia írójának az olvasatában továbbá: IUSTE SUUM CUIQUE (!) TRIBUE. MEMENTS MORI ET NON PECCABIS IN AETERNUM. NOSCE TE IPSUM. IUSTUS EX FIDE VIVIT ¹². A javítás alkalmával a templom kőlábait megigazították, a templomot kimeszelték, kazettás mennyezetet készítettek. A javítató lelkész Muzsnai Márton volt (1701-1711 közt lelkész Benedeken).

Nem tudjuk, hogy mi volt az oka annak, hogy a megjavított templom mellett lévő torony 1746-ra annyira megromlott, hogy „alapjaitól” kellett újra építeni. Természeti csapásról nincsen feljegyzés, talán a torony „kötései”, melyekkel azelőtt is baj volt, nem tartották meg a torony terhét, mely egybe volt építve a hajójával. Az 1746. évi nov. 30. püspöki vizsgálat¹³ jegyzőkönyve örömmel állapította meg, hogy a kevés számú hívek a dülöfélben lévő tornyot újraépítették. A jegyzőkönyvből kisejlik az a szomorú tény, ami utólag beigazolódott, hogy a kevés számú gyülekezet az építés és a széthúzás miatt kettészakadt. Ezt látva, a vizsgálat meghagyta, hogy a javításban résztvetteket írják össze: „Mivel pedig mind az üdő, mind pedig az üdővel együtt az emberek is

szoktak változni, úgy az Isten Ecclesiája is hol apad, hol nevededik, hol változik... ilyen malus eventust considerálván, hogy kitől Isten őrizzen, az Ecclában, ha valami szakadás, vallás változtatás lenne, vagy deficiálna az Ecclá tudni lehessen, hogy a következők munkálkodtak: „Décsei István és Waró Mózes uramék. Egyháztagnak Voltanak Csókási Márton, Musnai Benedek, Musnai Dávid, Pető István, Pető Miklós, Pető Mihály, Solymosi Mihály, Musnai Pál, Musnai Márton, Musnai János, Szakál György, Kömives György, Kömives János, Kömives Mihály, Vintze Mihály, Vintze István, Vintze Márton, Vintze András, Vas János, Vas György, Fodor István, Geréb Mártonné és Havadi András¹⁴. A patrónusok „162 Mfrot, a hívek hatodfélszáz és huszonnyolc Mfrot” áldoztak a torony építésére. A vizsgálatkor a torony kész van, a hívekkel van a baj, szakadnak le és ezt a püspöki tekintély sem tudta megállítani, csak jegyzőkönyvelni. A híveknek több, mint fele áttért a református vallásra és egyházközséget alapított, immár a második magyarajkút. Mi lehetett az oka ennek a szakadásnak? Okot nem adnak sehol a feljegyzések, de gondolom, hogy befolyásolta a kitérő híveket a számukhoz képest túlméretezett öreg és mindig javítást igénylő hatalmas templom, az egy nemzedék alatt a kétszeri nagyjavítás költsége, a református nemesek és jobbágyok megszorodása, a nevelés elhanyagolásából adódó öntudathiány, a református tömbben az egyetlen árvaság tudata, mint unitárius gyülekezet, valamint az „olcsóbb pap és egyházfenntartásának” az előnye. Nem hagyhatom megemlítés nélkül azt a még élő előző századból fennmaradt szájhagyományt, mely a szombatosság bélyegét hátrányosan nyomta rá az unitáriusokra, melynek részesei Benedeken is voltak. Erre emlékeztette a benedeki unitáriusokat azok a még használatban lévő klenódiumok és terítők, melyeket az előző időkben Paczolai Borbála, özv. Mikes Mihályné az unitárius vallásban való megmaradás gondolatával átok alatt hagyott a szentbenedeki gyülekezetnek: „... migh Unitaria Religiot megh változtatván el hadnák, ez fen specificalt bonumok más Unitaria Ecclesianak számára transferáltassanak Ecclai Tiszt. Uraimék által”¹⁵. A Kornis, Mikes, Paczolai család tekintélye a biztonság és a hitben való megmaradást biztosította Szentbenedeken. E nagyobb és tekintélyesebb patrónusok távozásával a kisenemesek maradtak Bendeken, köztük egy Mahai nevű buzgó református ember, aki a toronyépítési „zavarokban” a szomszédos Forróból az ott lévő, valószínű boronafából épített református(?) templomot áthozta a maga költségén Benedekre, mivel ott már nem volt szükség rá és a benedeki református önálló egyházközséget megalapította az áttért unitárius hívekből¹⁶. Forróban előzőleg éltek unitáriusok, és birtokkal bíró gyülekezetet is sejtünk, – ha az átvitt templom nem volt az unitáriusoké(?) – a 18. sz. elejéről a forróiak egy szénafüve a benedeki unitárius egyházközségi leltárban szerepelt¹⁷. A toronyépítés szorgalmazói Fodor Ferenc lelkész (1740-1747), valamint Décsei István¹⁸ és Waró Mózes nejével, désfalvi Simon Katával¹⁹ voltak.

A megmaradt unitáriusok buzgóságban bizonyítani akartak és ezért a már nagyjában elhasznált és megosztott (?) klenódiumok és textíliák helyett újakat adományoztak az egyházközségnek. A régi adományokat leltárba vevő 1700-as feljegyzés szerint²⁰, a Paczolai Borbála adományai után, mely állt: „Egy fedeles ezüst pohár kívül belül aranjas, gjolts abrosz, melj körnjül fejéres-

sel, belől virágos himekkel meg vagjon varva. Egj arannjas ezüst tánjér. Egj patjolat Szkofin(!) arannjal varrot keszkenő. Egj ejteles virágos onn kanna. Melljeket N. T. Nemzetes Mikes Mihálj Ur özvegie N. T. Nezets (!) Patzolai Borhára Asszonj conferált az Szent Benedek:(!) templomhoz átok alatt, mighe Unitaria Religio gjakoroltatik benne...”. A következők adományoztak még: 1744-ben Koncz Sára a néhai Détsei István özvegye úrasztalára egy posztó takarót; Détsei István (id.?) egy harangot adományozott; 1753-ban Varó Mózes házastársa, Simon Kata egy arannyal varrott keszkenőt, Varó Mihály lánya két abroszt adott; Jobbágy Erzsébet az úrasztalára való sáhos abrosszal örököltette meg a nevét. A későbbi leltárkiegészítés szerint „AZ SZENT BENEDEKI UNIT. SZ. ECCLA. SZÁMÁRA IN. DITSŐSÉGÉRE A. 1776 DIE 1. MA(!) JANUAR B. WARÓ MOYSES ÉS D. SIMON KATA TSINÁLTATTÁK EZEN POHÁRT” és 1762-ben „T. KÓSA ANDRÁS URAM HÁZAS TÁRSA MUSNAI ERSÉBETH ASSZONY TSINÁLTATOTT... EGY ÓN KANNÁTSKÁT”²¹. A szentmiklósi egyházközséghez viszonyítva Szentbenedek sokkal gazdagabb volt.

Az 1780-as években Szentbenedekhez tartozott Sülye, Marosújvár és a rövid időre anyásított, majd „özvegyen maradt” Ó-Asszonynépe. Ez időben Asszonynépe anyagi javakkal, úrasztali felszereléssel és lévitával vált önállóvá, Marosújvár a későbbi fejlődés során a népesedési adatok szerint népesebb lett Szentbenedeknél, de az anyaegyházközség hanyatlásával elnéptelenedett.

A 18. század utolsó felében a szentbenedeki unitárius egyházközségben fellazult a fegyelem, nagy a fejtelenség: a gondnok nem számol el, 1790-ben a templom és a cinterem megjavítására az esperesi vizsgálószék „komolyan onszolja” a gondnokot, az iskola is szünetel²². A hívek az egyházi közmunkákon nem jelennek meg, ezért az első hívásra meg nem jelenőkre 24 dénár, a másodikra meg nem jelenőkre 48 dénár büntetést szabott meg az esperes. A kamatra kiadott pénzek nyilvántartása hiányos, a kamatok nem folytak be, egyesek a kölcsönrel átmentek, ill. visszamentek Moldvába. Csiki István gondnok gyengesége miatt a föld és háztaxákat sem fizették évek óta. Ebben a zavaros helyzetben az egyházhoz hagyományilag is kötődő család tagja, Simon Kata veszi kezébe az ügyek intézését. A számadásokat vezeti, az egyházi láda kulcsát magához veszi, mindent nyilván tart és csak az ő beleegyezésével történhet bármi az egyházközségben. E tarthatatlan helyzetben az 1792-ben Küküllődombón tartott zsinat 5. jkv.-i határozata értelmében az ügyek „rendezésére” egy bizottságot küld ki, Jármik Miklós körüli felügyelőgondnokot, Balázs Márton esperest és Ürmösi János körüli jegyzőt, hogy a generális vizitációig tegyék áttekinthetővé, rendbe a benedeki helyzetet. Ehhez a hívek közti „lazarásokhoz” járult súlyosbító körülményként a sepsikőröspataki Kis György lelkészért törvénytelenség és erőszak (Kisgyörgy Gyurinak is volt írva). 1792-t írta, mikor Kis György, aránylag még új lelkész Benedeken, a szomszéd református földbirtokos által elfoglalt és „elszántott 7 horona fogásnyi földet” visszaszántotta az egyházi földekhez, alsó-felső szomszédja Bardutz Ádám lévén. A megharagudt Bardutz udvarbírájával és embereivel ott a helyszínen elfogatta a lelkészt, megkötöztette és mint egy rabot úgy vitte be udvarába és bezáratta. Kis György négy ökrét és ekéjét magához vitte. A lelkésznek sikerült megszökni, ökreit és ekéjét utólag váltotta ki. A lelkész jelentése ellenére a törvényes elégtétel elmaradt²³. 1795-ben felvett es-

peresi vizsgálat jegyzőkönyvében megoldatlan és veszélyes a lelkész helyzete, „A Tiszt. Papunk emlité, hogy T. Bardutz Ádám úr miatt, akár nyerjen, s akár megnyeretessék, félelmes ottani lakása, jó szívvvel el menne” más egyházközségbe²⁴. Az 1803. évi püspöki vizsgálat alkalmával a püspök megkereste Bardutzot és felelősségre vonta, perrel fenyegette. Bardutz megígérte, hogy minden törvénytelenül elkövetett tettet helyrehozza, kiegyezik a lelkésszel és az egyházközséggel. Nem lett semmi a kiegyezésből, hanem még 1816-ban a tanító szőlőst is elfoglalta erőszakkal²⁵ és évenként mind több és több területet foglalt el az egyházi földekből. 1820-ban néhainak említik Bardutzot, de a földvita még 1822-ben sem oldódott meg²⁶. (Folytatjuk)

Jegyzetek

¹ Györfly György: *Az Árpád kori Magyarország történeti földrajza*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. II. 185. Továbbiakban: GyGy.

² Désvár, Dobokavár, Küküllővár, Kolozsvár és Fehérvár.

³ GyGy II. 189.

⁴ Uo. II. 171.

⁵ A szomszédos Bethlenszentmiklós melletti Gyászmezőn (Sirató dombon) a környékről összegyűjtött népességet a tatárok tömegesen legyilkolták (Révai Lexikon). A hagyományban ma is él.

⁶ Kusztos Tibor volt medvési református s. lelkész közlése után. Halottaikat „a templom melletti megszentelt földbe temették”.

⁷ Pl. Asszonynépén a Magyarósi, Pávai, Bátsfalvi, Bedőházi, Csegezi, Boér, Biró, Simonfi(-né), Járai, Magyarai nemes családok éltek. 1760-ban új harangot öntöttek (a régi helyett?), mellyel a reformátusoknak is harangoztak kívánságra. Bona Consignata... 1770-ben, Koncz Boldizsár küküllői esperes által kezdett, hőrkötéses jegyzőkönyv, a dicsőszentmártoni Unitárius Egyházközség Irattárában 113-115 lapok. Továbbiakban BonCons... Jegyzőkönyv... II/a/2 a dicsőszentmártoni Unitárius Egyházközség Irattárában, 230. Továbbiakban: Jkv. Küküllő vidéki püspöki vizsgálat Jegyzőkönyve 1803-ból, a szőkefalvi Unitárius Egyházközség Irattárában Jelzése II. a. 26. Ó-Asszonynépe fejezetnél. Továbbiakban: Ppjkv.

⁸ Saját gyűjteményem a köri unitárius lelkészekről.

⁹ Mikes, Kornis, Paczolai birtokrész volt Szentbenedeken a 17. században.

¹⁰ Az őslakos nemesek kicserélődtek.

¹¹ Biró Pál lelkész kézírásos Monográfiája Kolozsváron az Egyház Irattárában. Továbbiakban: Monogr.

¹² Ma már nem lehet kiolvasni a kazetták szövegét, ezért a Monogr. alapján, ha hibásan lejegyezve is, de úgy közlöm.

¹³ Keresztény Magvető LIV. évf. 176-177. Továbbiakban KerMagv.

¹⁴ Összesen 13 családnév, 25 család, kb. 120 lélek.

¹⁵ BonCons 12-13. Paczolai Borhála, Mikes Mihályné története kéziratban birtokomban van.

¹⁶ Monogr. Valószínű Mohai volt az eredeti neve.

¹⁷ „A Forrobol *maradt* Szénafüb(!) a Falu Szélibe egy kis darab szána-fü”. BonCons. 13.

¹⁸ Az ifjabb kell legyen, mert az idősebb neje Koncz Sára 1744-ben egy Úrasztali posztó adományozása alkalmával özvegynek említettik. Az idős Szentmiklósnak 1718-ban is adományozott. Valószínű, hogy ő készítette Benedekre a harangot is, legalább is ő rendelte meg.

¹⁹ Bágyoni id. Varro Mózes leánya Détései Istvánné, gyermekei ifj. Mozes és Mihály. Ehhez az ifjú ügyvédhez írta Lázár István 1755. júl. 23-án keletkezett levelét Kölnből Szentbenedekre (Biás István). Ifj Varro Mozes neje désfalvi Simon Kata, a János leánya, ki egyházunk első világi főgondnokának, Mihálynak a testvére (KerMagv) (1753-1776).

²⁰ BonCons. 12-13.

²¹ Jobbágy Erzsébet (1753-1762) a turi Jobbágy család tagja. Musnai Erzsébet, Kosa Andrásné benedeki család tagja. 1711-ben Musnai Márton lelkész itt halt meg és temették el. Neki a leszármazottai lehetnek az 1746-ban említett (3. 4. helyen) Benedek és Dávid, valamint az alább említett Pál, Márton és János. 1762-ben valószínű a két elsőnek említettnek a leánya.

²² Protocollum venerabilis... kezdetű Jegyzőkönyv, a dicsőszentmártoni Unitárius Egyházközség Irattárában. 15. lap. Továbbiakban: ProtVen.

²³ Pp. jkv. Szentbenedek fejezetnél.

²⁴ ProtVen. 110.

²⁵ Jkv. II/3. 370.

²⁶ Jkv. II/3. 529. Az 1832 és az 1836. évi jegyzőkönyvek egy Csokási alias Bardutz Jozsefet említenek, aki a határperben említett Ádámnak az örököse lehet, a Csokási előnév a beszármazás helyét jelölné. Tény, hogy Csokási az 1746-os kimutatásban a patrónusok után az elsőnek van felsorolva, a kismemesek közt az első.

MATKÓ LÁSZLÓ

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUSOK 1766-i ÖSSZEÍRÁSA

Az összeírás kéziratos másolatban a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának Sinai gyűjteményében található¹. Sinai Miklós (1730-1808) bécsi, oxfordi, groningeri, franekeri egyetemi tanulmányok után töltötte be a református kollégium filológiai és történeti professzori tisztet. Jelentős Mohács előtti és utáni forrásanyagot gyűjtött össze a magyar történelem kutatásához. Az oklevélmásolatok és kéziratok egy folyómétert tesznek ki.

A XVIII. századi összeírásokat többféleképpen lehet csoportosítani:

- állami adóösszeírások (collecta, kapuadó-dica)
- egyházi adók (dézsmá, kilenced, kereszténypénz)
- urbáriumok (földesúri terhek)
- lélekösszeírások (Numerus Animarum).

A lélekösszeírásokat általában felsőbb utasításra egyházközségek, plébániák szerint lelkészek, papok végezték el. Alaki és tartalmi eltéréseket mutatnak. Általában a lakosság éveleji számát, máskor nemenkénti bontást, népmozgalmi adatokat is tartalmaznak. Az erdélyi különleges szempontok szerinti összeírások az Országos Levéltárban a vegyes összeírások csoportjába tartoznak.² Legnevezetesebb az 1750-i országos összeírás, amely nyolc megyét, tizenhárom széket és három vidéket ölel fel.³ Az 1785/1786-i II. József által végrehajtott úrbéri összeírás az új közigazgatási beosztás – 11 megye – szerint készült el.⁴ A felekezeti összeírásokat több kritika illetve pontatlanságuk miatt, főleg a protestánsokat. A hiba adódhat a nem egységes szempontok szerinti felvételből, az anyakönyv pontatlan vezetéséből, valamint egyházközségi és állami (katolikus vallás védelme) érdekek ellentétes voltából. A protestánsok bizonyítani kívánták, hogy az önálló gazdák el tudják tartani a lelkészt, valamint 500 egyháztag előszámlálásával anyaegyházat kérelmezhetek. A katolikus egyház szigorúan ellenőrizte az előfeltételeket, engedélyezési joga a protestánsokra is kiterjedt.

A római és görög katolikus népességszámot a Helytartótanács által 1785-86-ban készített plébániaösszeírások (Pfarritopographie) tartalmazzák. Egységes szempontok szerint és azonos időben készült. A protestánsokról (evangélikus, református, unitárius) ilyen országos és egységes forrás nem áll rendelkezésre, habár az egyházi levéltárak több összeírást tartalmaznak. Megbízhatóságukat a források egybevetésével szükséges vizsgálni. A felekezetek által készített kimutatások jó alapot nyújtanak a számszerű becsléshez, a különféle felmérések kritikai egybevetéséhez. A felekezeti összeírások reális adatok szerzését teszik lehetővé a lakosság nemzetiségének meghatározásakor. A három nemzet Erdélyben az unitárius és református vallás mindig magyar nemzetiségre utal, a latin szertartású katolikus magyar vagy német többségre, a görög szertartású katolikus magyar-román-délszláv-ukrán lakosságra, az evangélikus vallás szász többségre utal.

Az unitáriusok 1766-i összeírását teljes szövegével – in extenso – magyar fordításban közöljük. A teljes közlést indokolja, hogy a feldolgozás az összes erdélyi egyházközségeket és leányegyházakat (filia) tartalmazza, valamint az a tény, hogy a történeti helységnévtárakat készítőknél a forrásörző intézményeken kívüli nyomtatott statisztikák nem állnak rendelkezésükre. A közreadott forrás értékeléséhez támpontot nyújthat a másik két protestáns felekezet létszámának 1766-i kalkulusa.⁵

Helvét hitvallású evangélikusok (reformátusok): egyházközségek száma 406, személyek száma 140 043. Ágostai hitvallású evangélikusok (lutheránusok): egyházközségek száma 276, személyek száma 130 365.

Az összeírás felépítése a következő:

Megnevezés és bevezetés: Specificatio. Nem a szokásos conscriptio (összeírás) kifejezést használja a címben, hanem a római jogból is ismert⁶ specificatio-t amely a különböző részek előszámlálását, valamint egybeszerkesztését jelenti.

Oszlopok sorrendje:

1. Nomina Ecclesiarum Matrum: anyaegyházak neve.

2. Nomina earum Filialium: anyaegyházak leányegyházai.
3. Patrum et matrum familias, viduarum: családapák és családanyák, özvegyek száma.

4. Animarum ad eosdem easdemque spectantium: Az apákhoz és anyákhoz tartozó lelkek száma.

Az egyházközségek felsorolása előtt megnevezi a bennfoglaló nagyobb szervezeti egységet, az egyházmegyét, amelynek neve megegyezik a vármegyék és székek elnevezéseivel. Protestánsoknál az egyházmegyét nem a püspök, hanem a szenior (esperes) vezeti. A települések jogállását „oppidum” esetében a város, „civitas”-nál a város (civ.) formula jelzi. A földrajzi nevek betűhív módon kerülnek közlésre, a korabeli ortográfia lehetővé teszi a települések mai azonosítását is.⁷ A bevezető anyag után következnek a forrásanyag a korabeli másolat után.

Előszámlálás

Erdélyben a bevett unitárius vallást követő összes anyaegyházak és leányegyházai, valamint a családfenntartó apák és anyák, a hozzájuk tartozó lelkek felsőbb rendelethez végrehajtott előszámlálása.

Anyaegeyház neve	Leányegyháza	családfők	családtagok
		özvegyek	

Tekintetes Aranyas Székben lévő egyházmegye

Abrug Bánya város	132	259
Verespatak	62	195
Th. Szt. György	269	695
Thoroczko város	492	1008
Csegez	79	220
Rákos	91	233
Várfalva	107	290
Sinfalva	36	178
Bágyon	100	324
Sznt. Mihályfalva	35	101
Thorda város	205	480
Szind	46	123

Anyagyház neve	Leányegyháza	családfők özvegyek	családtagok
Mécskő		27	86
Túr		24	66
A. Jara		36	88
Kövend		130	379
Összesen	16	1871	4725

Tekintetes Kolozs vármegyében lévő egyházmege

Kolozsvár város (civ.)	Fejerd, Suk	333	805
Alsó Felső Szovath		45	170
Kolozs város		75	172
Kide	filiáival	17	53
Ilosva		4	14
Összesen	5 2	474	1214

Fehér egyházmegeben

Felső Rákos		124	318
Héviz		78	198
Ürmös		39	108
Datk		26	90
Alsó Rákos		17	43
Pálos		3	15
Összesen	6	287	772

Tekintetes Küküllő vármegyében lévő egyházmege

Kis Sáros		137	303
Ditső Szt Márton		79	213

Anyaegyház neve	Leányegyháza	családfők özvegyek	családtagok
Dombó		52	186
Adamos		54	172
Harangláb		27	66
Szókefalva		19	63
Bethlen Szt Miklos		36	98
Széplak	Vámos Udvarhely		
	Korod Szt		
	Márton		
	Héderfája	32	103
Désfalva	Postfalva		
	Gálfalva		
	Oláhkotsárd		
	Bernád		
	Abásfalva	50	138
Szent Benedek	Aszszonynépe		
	Süllye	29	102
Teremi	Lórintzfalva		
	B. Besenyő	14	64
Összesen	11	12	529
			1508

Tekintetes Udvarhely Székben lévő egyházmegyében

Ders		150	502
Vargyas		235	609
Homorod Almás		237	535
Karátsonfalva		94	331
Homord Szt Márton	Lokod	92	291
Homord Szt Pál		94	242
Kénos	Patakfalva		

Anyaegyház neve	Leányegyháza	családfők özvegyek	családtagok
	Fenyed	60	168
Városfalva		61	222
Okland		73	212
Recsenyéd		43	151
Ujfalu (Homoród)		54	186
Gyepes		52	99
Homorod Szt Péter		24	92
Abasfalva		42	91
Janosfalva		61	155
Keményfalva		20	68
Musna		14	88
Összesen	17 3	1406	4043*

*összeadási hiba, a családtagok száma 4042 fő

Tekintetes Keresztur Székben lévő egyházmegyében

Bózód		104	268
Kőrispatak	Bózód Ujfalu	36	98
Nagy Solymos		22	79
Kis Solymos		125	288
Gagy		50	119
Medesér		49	169
Tartsafalva		53	119
Tordátfalva		46	154
Csehédfalva		43	100
Mártonos		69	205
Énlaka		99	276
Korond		65	214
Firtos Váralya		34	124

Anyaegyház neve	Leányegyháza	családfők özvegyek	családtagok
Szt Mihály	Alsó Benczéd		
	Felső Benczéd		
	Demeterfalva		
	Kobádfalva	130	397
Kadáts		43	132
Siménfalva	Galambfalva	86	249
Szt Miklos	Kis Kede		
	Nagy Kede	37	115
Szent Abraham	Magyar Andrásfalva		
	Csekefalva	83	258
Magyar Sakod	Veczke	33	141
UjjSzékel		53	133
Pipe		59	179
Bordos	Szent Demeter		
	Székely Szállás		
	Cséb	54	174
Boldog Aszszonyfalva		28	78
Sáárd		18	63
Sárpatak		9	21
Ráva		61	224
Sz: Keresztur	Rugonfalva		
	Fiatfalva		
	Betfalva	109	328
Összes egyház 27	17	1600*	4705

*összeadási hiba, helyes összeg: 1598 fő

Nemes Háromszékben lévő egyházmegyében

Árkos	109	306
-------	-----	-----

Anyaegyház neve	Leányegyháza	családfők özvegyek	családtagok
Szent Király		43	137
Kórispatak		46	129
Kálnok		37	112
Bólón		163	437
Nagy Ajta		109	419
Szent Ivány és Laborfalva		57	160
Kóköcs		49	133
Szt György és Szemeria		15	34
Killyén		19	51
Illyefalva	Hidvégh	14	31
Összesen	11 1	662	1949

Nemes Marosszékből lévő egyházmegyében

Szabed		92	308
Szent László	Gálfalva	108	347
Nyomát		19	79
Szent Gyericze		67	199
Csókfalva		76	255
Küs Adorján	Szent Háromság		
	Bede	46	132
Csik Szt Márton	Csikfalva		
	Jobbágyfalva		
	Buzahaza	109	349
Iszló	Peterlaka		
	Marus Jara		
	Illye	19	34
Vadad		41	151
Káál		59	168

Anyaegyház neve	Leányegyháza	családfők özvegyek	családtagok
Ikland		51	147
Szent Király		11	25
Harczo		2	8
Összesen	13 9	700	2202

Összefoglalás

Egyházmegyék	Anyaegyházak	Filiák	Családfők	Családtagok
Aranyasi	16		1871	4725
Kolozsi	5	2	474	1214
Fehér	6		287	772
Küküllő	11	12	529	1508
Udvarhelyi	17	3	1406	4043
Háromszéki	11	1	662	1949
Kereszturi	27	17	1600	4705
Marusi	13	9	700	2202
Összesen	106	44	7529	21118
Családapák, családanyak számát hozzáadva				7529
Lelkek száma összesen				28647

Tehát a lelkek számához hozzáadottnak mind a családapák és családanyak, mind a lakóhelyükön lévők, valamint az egyháziaktól távol dolgozók.

Kolozsvár, 1766 február hava 12.

Szent Királyi Ágh István
az Erdélyben bevett unitárius
valláson lévő eklézsiák szuperintendense sk.

Jegyzetek

¹ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban TtREL) I. 24. a. 7. kt. Z 40, pag. 340-348.

² Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) mikrofilmtár F 49

³ MOL mikrofilmtár F 50

⁴ MOL mikrofilmtár F 51

⁵ TtREL I. 24. a. 7. kt. Z 40 339 pag.

⁶ Iustiniani Institutiones. Recognovit Paulus Krueger (Corpus Iuris Civilis I. Berolini, 1954) 2, 1, 25

⁷ Magyar Helynév-azonosító Szótár. Szerkesztette Lelkes György, Budapest, 1992. Erdély és a részek térképe és helységnévszótára. Szerkesztette Herner János. Szeged 1987. Mappa Transilvaniae et Partium Regni Hungariae repertoriumque locorum objectorum. Lipszky János műve alapján.

LŐRINCZI LAJOS

A FIATFALVI FELEKEZETI EGYÜTTÉLÉS

Hargita megye délkeleti részében, Székelykeresztúrtól délre (2 km), 386 m tengerszint fölötti magasságban fekszik Fiatfalva, ma Székelykeresztúrhoz tartozó falu. Ennek a kis településnek kiemelkedő különlegessége, hogy unitárius és református népe egy közös templomot használ évszázadok óta, ami nemcsak Erdélyben, hanem Európa-szerte is ritkaságszámba megy. Míg a nagyvilágban konferenciák, kongresszusok, tudományos dolgozatok állandó témája az ökumenizmus, addig e kis közösség tagjai génjeikben hordozzák és naponta megélik azt századok óta.

A kezdet

A közösködés kezdete homályba vész a források hiányossága miatt.

Az adatok szerint Fiatfalva szabad székely lakói már az unitárius reformáció kezdetekor unitárius hitre tértek.¹ Kezdetben valószínűleg a régi katolikus templomot használták, majd megújították azt. Az biztos, hogy a fiatfalvi unitáriusoknak már 1630-ban saját templomuk volt.²

Fiatfalva a 16. század második felétől Keresztúr filiája volt³, és már ebben az időben, ha nem is mind, de néhány kivétellel a lakosok unitáriusok. A református felekezet csak a 17. század elején kezd kialakulni a cuius regio, eus religio (akié a föld, azé a vallás) elv következményeként. Ugyanis a 16. század végén az Udvar⁴ református birtokos kezére ment (Huszár Mátyás), aki a cselédek, zselléreket, jobbágyokat református hitre térítette át. 1642-ben már 14 református család volt a faluban, akik istentiszteleteiket az udvar nagytermében tartották. Hogy a reformátusoknak nem, s az unitáriusoknak volt templomuk a 17. század elején, bizonyítja egy 1630-ból származó adat, amely szerint a székelykeresztúri reformátusok kérték a fejedelem engedélyét, hogy a keresztúri unitáriusok járhassanak Fiatfalvára, mert ott van az unitáriusoknak templomuk, a fiatfalvi reformátusok pedig Keresztúrra, mert nekik ott nincs templomuk.

A következő adat már 100 évvel későbbi. Az 1726. május 20-án tartott püspöki vizitáció megállapítja Fiatfalváról, hogy: „Filia, külön mesterrel. Egy templom, melyben a reformátusokkal alternatim járnak”.⁵ 1732-ben ezt jegyzik fel: „Itt, Fiatfalván, elpusztulván a reformátusok templomok, kérték a mieinktől, hadd járjanak alternatim a mi templomunkba és megengedtetett, csak hogy nem akarják közösen építeni a templomot.”⁶ Azonban e dátum nem ad pontos kiindulópontot, mert a megengedés történhetett sok évvel korábban is,

amit bizonyít is egy, a református matrikulában 1789-ben tett megjegyzés: „A két eklézsiának azon egy templomba egyenlő jussal való járása olyan régi, hogy arra senki nem emlékszik.”

A fentiek alapján a két felekezet egy templomba való járásának kezdetét körülbelül a 17. század végére tehetjük.

Arra a kérdésre, hogy hol volt az 1732-ben említett, elpusztult református templom, két felelet van: az 1980-ban, a „Régi temető” nevű helyen feltárt kápolna, vagy az, amelyet a hagyomány a hajdani Oskolamesteri (ma Temp-lom) utcába helyez el.⁷

Az 1789. június 9-én tartott püspöki vizitáció beszél először úgy a templomról, mint amelyik „közre bíratik”, azaz közös birtok.⁸

1803-1810 között a két felekezet már együtt épített templomot, amit a mai napig együtt birtokolnak és tartanak karban.

Itt megjegyzendő, hogy a reformátusok sokáig ragaszkodtak ahhoz a nézethez, amely szerint a templom kezdetben az övék volt, s hogy az unitáriusokat csak szívességből engedték be. A források mást mondanak. Azonban a lényeg nem az eredet kérdése, hanem az a mód, az az életforma, ahogyan a falu két felekezete megvolt és megmaradt egymás mellett.

Közös élet

Arról, hogy a két felekezet hogyan élt együtt a 17-18. századokban, kevés az adatunk, de az a kevés is azt mutatja, hogy a későbbi időkben a korábbi tapasztalatokra építettek, azaz a hagyományt szinte változatlanul vitték tovább.

A mindkét felekezetet érintő kérdésekben közös keblitanácsi és közgyűlési alkalmakkor döntöttek, néha évente többször is. E gyűlések elnöke a rangidős lelkész volt, jegyzője a másik felekezet jegyzője. A jegyzőkönyvet, illetve másolatát mindkét felekezet megőrizte, határozatait külön hajtva végre. Ezek ma is így történnek.

A közös volt megmutatkozik a templom berendezésében is: két karzat külön orgonával, énektáblával; két úrasztala a templom piacán; két emléktábla az I. világháború hősi halottainak nevével; két harang a toronyban; egy szószék, amelyen régebb két Biblia volt.⁹

A kívülálló nehezen tudja elképzelni, hogy hogyan történhetik az istentisztelet a közös templomban, anélkül, hogy a két felekezet ne akadályozná egymást. Erre nézve évszázados szabályok érvényesülnek, amelyeket a közös közgyűlés állapított meg.

Háromféle „rész”¹⁰ van:

a. külön rész: - minden vasárnap délelőtt két, egymás után következő külön rész van, felekezetenként. A sorrend hetente változik. A harangozás: kétszer az illető felekezet harangjával, majd mindkettővel.

b. egy rész: - ha valamelyik lelkész akadályoztatva van a szolgálat elvégzését illetően, a másik egyházközség lelkésze és énekvezére végzi a szolgálatot, amelyre mindkét felekezet hívei elmennek. A harangozás: előbb az egyik felekezet harangja, azután a másiké, majd összehúzzák.

c. közös rész: - ezt ma ökumenikus istentiszteletnek neveznénk. A szolgálatot a lelkészek közösen végzik, az egyik a közénekig, a másik az istentisz-

telet végéig. A következő alkalommal a lelkészek sorrendje változik. Ilyenkor közös énekeket énekelnek. (Ilyen alkalmak: iskolai évnyitó, évzáró, emlékünnepek, Szilveszter éjszakája.)

A részeken belül a sorrend a következő:

a. Új év első napján, húsvét első napján és áldozócsütörtökön mindig az unitáriusok az elsők; nagypénteken, pünkösd első napján, karácsony első napján mindig a reformátusok. A sátoros ünnepek napjai a vasárnapok módja szerint változik.

b. Egyik vasárnap az egyik az első, másikon a másik. Ezt a sorrendet csak a két felekezet úrvacsorázó alkalmai változtathatják meg, ugyanis mindig az úrvacsorával élők az elsők.

c. Hétköznap délelőtt az unitáriusok, délután a reformátusok az elsők. (Manapság a hívek nem igénylik a hétköznapi istentiszteletet, sőt még a vasárnap délutánit sem.)

d. Az esztendő első vasárnapján a reformátusok az elsők, de ha az január 1-re esik, csak 8-án lesznek elsők.

e. December 31-én, ha az vasárnapra esik, az az első, aki december 24-én második volt.

f. Sátoros ünnepek utáni vasárnapon az az első, aki az ünnep előtt második volt.

A harangozást is szabályozni kellett. Az istentiszteleti harangozásról már esett szó. Hétköznap így történik: hétfőn, kedden, szerdán a református, csütörtökön, pénteken és szombaton az unitárius haranggal kell harangozni - mondta ki a század elején egy közös gyűlés. A harangozó hármilyen felekezetű lehet.

A két felekezet tagjai közti viszony békés, kiegyensúlyozott, századunkban már tudatosan kezelt. Imreh Árpád református lelkész 1926-ban a következőket írja: „Olyan a viszony, ami nem barátság, nem szeretet, hanem - található kifejezést nem találok - összefonódottság [...] a templom közös, itt mindenki arra a „részre” megy, amelyekre érkezik, illetve akar [...] Az egyik pap akadályoztatása esetén ott a másik, aki helyettesíti keresztelésnél, házasságkötésnél, temetésnél(!)[...]Jelekkel figyelmeztettek, ha kicsúszott a számon: mi reformátusok, nyomták a lábamat, vagy húzták a kabátomat [...], mintha valami illetlenséget követtem volna el [...] Egy egyház van-e vagy kettő? Jogilag, szervezetileg, vagyoniilag két egyház van, de ennek a két egyháznak tagjai templomban, összejöveteleken, családokban együtt vannak.”¹¹

Mindez nem jelenti a hitvallási összemosódást. Mindenki tudja, hogy hová tartozik, s ragaszkodik felekezetéhez. De úgy, hogy tiszteli a másikat, részt vesz annak istentiszteletében és életében. A fentiek abban változtak, hogy a másik felekezet papja ma már nem végez szertartást.

Természetes az, hogy vannak vegyes házasságok. A vallásváltoztatásnak szintén kialakult hagyománya van. A múlt században az tartotta meg a vallását a fiatal házások közül, akinek a házába költöztek. Abban az esetben, ha valaki megtartotta a vallását, a fiúgyermek az apa, a leány az anya vallását örökölte. Ma már nagyon ritka az, hogy egy családban két felekezet tagjai éljenek. Általában a férfi vallása a döntő. Más esetben nincs vallásváltoztatás, áttérés nagyon-nagyon ritka, mindenki ragaszkodik a vallásához

A karácsonyi (rostálás, kántálás, betlehemezés), húsvéti (locsolás) szokások, a községi feladatok felekezet-fölöttiek. Ezekben felekezetüktől függetlenül vesznek részt a falu tagjai.

Érdekes megemlíteni a cigányok vallási hovatartozásának kérdését. Imreh Árpád fent említett lelkész írja le a következő esetet: Elment a református megyebíró, hogy összeírja a református cigányokat. Azt mondták, hogy ők mind unitáriusok. Utána elment az unitárius gondnok, de már mindenki katolikusnak vallotta magát. Arra a kijelentésre, hogy akkor küldik a katolikus papot, azt felelték, hogy oda ugyan küldhetik, mert ők senkinek sem fizetnek. Ma nagyrészt unitárius.

A két felekezet közös templomhasználata pozitív hatásúnak ítéltető meg. Segített a falu népének abban, hogy kétféle hitvallásuk ellenére át- meg átérezzék a közösségtudatot, az együvé tartozást. Így lett a templom a szó szoros értelmében összetartó erő, összefogó kapocs, ahonnan elindulhatott minden közös ügy intézése, de elindult és elindul a békesség, a türelem, a másság elfogadása is. Ebben a közösségben tudja igazán átérezni az ember, hogy egy közös Istent imád mindenki, bár mások lehetnek a Hozzá vezető utak.

Persze nem olyan könnyű mindezt megélni. A közösködés nemcsak a két egyházköziségnek, hanem a két lelkésznek is többlet-nehézséget jelent. Ürmösi Sándor unitárius lelkész írja a század elején: „E közösség szép messziről nézve, de a mindennapi tapasztalat után ítélve sokszor alkalmatlan.” A közös élet sokszor okozott incidenst, rövidebb időtartamú nehezítést. Néhány példa:

Az 1890-es évek közepén a reformátusok kérték az unitárius keblitanácsot, hogy az ő mesterük (tanító) távollétében engedélyezzék gyermekeiket az unitárius tanító által taníttatni. Mivel az unitárius tanító nemrég került oda, a reformátusok tanfelszerelése gyengébb volt, s azt akarták, hogy a tanítónak sikere legyen (egyfajta versengés?), az unitáriusok elutasították a kérést.

1908-ban a reformátusok új orgonát akartak állíttatni, de ehhez a karzatk megnyújtása vált szükségessé. Beleegyezőst kértek az unitáriusoktól, de ők nem engedték meg, mert elfedte volna a férfiak padjait. Így a reformátusok új orgonát állíttattak, de a karzat maradt régi formájában.

1916-ban háborús célra elvitték a reformátusoknak egy, az unitáriusoknak két harangját. A toronyban csupán egy harang maradt, amit a katonák a községnek hagytak használatra. A reformátusok azonban, hogy a tulajdonjoguk megmaradjon, az unitáriusokkal használati díjat fizetettek.

Az 1920-as évek végén a református lelkipásztor egy nem túl bántó mondata miatt az unitáriusok megsértődtek. Egy ideig tartott a duzzogás, amit aztán a két lelkész úgy szüntettet meg, hogy karöltve végigsétáltak a falun, példájuk követésére indítva híveiket a megbékülés terén.

A falu református és unitárius lakói ezeket a kellemetlen eseteket igyekeztek mindig úgy megoldani, hogy a békesség és a jó viszony megmaradjon. Ebben a munkában hol a hívek intették a lelkészt, hol a lelkészek a híveket, de mindig sikerült közös nevezőre jutni

Egyetlen forrást kaptam arra nézve, hogy ezt a közösködést meg akarták volna szüntetni. 1796. december 12-én az unitárius esperesi vizsgálószerk Nemes Klára (a fiatfalvi önálló református egyházköziség megalapítója) vendé-

ge volt, aki azzal a javaslattal fordult az esperesi vezetőséghez, hogy a két felekezet közül az egyik fizesse ki a másikat a templomból, hogy azután külön templomuk lehessen. Az esperes a Főhatósághoz terjesztette fel ezt az igényt, de nem lett belőle semmi. Talán azért nem, mert ez a kérés nem a hívek közvéleménye, hanem egy nagybirtokos személyes óhaja volt.¹²

Ennek az áldásos együttélésnek szimbólumaként szokták emlegetni a két szomszédos lelkészi lakást összekötő kis kaput, amely mindig nyitásra készen áll, s amelyen mindig van átjárás. A lelkészek, de a két gyülekezet is mindig nyitva tartja lelkének kis kapuját a másik felé, mert évszázadok alatt tanulták meg az egység erejét.

A mai unitárius fiatalok századok eszméjét és gyakorlatát akarják továbbvinni akkor, amikor frissen újraalakult (1997. április 7.) ifjúsági egyesületük helyet kívánnak adni a református fiataloknak is.

E kis közösség egységéről mindenki példát vehet.

Jegyzetek

¹ Ürmösi Sándor unitárius lelkész feljegyzése a templom 1893-ban történt javítása számadási naplójának hátlapján.

² Tar Domokos: *Fiatfalva története*, kézirat, 1944, 24.

³ Nagyajtai Kovács István: *A Székely-Keresztúri unitárius hitközség történeti rajza kezdetétől mostanig*. in: KerMagv 14. (1879). 70.

⁴ Fiatfalva nyugati végében már a 15. századtól egy „kastély” állott, s hozzá tartozott Fiatfalva birtokainak nagy része. Ez az uradalom a néptől az Udvar nevet kapta, s egészen az 1948-as államosításig nagy befolyással volt Fiatfalvára mindenféle szempontból.

⁵ Püspöki vizitációs jegyzőkönyv - 1726, 77.

⁶ Püspöki vizitációs jegyzőkönyv - 1732, 158.

⁷ Szerintem az Oskolamesteri utcában volt a fent említett templom, ahogy a hagyomány is tartja, a régi református tanítói lakás mögött, körülbelül a mai Varró-lakás kertjében. A szél nem indul fúvatlanul, mondják, s ez különösen érvényes egy ilyen jelentős épület esetében. A „Régi temető”-ben feltárt kápolna a Geréb családé volt (az Udvar birtokosai a 15 - 16. században), tehát már korábban tönkrement.

⁸ Püspöki vizitációs jegyzőkönyv - 1789.

⁹ Unitárius orgona: 1975-ben vásárolt elektromos; úrasztala: 1985. szept. 20-án három egyháztags adománya: Lőrinczi Zsigmond (faanyag), Bálint Lajos (asztalos munka), Bokor Sándor (faragás); harang: 1921-ben öntetett, 1924-ben felszerelt 191 kg-os, felirata: „1921 évben isten dicsőségére öntette a Fiatfalvi Unitárius Egyház. Sheib R.T. Nagyszében harangöntőde.” Az I. világháborús emléktáblát a mindkét egyházközség 1928-ban készítette.

¹⁰ A „rész” sajátos fiatfalvi kifejezés az egymás után következő unitárius és református istentiszteletre nézve, olyan értelemben, hogy ki megy először és ki másodszor a templomba.

¹¹ Imreh Árpád kézírata

¹² Esperesi vizsgálószéki jegyzőkönyv - 1796.

Szószék–Úrasztala

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

A SZERETET EGYSÉGE*

Ef 4,1-7

A kereszténységen végighúzódik egy látszólagos nagy ellentmondás. Kezdetől fogva mindig hangsúlyozta az egyház egységét és egyetemességét, s ugyanakkor minden korszak minden erejét arra fordította, hogy az egyes részegyházak tanait élesen szembeállítsa a többiekkel. Minden hitvallás alap-tétele az egyház egysége, és minden hitvallás azért jött létre, hogy a különbségeket megállapítsa.

És ez nemcsak elméleti jelenség. Ez az ellentmondás a gyakorlati életben is érvényesült. De nemcsak az egyházak egymással vívott harcaiban, hanem az egyes egyházakon belül, az egy hitet vallók nézet- és érdekkülönbségei feszültségében is.

Ma ez a kérdés egyházi életünk középpontjában áll mind külső, mind belső vonatkozásában, és nem a múlt eseményei vagy a jelen küzdelmei, hanem lelki életünk nagy törvényei teszik ezt aktuálissá. Keressük rá a megoldást, amelyet programunkul is megjelölünk e tétel alapján: Egység a különbségben.

Tény az, hogy az egyetemes keresztény egyház sokféle történelmi egyházra és új felekezetekre vagy szektákra oszolva áll előttünk. Ezen sokan síránkoznak, de kevesen keresik ennek magyarázatát. A sokféle egyháznak oka először az, hogy az egységes és örök kijelentést egyének, csoportok és korszakok részszerint és különböző módon fogták fel. Egyik ezt, a másik azt a vonást ragadja meg és teszi hitvallása alap gondolatává. Ez azért van, mert Isten különböző alkattal teremtette a lelkeket, és azokat különböző mértékkel elégíti ki. Éppen ezért maga a tény, hogy sokféle egyház van, magában véve nem rossz, sőt jó, mert ezzel a keresztény élet gazdagsága bomlik ki, s az ősi egyszerűségekből nagyszerű változatosság lesz. Minden magasabb rendű élet összetettebb és bonyolultabb, s az emberi társadalom fejlődése hozta magával, hogy fajokra, nyelvekre és nemzetekre tagolódjék. Az egyhitű, egynyelvű, egyszínű és egykultúrájú emberiség ma már a nagy integrálódási törekvésekben sem képzelhető el, mert csak üres elvonatkoztatásban létezhetnék. Az élet alaptörvénye, hogy a különbségek irányába halad, s éppen e különbségek összjátékát nevezzük történelemnek. Minden új osztódás jogosult volt, amelyet

* Elhangzott 1997. március 8-án a püspök beiktatási istentiszteleten

a régi nem tudott feleslegessé tenni, ha új színt, új történelmi értéket hozott a kereszténység életébe, más szóval, ha a hitnek, mint Isten ajándékának a kényszerűségéből származott.

Nem is ott a baj, hogy ezek a különbségek megvannak, hanem ott, hogy igen gyakran szembe állanak, megtagadják egymást s harcot vívnak egymással. Ebből azonban semmiképpen sem vonható le az a következtetés, hogy a kereszténységnek bármely alakulata egyformán jó és igaz. Sőt, ennek éppen az ellenkezője áll: a hit természeténél fogva a kereszténység ereje éppen ezeknek a különbségeknek a tudatában lüktet. Ez magában foglalja a lelkiismereti szabadság gondolatát is. Most nem hivatkozom az 1568-as tordai országgyűlés jól ismert határozatára, hanem korunk egyik példáját említem fel, mint jellemzőt, a II. Vatikáni zsinat határozatának megfogalmazásában: Minden embernek joga van arra, hogy vallási meggyőződését maga alakítsa ki, vallásosságát szabadon gyakorolja. Kényszeríteni senkit sem szabad, mert „az igazságnak saját erejével kell hatnia.”

Természetesen nem lehet valaki igazán keresztény, aki egyik felekezethez sem tartozik, mivel a hit természeténél fogva valamelyik típust abszolút igazságnak kell elfogadnunk, mert az a hit, amelyik nem hisz a maga abszolút igazságában, többé nem hit, legfennebb válogató kételkedés. Tehát valamelyik történelmi alakulathoz tartoznunk kell, hogy igazán és erősen keresztények legyünk s megélhessük vallásos meggyőződésünket. A kereszténység egy sokajtós szentélyhez hasonlít, amelyen minden egyház vagy felekezet egy ajtó, de csak az léphet be a szentélybe, aki az egyik ajtót az egyedül lehetséges útnak tartja.

Tehát csak az lehet keresztény, aki az egyik utat, az egyik módszert magára nézve üdvözítőnek és kizárólagosnak tartja. Én azért vagyok unitárius, mert rám nézve ez az egyetlen út és mód arra, hogy Istenre találhassak és Ő is megtalálhasson engem. Ha református, evangélikus vagy katolikus volnék, ugyanezt mondanám, és meggyőződésemmel, hogy magukra nézve ugyanezt mondják. Istent nem lehet felekezeti jelzőkkel illetni, mint ahogy Jézus Krisztus sem protestáns, katolikus vagy ortodox. De én kell, hogy valamelyik legyenek a sok közül, valamelyikhez tartozzam, mert különben nem találom meg Istent s a hozzá vezető jézusi utat.

Az élet tanulsága tehát ez: a történelmi egyház kialakította különbségekben ismerem meg és ragadom meg a történelemfeletti Istent, mert számomra ez nemcsak az élet, hanem maga az örökélet. Ahogyan a jánosi evangélium bizonyossága szól: „Az pedig az örökélet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, a Jézus Krisztust.” A különbségek útján érkezhetünk meg Istenhez, de feltétlenül oda kell érkeznem. Ez az út a történelem útja, amely új távlatokat nyit meg előttünk.

Ha mi ezen az úton csakugyan megérkezünk, meg kell látnunk, hogy bár sok egyház, felekezet, szekta van, de Isten csak egy van, minthogy Jézus is csak egy van. Ennélfogva mindenki, akiben ez a távlat megnyílik, egy láthatatlan lelki társaságot alkot, amely áthúzódik múlton, jelenen és jövőn, mert örökkévaló. Textusunk Pál megfogalmazásában testnek nevezi, lelki testnek ezt a társaságot, amelynek egységes és uralkodó szelleme: Istennek a Lel-

ke, más szóval ez: a Lélek egyháza. Ez a kereszténység nagy lelki öröksége, amelynek mindenki részese lehet, tekintet nélkül arra, hogy milyen egyháznak a tagja, mert Isten maga hívott és hív el minden embert. Az elhivatás lényege az, hogy a lélek megismeri az elhívó Istent és engedelmeskedik neki. Az már más kérdés, milyennek ismerem részleteiben Istent és az Ő művét, más kérdés az is, hogyan engedelmeskedem neki; a földolog az, hogy megismerjem és engedelmeskedjem. Van tehát a hitnek mindenütt azonos vonása, amint van a nyelvnek, a művészetnek, a munkának, az erkölcsnek, minden alapvető emberi tevékenységnek. Sőt, tovább mehetünk és megállapíthatjuk, hogy ennek az egyetemes hitnek, ennek a láthatatlan közösségnek, a Lélek egyházának, annak az egységes munkának, amelyet Isten lelke végez bennünk és az egyházban, van egy láthatatlan, de mégis láthatóvá váló jele, a jézusi tanítványosság és életvitel ismertetője: a szeretet. Az a szeretet, amely a mindennek felette levő Isten, a mi Atyánk örök lényege s Ő „mindenek által és mindannyiunkban munkálkodik.”

Mi tehát ez az egység? Az, ami isteni tartalom a különbségekben. Az, amit minden különbség magyaráz, rendszerez és amelynek módszereit írja elő. Akkor vagyok én jó unitárius, ha minél inkább hiszek Jézusban, hogy ő számunkra „az út, igazság és élet”, ha minél mélyebben belegyökerezem az egy és örök Isten szeretetébe, minél inkább részese vagyok az elhivatás reménységének, amely az örökélet hordozója. Ugyanez áll minden keresztény egyházra.

Mindenikünknek az a legfőbb érdeke és kötelessége, hogy minél több jézusi életet sugározzék. Mindig akkor újul meg, amikor minden mással szemben elfogadja ezt az életet: a szeretet életét. Minden egyháznak a múltban gyökerező különbségek felett látnia kell a jövő felé mutató nagy egységet: a látható különbségek felett meg kell ragadnia a láthatatlan egységet.

A különbség a múlt törvénye, az egység a jövő útja és reménysége. Mi marad a jelennek? Az apostol ezt is megmutatja: „igyekszetek megtartani a lélek egységét a békességnek kötelében, teljes alázatossággal, hosszútűréssel és szelídséggel, elszenvetvén egymást a szeretetben.”

Mi a békességnek a kötele? Jogi formájában alapvető társadalmi törvény, amelyet százados küzdelmek vívtak ki, hogy az igazság és méltányosság elve érvényesüljön benne. Ez a törvény egyenlőséget és viszonyosságot állapít meg a különböző felekezetek között és ezzel minden egyházat függetlenít a világtól, azokat saját belső erejükre utalja, és biztosítja nekik a szabad fejlődés lehetőségét, azaz megadja a módot rá, hogy egyenlő feltételek mellett minden felekezet kifejthesse a maga erkölcsi és szellemi erejét. Ahol nincsenek meg ezek a törvények, ott ki kell vívni, mert ez az isteni elhivatás értelme. Ahol megvannak ezek a törvények, mint ma már minden szabad államban, meg kell tartani azokat, mert nemcsak a közösségi lét, de az emberi lélek méltósága és Isten nevének becsülete forog kockán, ha e törvényeket megrontani engedjük.

De a törvények felett még el kell érnünk egy magasabb fokra, amikor már nem jogi parancsok, hanem a hívő ember jézusi lelkülete teremti meg a békességet. Ehhez azonban csak szelídség, hosszútűrés és alázatosság útján érkezhetünk el, ha készek vagyunk elszenvetni egymást a szeretetben. Nem

lehet mások árán egyedül élni, el kell szenvednünk egymást: nemcsak tudomásul venni, hogy más is van a világon, hanem örülni annak, hogy a másik van és hozzá segíteni élete kiteljesedéséhez a szeretetben. Mert „nincsen senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja az ő barátaiért.”

Jézus barátainak nevezte tanítványait, s így általa egymás barátaivá lehettek, éppen a szeretet áldozatának megtapasztalása által. Remélni szeretnénk, hogy minket, késői tanítványokat, mai egyházakat is érdemesít erre az elnevezésre. Mert ő az az élő egység, amelyből minden különbség táplálkozik, de amelyben a különbség földi ereje elvész, csak az marad meg belőle, ami isteni: az egyéniség szabadsága és az örök szeretet.

Ezt az egységet: a szeretetben egymásra talált egyházak testvériségét munkálta és szolgálta egyházunk megalapítása óta. A ma feladata sem lehet más, hiszen ez a jövő útja. Nem a hit egysége, hanem a szeretet közössége. Ezt munkálja bennünk a mi egy Istenünk, a mindeneknek Atyja, ezért erre tesszük fel életünket és szolgálatunkat. Ámen.

SZABÓ ZOLTÁN

ÁBRAHÁM ALKUJA

1Móz 18,32

Pünkösöd ünnepének eseményei kizárólag az Újszövetséghez kapcsolódnak. Lukács evangélista - a reá jellemző - részletességgel, pontossággal és szemléletességgel örökítette meg az eseményeket. Olvasva a tudósítást, magunk elé tudjuk képzelni az apostolokat, akik „egyakarattal együtt valának”, halljuk a „sebesen zúgó szélnek zendülését”, látjuk a „kettős tüzes nyelveket”, látjuk a tömeget, amely egybegyűlve figyel valamire, vár valamit, a szót, amely elhagyja az apostolok ajkát. Fölmagasodik előttünk Péter alakja, aki prédikálni kezd, mert érzi, hogy ezt kell tegye. Körülnéz és látja az összegyűlt sokaságot, eszébe jut a régen hallott felhívás: „Amit néktek a sötétben mondok, a világosságban mondjátok; és amit fülbe sűgva hallotok, a háztetőkről hirdessétek.” (Mt 10,27). Felismeri és cselekedettel igazolja, hogy ez a hívás számára kötelesség. Meglátja az embereket, akik várják, akik igénylik, akiknek szükségük van szavaira, tanítására, az evangéliumra. Szükségük van a biztatásra, a bátorításra, a reménységre, arra, hogy valaki célt, értelmet adjon életüknek és összefogja őket, felelősséggel, egy közösségbe, amelyben érezhetik, hogy nincsenek egyedül, hogy nem számkivetettek, hanem mellettük van az embertárs, a felebarát, aki figyel rájuk, aki felelősséget érez irántuk. Péter lelkében megmozdul a felelősségtudat, felismeri és megérti, hogy az evangélium, a Jézus tanítása azért jutott az ő birtokába, hogy átadja azt! Talán újra zeng fülében a tanítás: „Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethetik el a hegyen épített város. Gyertyát sem azért gyűjtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fénylik mindazoknak, akik a házban vannak.” (Mt 5,14-15). A tüzes nyelvek lángra lobbantják a lelke mélyén szunnyadó parazsat. Felismeri:

az evangéliumi értékeket tovább kell adni, közkinccsé kell tenni, s ez csak úgy megvalósítható, ha ezek alapján közösséget, közösségeket teremtenek meg, ez a hivatása minden tanítványnak! Ezen felismerések hatására hangzik a Péter prédikálása és abban érződik a közösséget teremtő erő. Péter mindenkihez szólott: pártusokhoz és médekhez, elámitákhöz, rómaiakhoz, krétaiakhoz és arabokhoz, mert mindenki iránt felelősséget érzett. Hisz emberek...!

Pünkösöd ünnepének ez az egyik lényeges mondanivalója: felelősséggel közösséget teremteni, élő, megmaradni képes közösséget! Péter „felemelt szava” nem lett pusztába kiáltott szó. Háromezer lélek keresztkedett meg és így létrejött az első keresztény gyülekezet.

Pünkösöd ünnepének újszövetségi kötődése ellenére látom a kapcsolatot azzal az ószövetségi történettel, amelyből ma felolvastam. Ez a kapcsolat a következőkben áll:

Keresztény közösséget teremtettek az apostolok - felelősséggel - az első pünkösödkor, és közösséget, népet, nemzetet teremtett Ábrahám, amidőn elvezette házának népét a földre, melyet otthonnak nevezhettek, s tette ezt felelősséggel...

Lelkében élt az elhívás: „... nagy nemzeté tészlek, és megáldalak téged...”. Nem kitüntetésnek vette ezt, hanem feladatnak. Megérezte, hogy egy nemzeti közösséget kell létrehozni, amely közösség maradandó és életképes kell legyen, s ehhez meg kell teremteni az erkölcsi, lelki, szellemi alapot. Összegyűjtötte Ábrahám népét és nyárait és elindult velük Kánaán földjére, és az ő atyafia Lót is vele tartott nyájaival és népével: „És nem bírá meg őket az a föld, hogy együtt lakjanak, mert sok jószáguk vala.” Versengés is támadt az Ábrahám barompásztorai között és a Lót barompásztorai között... (1Móz 13,7). Elváltak egymástól, hogy ne legyen „versengés”, „... ha te balra tartasz, én jobbra megyek; ha te jobbra menédesz, én balra térek.” (1Móz 13,9). A két vezető népe nem fér meg ugyanazon a földön, nincs elég legelő a nyájak számára, nincsen elég barázda az emberek számára, vagy elválnak, vagy elkerülhetetlen az összeütközés, mely mindkét vezér népére nézve veszteséget, pusztulást hozhat. Ábrahám Kánaán földjén -, Lót pedig Sodoma környékén telepszik meg. Ki lesz az erősebb, ki lesz a megmaradó? Ellenség-e a két ember és a két nép? A választ a történet további része adja meg. Sodoma bűnei „megnehezédtek”, „kiáltása megsokasodott”! Az Úr elhatározta, hogy elveszti a várost és a népet. Amikor Ábrahám erről tudomást szerez, alkudozni kezd az Úrral. Az alkuhoz nagy bátorságra és áldozatvállalásra volt szükség, mert az Úrral való találkozás vagy beszélgetés, vagy az Ő pusztát látása a nép hite szerint a halált hozhatta. Ábrahám vállalta a kockázatot azért az emberért, azért a népért, akiről nem tudhatta, hogy holnap nem lesznek-e ellenségei, hisz kevés a legelő, és kevés a barázda s az élet követel! Vállalta, mert felelősséget érzett a másik ember, a másik nép iránt. Felismerte, hogy egy ember, egy nép elveszése veszteség mindenki számára. Ő népet kellett teremtsen, de ő ezt a feladatot nem egy másik nép kárára, rovására akarta megvalósítani, hanem azal együtt. Ő felelősséget érzett nem csak magáért, saját népéért, hanem a mellette élőkért is. Alkuszik: „... elveszted-e az igazat a gonosszal egybe?”

- ha van ötven igaz?

- ha van negyvenöt?
- ha van harminc, ha találatnak húszan..., ha találatnak tízen?
- Nem veszttem! - válaszol mindannyiszor az Úr! És végül szól: „Nem veszttem el a tízért.”

Ábrahám áldozat- és felelősségvállalással népet, nemzetet teremtett, s miközben ezt tette, figyelt másra is, a mellette élőkre. Nem riadt vissza a veszedelemtől, megalázta magát és alkudozott másokért, olyanokért, akikhez látszólag semmi köze nem volt. Mennyivel könnyebb lett volna és veszélytelenebb sorsára hagyni Sodoma népét és Lótót, övével együtt, s talán még a legelő is több lett volna, és több lett volna a föld is és tágasabb. Ő mégis alkudozik, mert az emberben, minden emberben értéket látott. Népét nem a mások elvesztésének passzív szemlélésével akarja és fogja össze, hanem velük együtt.

Felelősség mások, idegenek, ellenségek vagy felebarátok iránt. Ebben látom a hasonlatosságot az ábrahámi és a pütkösi történet között. Mellettem mások is élnek, ők is emberek! Joguk van élni, annyi mint nekem, és úgy mint én! Ha én több vagyok, a többet Istentől kaptam. Ez a több azért az enyém, hogy megosszam másokkal, hogy átadjam másoknak! A táalentumokat nem szabad elásni, azokat kamatoztatni kell! A meggyújtott gyertyát a gyertyatartóba kell tenni, „hogy fényljék mindazoknak, akik a házban vannak.” Ezt tenni kell, tudatosan, felelősséggel és áldozatvállalással. Így lehet életképes, megmaradó közösséget létrehozni és megtartani, legyen az család, gyülekezet, nemzet vagy maga az emberiség. Figyelni a mellettünk élő embert, a felebarátot, az ő életét, gondjait, nélkülözését, félelmeit, veszedelmeit felelősséggel, mert felelünk érte, értük. Akkor, ha családunk tagja, akkor ha gyülekezetünk tagja, akkor ha egyházunk tagja, akkor ha nemzetünk tagja, akkor ha Ember, mert felelősséggel tartozunk iránta Isten előtt. Ezt a felelősséget vállalunk kell! Igaz, néha áldozatok árán, de így is! Példát mutatott Ábrahám a maga alkudozásával és példát mutatnak az apostolok a pütkösi történetben, amidőn többek mint szemlélői az eseményeknek, cselekvő és felelősségteljes résztvevői.

Mellettünk emberek élnek: élettárs, gyermek, szülő, testvér, rokon, szomszéd, Ember! Felelünk értük! Segítenünk kell: imádsággal, cselekedettel, vigasztalással, emberséggel, felelősséggel. Vállalni kell a szerénységet, alázatosságot, a megvetetést, az üldözést, a bántalmazást, az áldozatot az Emberért, mert bárhol állunk is az életben, mindenütt felelősek vagyunk valakiért, valakikért, másokért! Ámen.

MÉRTÉKLETESSÉG

Tit 2,6-7

Napjaink... Napjaink??? Lényeges kérdése az ifjúság. A középkorúak és az idősek csak kevéssé, vagy egyáltalán nem értik meg őket. Másként öltöznek, más zenét hallgatnak, mások az olvasmányaik, más az érdeklődési körük, másként látják az élet értelmét. Lehet, hogy látnak, lehet hogy nem valamilyen célt maguk előtt. A nemzedékek közötti örök különbség ma is megvan, és vé-

leményem szerint meg is lesz minden időben, mert ők másként gondolkodnak.

Ki felel értük? Hogyan lehet őket olyanokká tenni, hogy az emberi társadalom értékes tagjaivá legyenek?

Hiszem és tapasztalathból állítom, hogy lehet! Hiszem, mert hinnem kell!!! Ők a közvetlen jövő, a holnap. Ők azok, akik közvetlenül a nyomdokainkba lépnek, s ők olyanok, amilyenekké mi neveltük, neveljük őket.

Az ifjak középen állnak az emberöltőben, a nemzedékben. Már nem gyermekek, akiket egyszerű fenytéssel a jó úton meg lehet tartani. Még nem felnőttek, akik megkóstolták, vagy benne élnek az élet megpróbáltatásaiban. Ők abban a korban vannak, amely a legnehezebb, de amely ugyanakkor a legdöntőbb is az emberi élet szempontjából. Ha a gyermekkor valamit elrontott, még helyre lehet hozni, amit a gyermekkor helyesen nevelt beléjük, tovább lehet növelni, fejleszteni. Ezért hiszem az ifjakról, hogy életük legdöntőbb korszakát élik. Azt a korszakot, amely meghatározó számukra évtizedekre, sőt a következő nemzedék számára is.

Az ifjak mások, köztük és a felnőtt vagy idősebb nemzedék között látványosan áthidalhatatlan szakadék van. Véleményem szerint ez nem áll fenn, csak ők mások akarnak lenni, s hitem szerint többek.

Az ifjak bátrak. Nem rettentette meg őket semmi. Nem éltek át megpróbáltatást, megaláztatást, üldözést, csalódást, elbukást. Felfogásuk, gondolkodásuk szerint: nincs mitől félni, nincs miért aggodalmaskodni! Ez így van jól!

Az ifjak másra, többre törekednek és vágnak. Észrevétlenül átveszik a felnőttek és idősek tudását, tapasztalatát, eredményeit, s így természetesen nemcsak többre törekednek, hanem többre is képesek. Ez viszi előre az emberiséget minden területen. Ez így van jól!

Az ifjak terveznek. Tudják, hogy előttük áll s övük a holnap, a jövő. Érzik, hogy van erejük, idejük és lehetőségük elérni a többet, fölemelkedni magasabb csúcsokra. Előre néznek s mindig látnak maguk előtt valamit, amiért érdemes fáradni, dolgozni, áldozni, tenni. Ez így van jól!

Az ifjak önhittek. Bízna egészségükben, fizikai erejükben, tudásukban, előrelátásukban, kitartásukban, rendíthetlenségükben, igazságérzetükben. Ez így van jól!

Az ifjak gyorsan tanulnak és alkalmazkodnak. Könnyen beilleszkednek, hamar és könnyen megtalálják helyüket új, más életkörülmények között. Van bennük lendület, mely megállíthatatlanul előre viszi az embert. Ez így van jól!

Szép, erős és biztató az ifjúság. Boldogsággal tölt el mindenkit, aki velük kapcsolatba kerül, velük foglalkozik, hisz ők a holnap, a közvetlen jövő.

Pál apostol különös figyelmet tanúsít az ifjak iránt. Leveleinek tanúsága szerint közel állott az ifjakhoz és bízott bennük. Ezt olvashatjuk ki azokból a leveleiből, amelyeket Timóteushoz, Tituszhoz vagy Filemonhoz írt. A gyülekezeteket, amelyeket megalapított vagy amelyekben megfordult, nem hagyta magukra. Igyekezett azoknak irányításával megbízni valakit. Ez a valaki lehetett ifjú is. Így bízta meg Tituszt azzal, hogy a krétaiaknak vigyázója, őrállója legyen: „Avégett hagytalak téged Krétában, hogy a hátramaradott dolgokat hozd rendbe...” (Tit 1,5). Az apostol elég erősnek, kitartónak, megbízhatónak

tartotta ifjú tanítványát arra, hogy a nagy felelősséggel járó és nehéz feladatot reá bízta. Hozzá intézett levelében útbaigazításokat ad, amelyeknek mindenike arról tanúskodik, hogy egy egészséges szellemű közösséget kell megtartani a krétai gyülekezetben. Ezért a szellemért az ifjú Titusz a felelős. Az idős férfiak és az idős nők („... a vén emberek...” és a „...vén asszonyok...”) magatartását úgy kell irányítani, hogy az példamutató legyen a felnőttek és az ifjak számára. Az apostol tanítása az ifjak felé a legfontosabb követelményként a mértékletességet tartja, hangsúlyozza. Az ifjak legyenek mértékletesek!!! Rendkívül nehezen megvalósítható ez az apostoli üzenet, figyelmeztetés. Lassítani!

Olyan ez, mint egy szabad autópályán haladó gépkocsivezetőnek azt mondani: lassabban! Ne siess, légy körültekintő, légy mindig felkészülve az esetleges váratlanra, a veszélyre. Az út látszólag szabad, a gép erős! A látszat azonban könnyen megcsal. Az erő, mely sokszor szolgál, néha ellenünk fordulhat. Az autópálya meghibásodik, a jármű elromlik, vagy a benne ülő vezető figyelme egy pillanatra kihagy. A baleset mindjárt bekövetkezik, s az lehet végzetes is. Lassabban, figyelmesen, elővigyázatosan, *mértékletesen!*

„Az ifjakat hasonlóképpen intsed, hogy legyenek mértékletesek!”

Az apostol felfogása, gondolkodása, szemlélete alapján az ifjak mértékletessége megőrzésének egyetlen módja van, és ez nem más, mint a személyes példamutatás: „Mindenben tenmagadat adván példaképül.” Ezt a nehéz, de egyedül hatékony nevelési módszert ajánlja ifjú tanítványának. Ha te szerény vagy, azok is szerények lesznek, akik reád figyelnek; ha te jóindulatú vagy, azok is jóindulatúak lesznek, akik reád néznek; ha te jó cselekedeteket hajtasz végre, azok is jó cselekedeteket gyakorolnak, akik hisznek neked; ha te bizonyoságot teszel a hitről, azok is bizonyoságot tesznek róla, akik bíznak benned; ha te mértékletes vagy, azok is mértékletesek lesznek, akik követni akarnak téged.

Lassabban, meggondoltan, körültekintően, bölcsességgel, méltósággal, erkölcsi tisztasággal élni és lépni előre szüntelen az életben. A hibák lehetősége, a veszélyek fenyegetése fennáll, a tévútra csúszás könnyen előfordulhat, s ha bekövetkezik, oly nehéz azokat kiküszöbölni, helyrehozni, visszatérni a helyes útra.

„Az ifjakat intsd, hogy legyenek mértékletesek.”

Erejükkel, bátorságukkal, önbizalmukkal, tehervállalásukkal, maguk elé állított céljaikkal, vágyaikkal, hogy ne érje őket csalódás és az abból fakadó elkeseredés és kétségbeesés!

Az esztendő azon napjait éljük, amikor figyelmünk különösképpen az ifjak felé fordul. Vannak közöttük, akik hosszú évek munkája után tesznek bizonyoságot önmagukról, de ugyanakkor azoknak munkájáról is, akikre reá bízattak. Szülők, oktatók, nevelők, hogyan jártatok előttük, milyen gondoskodással és példamutatással, bölcsességgel, tudással, erkölccsel, mértékletességgel? Mert olyanok lesznek ők! A holnap emberei!

Ezekben a napokban ifjaink közül sokan döntő lépést tesznek meg életük további alakulását tekintve. Indulnak a nagy ismeretlen és a nagy küzdelem, az élet felé. Hangozzék feléjük az apostol figyelmeztetése: „... legyenek

mértékletesek...”, hogy az élet ösvényein apró, de biztos lépésekkel, határozottan tudjanak *előre* haladni. Ámen.

SZÉN SÁNDOR

E TALPALATNYI FÖLD JOGUNK...

1Móz 12,1

Nemeztünk történelmében fontos határkő az 1996. esztendő. A történelmi kutatás megbízható adatai szerint 896-ban, 1100 évvel ezelőtt zárult le az a több évtizedet is felölelő folyamat, amelyet honfoglalás néven ismerünk, s amelynek következménye volt, hogy őseink „hatalmuk alá hajtották” a Kárpát-medencét, az új és végleges hazánk földjét. Itt eresztett kitéphetetlenül mély gyökeret eleinknek élniakarása, itt kovácsolódott nemzetté, mely egy erős állam határain belül kivétel nélkül minden polgárnak otthont biztosított.

Ezt a vasárnapot egyetemes egyházunk ennek a rendkívül fontos eseménynek, a honfoglalás 1100-ik évfordulója megünneplésének szenteli. Akik ma ünnepi érzésekkel jöttünk a templomba tisztelni a múlt idők dicső eseményének, tudnunk kell, az 1100 évvel ezelőtt történt dolgokra való visszatekintés több kell legyen egy ünnepi megemlékezésnél. Annak be kell épülnie mindennapjaink gondolat- és érzésvilágába, úgymond vérünkkel kell váljon, hogy egészséges nemzettudattal bírassunk, mert végsősoron önazonosságunk tárgyilagos ismerete nélkül megmaradásunk, jövőnk kerül veszélybe, s majd egyre keservesebb hangon fogjuk énekelni a lassan rekviemmé változó himnusz: „maroknyi székely porlik mint a szikla”, miközben könnybelábadt szemmel fogjuk nézni, hogy „mint oldott kéve széthull nemzetünk.” (Tompai Mihály).

Ezért túlzás nélkül állítom, hogy ezt a rendkívül fontos eseményt, a honfoglalást, valóságos örökzöld téma rangjára kell emelni, mert magas azoknak a száma, akik a történelmi idők és fejlemények kedvezőtlen, szerencsétlen alakulása következményeként „a külső sötétségre vettünk” (Dsida). Ebben a sanyarú kisebbségi sorokban sok-sok veszteségeink között talán a legsúlyosabb, hogy közülünk sokan személyiségzavarokkal küszködnek-bajlódnak. Népünk történelmének, kulturális kincseinek, gazdag szellemi értéktárházának ismerete még jó esetben is csak foghíjasnak mondható, nem is beszélve arról, hogy eredetünkről még csak sejtelmük sincs. De hát lehetne ez másként? Honnan vették, vehettük volna a tisztánlátást, a tájékozottságot, otthonos jártasságot ezen a téren, amikor közel egy évszázad múlt el úgy, hogy az egymástól csak ideológiailag különböző politikai hatalmak mindig fő hangsúlyt helyeztek arra, hogy eredetünk s általában nemzetünk történelmével kapcsolatos bármilyen csekély információt magában rejtő anyagot kivonjanak még érdeklődésünk szférájából is, hogy megfélemlítsék mindazokat, akikről feltételezhető volt, hogy potenciális táplálói lehetnek kisebbségi sorsra ítélt magyarságunk egészséges nemzettudatának. Trianon óta főbenjáró bűnnek számított mégcsak az érdeklődés is e

téren, és nagygúnyval lóttak azokra, akik a történelemnek e tabu témáit - ne adj Isten - a népnevelés céljából, az iskola falai közé, vagy Isten hajlékába, templomi szószerkekre felvitték. Bizony nagy árat kellett fizetniük a konok-bátraknak, gerinceseknek, mint ahogy hosszú, súlyos börtönévek szenvedései és megaláztatásai volt bére a hiszékeny naivaknak is.

És bár a helyzet ma összehasonlíthatatlanul kedvezőbb mint hét évvel ezelőtt, az mégis messze elmarad a normálistól, sőt égbekiáltó igazságtalanság és nevetséges anakronizmus, a 20-ik század végén, a „szűkmarkúan kimért” magyar iskolában tanuló magyar gyermek számára megtiltani, hogy éppen a magyar nemzet történelmét megtanulhassa. A változás utáni, magát demokratikusnak deklamáló hatalom a tág lelkiismeretre valló ember cinizmusával, szemrebbenés nélkül mondogatta nekünk itthon, fennen hirdette külföldön, hogy elkötelezett híve az eszmék, gondolatok, információk szabad áramlásának, miközben olyan tanügyi törvényt alkotott, amely még a felváltott rossz emlékű diktatorikus rezsim megszorításait is felülmúlja. Tudta, miért teszi, kitalálni senkinek sem nehéz, a képlet pofon egyszerű: történelmünk megtanulási lehetőségeit csak az elenyészően kevesek tudásszomjának és autodidakta készségeinek szintjén biztosítani, de az iskolából kirekeszteni-száműzni egyet jelent a nemzeti önazonosságtudat hatékony sorvasztásával.

Ezért van az, hogy ma generációk élnek, akiknek magyar történelem ismeretük és önazonosságtudatuk alig több a nullánál. Lám, miért szükséges, hogy az erdélyi magyarság kebelén létrejött és áldásosan tevékenykedő, népművelő célt követő egyletek, egyesületek, szövetségek mellett és velük együtt karöltve, a történelmi magyar egyházak a maguk sajátos módszereivel, az adottságok és lehetőségek maximális kihasználása által ezt a hiányt minél nagyobb mértékben pótolják. Szükséges - és minden mulasztás végzetes is lehet - az alvó öntudatok ébresztésére valóságos lármafákat állítani, a közömbös aluszékonyosságokat óvni, nehogy téli álomba merüljenek, az ide-oda hajlók ingatagságát fékezni bár, egy szóval menteni, ami még menthető; az erőszakos vagy mézesmadzaggal csalogató asszimiláció felszippantó hatóterületének határsávján kívül tartani a mieinket.

Ebbéli törekvéseinkben ez a mai ünnepi alkalom csak egy mozaikrészszecke, amelyhez hasonlóra, összejövetelekre, ünneplésre, még nagyon sok esetben kell sort keríteni, hogy ezekből egy értelmes összkép alakuljon ki.

Kedves testvéreim! Szokássá lett az utóbbi időben, hogy értekezések, prédikációk vagy éppen alkalmi beszélgetések rendjén párhuzamot vonnak a két nép, a zsidó és a magyar között. Különböző felkészültségű emberek szájából gyakran hallani alapos és megfontolt átgondolás vagy felületes nagyotmondani akarás, áthevült meggyőződés vagy patetikus szónokiasság megnyilatkozásaként, miszerint a világ népeinek nagy családjában két nép van: a zsidó és a magyar, amelyet a jó Isten azért teremtett, hogy szenvedések özönét zúdítsa rá, hogy kenyerét mindennap könnyeivel sózza, s hogy önsajnáló keserűségének még nagyobb nyomatékot adjon, a költőt hívja segítségül, s vele együtt zokogja: „aki nem volt még magyar, nem tudja mi a fájdalom!” (Dsida).

Máskor meg pontosan a másik véglet szólal meg, valahogy így: két nép van a világon, amelyeket a maga számára kedvenceiként választott ki, amelyekkel külön nagy tervei vannak, amelyeket megkülönböztetett gondviselésében részeltet a jó Isten.

Ha jól odafigyelünk ezekre az elméletekre, megállapíthatjuk, hogy a felállított párhuzam a legtöbb esetben merő formalizmus, hiszen mind a kitaláltság, mind pedig a kiválasztottság elméletének kinyilvánítása esetén a valós és komoly érdeklődés homlokterébe kizárólag csak a mi magyar népünk kerül be.

Amit én ezzel a két egymással szöges ellentétben álló és viszonylag sokak álláspontját tükröző felfogással kapcsolatosan először is mondhatok az az, hogy egyiket sem vallom magaménak, sőt mindkettőt nemcsak anakronisztikusnak, de tarthatatlannak, ártalmasnak és veszélyesnek tartok. Tarthatatlannak - s ezt unitárius hitem és életfelfogásom mondatja ki velem -, mely szerint a jó Istennek épp úgy nincsenek kiválasztott népei, mint ahogy kitalált népei sincsenek. Előtte minden nép egyformán kedves, mert valahány az ő teremtménye akarátának a bizonyosságként jelent meg a történelem színpadán.

Ártalmasnak és veszélyesnek pedig azért tartom, mert önértékelésünk hamis képét tárják elénk. Így, az egészséges nemzeti öntudat, a kiegyensúlyozott önbizalom helyett egyfelől a háryjánoskodó, öntelt, mellveregető, sokszor az ízléstelenségig fajuló, fennhéjázó, hencegő, olcsó magyarkodás; másfelől pedig a semmittevésre kárhóztató, meghunyászkodó, ijedtábrázatú, félénk, folyton siránkozó, állandóan kisebbségi komplexusokkal küszködő, gyászoló magyarkodás formájában nyernek konkrét kifejezést. Ezek a magatartásbeli formák nemcsak hogy nem képezhetik a tisztelet tárgyát, de igazán veszélyes mivoltuk abban van, hogy az embert mintegy felmentik, illetve megfosztják attól az esélytől, hogy holnapbanézó, folyton fölfele, a fejlődés és kiteljesedés, az önmegvalósítás, Jézus szerint: a tökéletesedés csúcsai felé való haladásának vezérelve az értékalkotó életszemlélethez lehessen.

Mindezekről eltekintve párhuzamot, összehasonlítást eszközölhetünk ugyan, de azt semmi esetre sem a fent említett, túlfűtött érzelmek uralta tényyszerűtlen módon, hanem a valós tények alapján állva. A felolvasott bibliai vers ezt lehetővé is teszi, és feljogosít, hogy a két nép között szinte a rokonság fogalmát is kimerítő közelséget, hasonlóságot állapíthassunk meg. Szükséges ezért egyfelől a textust megelőző részt is áttanulmányozni, másfelől népünk 1100 évnél is régebbi történelmének számbavétele, hogy az összefüggéseket tisztán láthassuk. Egyenesen csodálni lehetett azt a hasonlóságot, ami a két nép kialakulásának folyamatában fellelhető. De engedjük beszélni a tényeket:

A jobb megélhetés és biztonságosabb élet érdekében a zsidó nép elei, Ábrahám ősatyának atyja Tharé, aki Úr-Kaszdimban lakik, Isten hívására övéivel együtt elindul birtokba venni Kánaánt, a megígért földet. Az eseményt megörökítő bibliai szövegből nem tűnik ki, mi volt az oka, hogy Kánaán helyett Úr-Kaszdimhoz sokkal közelebb eső Háránban telepedtek le. Tény, hogy egy bizonyos ideig Hárán lett otthonukká, átmeneti szálláshelyükké. S amikor már teljesen magukénak, otthonuknak érezték Háránt, ismét szólt az Úr: „eredj ki a te földedből és a te rokonságod közül és a te atyádnak házából a földre,

melyet mutatok néked.” Talán nem is volt olyan könnyű odahagyni Háránt, az otthonukká lett földet, mely anyaként ölelte keblére befogadott gyermekeit. Nem volt bizony könnyű öregedő fejjel más vidékre költözni. Ábrahám azonban ment, mert tudta: abból csak jó származik, ha Istennek engedelmeskedik s követi a hívás hangját. Ment hát övéivel ő is, mert felelősséget érzett népe iránt, aki számára új és végleges hazát kellett foglaljon.

És hogyan alakultak az események a mi elődeinknél?

Az 5-ik században eleink, Árpád apánk ősei, az Ural nyugati részéből, Baskíriából, az őshazából indulnak el új otthonra, jobb és biztonságosabb, gazdagabb hazát keresni. Etelköz az új hazának hitt föld, ahol letelepednek, de ez is csak átmeneti szálláshelynek bizonyul; mert a megálmodott nyugalom, béke és jólét helyett besenyő támadással, bizonytalansággal, veszélyeztetettséggel, szegénységgel fizet a sors. S amikor már türehetlenné vált a helyzet - hiszem, Isten szólt Árpádnak is, aki összegyűjtven övéit, elindult új és végleges hazát keresni, hont foglalni népének, ahogy Illyés Gyula költői látomásában megjelenítette, amint Vereckénél „a menethől egy sziklára kiállva / jelt adott: gyorsan! S nézte fürge szemmel, / mint juhász, aki minden ürüt ösmer, / hogy tódul népe át Európába.”

Íme, csaknem az azonosságig elmenő hasonlóság a két nép honfoglalásának folyamatában! Ez a szimmetria az események zajlása terén, ez a hármas tagolódás: Úr-Kaszdim - Hárán - Kánaán, illetve Baskíria - Etelköz - Pannónia és a Kárpát-medence, valóban alapot szolgáltat a párhuzam felállítására és jogos szimpátiát ébreszt bennünk a zsidó néppel szemben.

A leglényegesebb következtetés, amit a fenti „elemzés” alapján levonhatunk az, hogy eleink nem a véletlen, az esetlegesség, hanem a jó Isten bölcs akaratának érvényesülése értelmében érkeztek ezekre a helyekre, ahol mi is élünk. Erős hittel kell hát vallanunk, hogy jogunk van ehhez a földhöz, melyet a jó Isten örök időkre, ha hazaként nem is, de „kezünket szorító szülőföldként”, édes otthonként rendelt nekünk s a végtelen időben egymást követő nemzedékek számára.

Ebben az ünnepélyes órában azzal a szebb jövőt álmódó hittel kell az 1100 évvel ezelőtt számunkra és unokáink unokái számára is honfoglaló őseinkre emlékeznünk, hogy „csak ez a föld kell, soha más”, mert „e talpalatnyi föld jogunk”. (Magyar Lajos) És legyen ez az emlékezés, a hála órája is, a szépen kimondott háláé, a tudat és a szív mélységeit is átjáró hálás vallomás drága alkalmá is, úgy ahogyan csak ők, a költők tudták tenni ezt:

„Ti örökké névtelenek, szép szakállas őseim, / számlálatlan századokon földbekötözöttjeim, / riadalmas életűek / jól tudom: nem gazdagok, / köszönöm nektek, hogy ide, éppen ide hoztatok!” (Salamon Ernő). Ámen.

BARÁTSÁG

Péld 17,17

Elég, ha csak a Példabeszédek könyvét olvassuk végig, s máris meggyőződhetünk a Bibliáról vallott felfogásunk helyességéről, miszerint az olyan, mint egy kincsebánya, sok lelki és szellemi drága értéknek lelőhelye. Elmélyültebb tanulmányozás nélkül, egyszeri átolvasás nyomán is felfedezhetjük azokat a szép tanításokat, amelyek a keresztény vallás örökérvényű igazságait hordozzák magukban.

Joggal tölt el csodálat egy-egy ilyen szépen csengő, szívet és értelmet magragadó alapigazság hallatán, mint amilyen a felolvasott vers is. Mennyi bölcsesség és milyen gazdag élettapasztalat sűrűsödik össze ebben a kijelentésben: „Minden időben szeret, aki igaz barát és testvérül születik a nyomorúság idejére.” Nem tévedünk, ha feltételezzük: a szerző sok boldog vallomást hallott azoktól az emberektől, akik átélték, megtapasztalták az igaz barátság áldásait, minthogy sok keserű panaszt is azok részéről, akik vakon hittek és látva csalódtak barátjuknak fogadott embertársukban. Ezeket csak megerősítették a saját élettapasztalatai, s így teljesen hiteles a barátságról felállított elmélete.

A barátságról, mint az ember életének egyik szép, áldásos megnyilvánulásáról, mindig értelmes és érdemes dolog volt szólni, de egy erkölcsi válságba süllyedt társadalomban élő ember számára ez már egyenesen sürgető szükség-szerűség lett. Hiszen az általános fellazulás, amely az erkölcs világát kikezdte, a barátságot sem kímélte. A felületesség és önzés, amely nagyon sok ember gondolkodásmódját és érzelmvilágát jellemzi, a barátságot is mélyen érintette. Szükség van hát a barátság fogalmának újraértelmezésére, valós értékeinek és igazi tartalmának számbavételére és tudatosítására.

Induljunk ki abból az alapigazságból, hogy a jó Isten az embert közösségi lénynek teremtette. Ez azt jelenti, hogy életünk összefonódik, ezernyi szállal kapcsolódik azokéhoz, akik mellett élünk, akikkel együtt dolgozunk. Ennélfogva az önmegvalósítás, életünk tartalmassá tétele, autentikus értékekkel való gazdagítása, olyan körülmények között lehetséges, amikor nemcsak átengedjük magunkat, hanem aktív tagjaivá leszünk azoknak a közösségeknek, amelyekbe akár beleszületünk, akár élethivatásunk gyakorlása folytán akarva-akaratlanul, akár pedig tudatosan választjuk meg a magunk számára. Az elmondottakból talán érzékeltetni lehet, hogy életünk folyamán egyazon időben több közösségnek is tagjai vagyunk. Ebben az értelmezésben kicsit hasonlítunk azokhoz a sakk-nagymesterekhez, akik képesek több ellenféllel szimultán játszmákat lebonyolítani. Csak néhány példa erre:

- tagjai vagyunk születésünktől fogva, vérségi kapcsolataink révén családjainknak;

- szintén születésünknel fogva és a közös hitfelfogás okán vagyunk tagjai egyházainknak;

- születésünk, s ebben természetesen benne foglaltatik anyanyelvünk, közös múltunk és történelmünk, de a neveltetésünk is meghatározója magyar nemzetünkhöz való tartozásunknak;

- az emberiség nagy családjához is megszületésünk által tartozunk;

- élethivatásunk, foglalkozásunk, szakmánk gyakorlása avat minket a falu, a város, a munkaközösség tagjaivá.

A felsorolt közösségeknek, véleményem szerint, többek között három olyan alapvető jellegzetessége van, amelyekről feltétlenül szólnunk kell, éspe- dig:

az első: ezeknek tagjaivá saját akaratunktól függetlenül leszünk.

a második: e közösségek csak ritkán, nagy erkölcsi vétségek, főbenjáró bűnök elkövetése esetén, sőt ilyenkor sem mindig, közösitenek ki valakit tag- jaik sorából.

a harmadik: ezek a közösségi létformák, eltekintve azoktól a szabályt erősítő kivételektől, a legtöbb ember esetében születéstől halálig változatlanul ugyanazok maradnak, azaz általában mindenki ugyanannak a családnak, egy- háznak, nemzetnek marad a tagja, amelybe beleszületett. Ezekkel szemben ott áll a barátság, amely merőben különbözik a felsoroltaktól, éppen e három alapvető szempontból nézve a dolgot. Eszerint a barátság közösségét az ember tudatosan választja meg és ez sokkal szigorúbb a szelleme ellen vétőkkel szemben, mint a felsoroltak közül bármelyik. A harmadik különbség pedig az, hogy életünk folyamán több baráti közösségnek is leszünk tagjai, ahogy egyre jobban haladunk előre életünk ösvényén.

A barátság, a barátkozás igénye és készsége énünk egyik legjellegzete- sebb vonása, amely öntudatunk ébredésével és fokozatos kristályosodásával válik életünk részévé, alkotóelemévé. Amikor ezt mondom, arra gondolok, hogy minden felnőtt olyan szívesen, erős nosztalgiával emlékezik vissza zen- ge gyermekkorára, az egykori kispajtásokra, cimborákra, akik életének első, tudatosan élt szakaszában a barátaik voltak. Aztán ezek az igazán őszinte barát- ságok, amelyekről akkor azt hittük, el fognak kíséрни életünk végéig, az idő múlásával kezdtek kihűlni, és szinte kivétel nélkül minden esetben szép em- lékké váltak; új barátságok köttetnek, hogy aztán ezek is az elsők sorsára jus- sanak. Minden elmúló nap bennebb vitt életünk erdejében, s míg „fától-fáig”, „lélektől-lélelig” tartott a tapogatózó útkeresés, újabb és újabb barátságok szü- lettek és szüntek meg számunkra. Ha pedig olykor-olykor életünk derekáról vagy alkonyati lejtőjéről visszapillantunk „elszelelt éveinkre”, emlékeink kö- zött megcsillannak azok a szép és tartalmas barátságok, amelyek bearanyozták és értelmessé tették mindennapjainkat, mint ahogy emlékeink képtárából azok is előbukkannak, amelyek csalódást, keserűséget, sok fájdalmat okoztak.

Az emlékezés fényénél, akár a szép és áldásos, akár pedig a visszájára sikerült, áldatlan, kompromittált, hamis barátságainkra gondolunk, el kell is- mernünk azt az általános megállapítást, hogy a barátságok a rokon lelkek kö- zött köttetnek. Más szóval, csak azok között alakulhat ki barátság, akik hasonlóan gondolkoznak, éreznek, ítélnék a dolgokról, vagy egymáshoz na- gyon hasonlító véleményt formálnak az élet kis és nagy kérdéseiben. Valaki azt mondotta, hogy a barátságnak három előfeltétele, követelménye van: ha-

sonlóság, jóság, őszinteség. Ebből pedig logikusan következik, hogy a barátságnak igazi sebezhetősége éppen ezekben az alapkövetelményekben rejlik. Ennek értelmében egy több tagú baráti kör vagy az egyén, ha csak két ember barátságáról beszélünk, teljesen védtelenné válik, ha valaki közülük visszaél a barátság fent említett alapösszetevőinek valamelyikével.

Az őszinteség, a nyíltság által teljes transzparenciát – hogy ezzel a divatos szóval éljek – biztosítunk szívünkbe fogadott barátaink számára, szinte minden titkunkat „feláldozzuk a barátság oltárán”, önként mondunk le nyitottságunk által, hogy bizonyos dolgainkról csak mi magunk tudjunk. Soha nem érezheti kiszolgáltatottabbnak magát az ember egy baráti kör átvert tagjánál. Elég ha csak az utolsó vacsorára gondolunk, Júdás árulása lényegében ilyen értelemben is felfogható, ha akartak volna, akkor sem tudtak volna hatékony önvédelemről gondoskodni Jézus és a többi tanítványok, hiszen az árulás teljesen védtelenné tette őket.

Végsősoron a barátság próbakövet az ilyen és ehhez hasonló szorító, fenyegető vagy éppen mézesmadzaggal csalogató helyzetek és körülmények között a kötelező döntés meghozatalának milyenségében határozhatjuk meg. A döntés tétje minden esetben állásfoglalásra késztet, az ebből következő eredmény pedig a barátságról való bizonyosságtevés vagy pedig ennek elárulásában ölt tapasztalható, konkrét formát.

A Példabeszédek könyvének írója a felolvasott bibliai versben elsősorban a nehéz, gerinc- és jellempróbáló időkbeli barátságokat célozta meg. Azt az embert méltatja, aki olyankor is, amikor úgymond sokkal előnyösebb lenne elárulni, hátat fordítani a barátnak, meri vállalni saját biztonsága, szabadsága, sőt - erre is volt elég példa már - még élete kockára tévése árán is a közösséget, az együvértartozást ővele. Szavaiból ékesen csendül ki az ilyen embertípus iránt táplált rokonszenve, nagyraértékelése, mélységes tisztelete.

Annak az embernek adózik nagyrabecsüléssel, aki, az ismert közmondás igazán mellett, tetteivel és áldozatvállalásával bizonyít, akit szükségben ismerni meg. A nagy viharokban, a mindenféle türelmetlenség hullámveréseiben, a terror légkörében, az üldöztetés hangulatában, amikor környezetünkben mindenki meghunyászkodik, amikor eltávolodnak, elhagynak „s lelkünket roskadozva visszük”, az elvtelen és alattomos támadások hangorkánjában, amikor torkunkba fojtják az öngizolás és önvédelem szavait, amikor felénk viczorognak-csatognak a „farkas-fogak”, gúnyolódások és szitkok özönének közepette, olyan jól esne, jól esik, ha valaki, nem akárki, de egy régi ismerős, kedves arc, egy sokszor kipróbált igaz barát feléd jön, a szemedbe néz, erősen megszorítja a kezed és halkán, de határozottan, hogy csak te hallhasd, csak ennyit mond: itt vagyok, ne félj! Ugyanaz az ember ő, akivel békés, nyugodt, boldog időkben sok szép órát töltöttetek el, akivel kölcsönösen gazdagítottátok egymás életét. Akkor könnyű volt vállalni mindkettőtöknek a barátságot de - látod - mióta úgy megnehezült élethelyzeted, most sem távozott el, nem fordított hátat neked. Eljött, itt van most is, amikor mindenki kámfor módján elillant mellőled, s te nyomorult helyzetekben is boldog lehetsz, mert akiben mindig hízta, benne most sem csalódtál, nem maradtál egyedül, vele és a jó Isten segédelmével igazságod föltámad, mint hajnalkor a nap. Mit mondhatnál mindezekre mást egyebet annál,

mint azt, hogy rajtad is beteljesedett a nagy igazság: „Minden időben szeret, aki igaz barát, és testvérré születik a nyomorúság idejére.”

Öleld hát kebledre, nézz a szemébe, mert kivel ezt teszed, már nem is a barátod, több ennél: a testvéred! Ámen.

PÁLFI DÉNES

VÁLASSZUK JÉZUST! (Úrvacsorai beszéd)

Mt 27,17

A felolvasott bibliai vers Jézus perét eleveníti fel. A zsidó főpapok és vének átadják őt Pilátusnak, hogy mondja ki felette, szentesítse az általuk már meghozott halálos ítéletet. Pilátus felismeri, hogy Jézus teljesen ártatlan, és megmentésén töri a fejét. Ünnepenként szokásban volt egy fogoly szabadonbocsátása, közkívánatra. Két fogoly közül választhat a sokaság: az egyik Jézus, a másik Barabás, aki gyilkosságért és rablásért volt bebörtönözve.

Pilátus megkérdezi: Mit akartok, melyiket bocsássam nektek szabadon: Barabást vagy Jézust, akit Krisztusnak mondanak? S a felbérelt, lefizetett tömeg Barabásra szavaz. Pilátus további - Mit tegyek akkor Jézussal - kérdésére, Reményik Sándor költőnk így ad feleletet a kezeit mosó, vívódó, tépelődő helytartó ajkán „Pilátus” című gyönyörű költeményében: „Feszítsd meg!” üvöltötték a fülembé, / Mi közöm hozzá? feszítsétek hát, / Te véreskezdű, szennyes csőcselék, / Feszítsd, feszítsd meg hát a Messiást! / Él-e, meghal-e, egy marad az átok, / Isten se váltja meg ezt a világot. / Mi közöm hozzá? Feszítsétek hát! / Vigyétek! - Vitték. A kereszten holt. / „Ki tudja, talán mégis király volt!”

Ma szomorúan vesszük tudomásul, hogy Jézus „a kereszten holt” -, de örömujjongással kiálthatjuk e világ habozó, ingatag pilátusai felé: Igen, Ő mégis király volt! A szeretet, békesség, üdvösség koronázatlan királya, aki mindhalálig való hűségéért Isten kezéből elnyerte az örökélet koronáját. S bár öntudatosan él bennünk e hit, mégis hányszor ismétlődik meg a 2000 éves történet, tragédia az ember életében, amikor Jézus és Barabás, a szeretet és gyűlölet, igazság és hazugság, szabadság és rabság, élet és halál között kell választanunk, s mi, emberek nem Jézusra, hanem Barabásra, gyűlöletre, hazugságra, rabságra, halálra szavazunk!

Ezt a sokszor megismétlődő, tragikus „szavazást” mutatja be Karinthy Frigyes írónk is, egyik karcolatában: Jézus, feltámadása után, találkozik azokkal, akik elítélésekor Barabás szabadonbocsátását kérték, felé pedig „Feszítsd meg!”-et kiáltottak. Megszólítja az elsőt, aki zokogva ismeri fel Jézust. Szelíden szól hozzá: Ne sírj, csak jöjj velem. Visszamegyek Jeruzsálembe s perűjra-felvételt kérek Pilátustól. A nyomorult könnyek között kiállt: Mondd, Mester, mit tegyek, mit mondjak? - Csak annyit - felel Jézus -, amit három nappal ezelőtt kellett volna mondanod, amikor Pilátus megkérdezte: kit bocsásson el? Ki-

álts majd teljes szívedből: a názáretit, mintha azt kiáltanád: az életemet! Így gyűjti össze mindazokat, akikkel jót tett, akiket meggyógyított, s azokat is, akiket Barabás tönkretett, kirabolt. Pilátus épp Barabással lakmározik palotája előcsarnokában. Elcsodálkozik Jézus és a tömeg láttán, de mégis kész újra megkérdezni tőlük: Hát kit bocsássak el nektek? Barabást vagy a názáretit? A sokaság mennydörgésként bömböli: Barabást! Pedig külön-külön azt akarták kiáltani: a názáretit.

Vajon mi, Testvéreim, külön-külön és együtt kire szavazunk, amikor életünk nagy keresztútjainál, kétségben, gyűlölködésben, halálfélelemben felénk hangzik a nagy kérdés: kit bocsássak nektek szabadon, Barabást vagy Jézust? Van-e hátorságunk együtt, de külön-külön is, senkivel és semmivel nem törődve, „Jézust” kiáltani, mintha ezt kiáltanánk: az igazságomat, a szabadságomat, a békességemet, az üdvösségemet, az életemet! Felismerve, hogy Jézus valóban igazság, szabadság, békesség, üdvösség és élet számunkra.

A húsvéti úrasztala nemcsak a Jézusra való emlékezés áldott asztala, nemcsak egy egyszerű, megszokott díszlet vallásosságunk, ünnepünk színpadán, hanem szent ösztönzés és bátorítás, mely alkalomról alkalomra Jézusra szavazni indít minden Őt őszintén tisztelő és szerető emberi szívet. Legyünk mi is az ilyenek között, a gyarlóság sírjából feltámadó, szeretetben, igazságban, békességben, emberségben, szabadságban, örök értékekben nap mint nap gazdagodó életünkkel bizonyítva: Jézusra szavaztunk, Őt választva isten-gyermeki mivoltunkhoz méltó „útnak, igazságnak és életnek”. Ámen.

SZÉKELY MIKLÓS

SZERESSÉTEK EGYMÁST

- Esketési agenda -

Jn 13,34a

Minennapi életünknek annyi sok sok kiejtett szava hullámzik át lelkünk érzelmi területén, színben és formában, tartalomban és árnyalatban különbözve egymástól, hogy összecsengése mégis valami megragadó mondanivalót ízeltesen meg a mindig csodára éhes ajkainkon.

S a szépen kiejtett szavak büvkörén túl a mondanivaló lényege kapaszkodik az érték abszolút fogalmába, hogy az árnyalati eltérések megszokott formasága mellett rávilágítson a szó gyökerére, értelmére.

Igen, mert szükségünk van a szóra. Szükségünk van annak erősségére, hogy a meghajló akaratot az égre (erősítse) egyenesítse.

Szükségünk van dallamára, hogy érzelmeinket bűba vagy örömbe simítsa. Szükségünk van finomságára, hogy a vérből kicseppenő szerelem szó ne sósuljon el, amíg eljut dobhártyánkig. Szükségünk van rá, hogy legalább addig, amíg a szó kicsendül ajkainkon, legalább addig biztonságban érezhesük magunkat.

Ebben a pillanatban nekem is szükségem van rá, hogy értelmével, ható erejével hozzátok beszéljek. Nem a megsemmisült pillanat kulcslyukán akarok lelketekbe leskelődni, hanem a szó erejével felnyitni szívetek ajtóit.

Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek - szólt Jézus tanítványaihoz és szól hozzátok is általam. Mi ez? A kényszer hatalma? Nem. Leteszem az alapkövet s kiver a hideg verejték! Hátha ettől a kőtől, amely még csak nem is látszik, összedől az egész épület. S ez a kő pedig a parancsba foglalt szeretet.

Ezt vigyétek most magatokkal s helyezétek biztos helyre. Ezt kérem tőletek, parancsolom néktek. Tüzet gyújtsatok egymásban, hogy barátok legyetek, hogy beléphessetek a téli éjbe, hogy jobban éljétek. Foglaltok bele, amit az élettől kaptok: a nappalok céltérő örömét, az éjszakák szépségét, az erdőket, a mezőket, a virágokat, gyermekeitek mosolyát, álmaitok csillagát, megéremelt ünnepeiteket.

Tegnap este, sötét éjszakán egy kék fényű csillag lecsúszott az égből. Magasról jött és fényes csíkot húzott maga után, hogy vissza találjon. Ti is úgy gyújtsátok meg ezt a tüzet, hogy mindig egymásra találjatok. Higgyétek el, hogy szükségetek lesz rá, mert most mindketten egy-egy embert kell újjá teremtetek s ez az újjáteremtett, bennetek élő ember még nagyon tudatlan.

Először is meg kell tanulnia, hogy élete már nem csak az ő felelőssége, hanem a társáé is. Meg kell tanulnia azt is, hogy én és te helyett erősebb szó áll: MI! És rá kell találjon arra a szeretetre, amely hosszútűró, kegyes, megbocsátó s amely soha el nem fogy. Ez nem csak egy unitárius lelkész, egy barát értelme, hanem egyenesen isteni parancs. A bennetek izzó lét-szikra alkotója akarata hordozza s az ő akarata a legteljesebb emberi élet, melynek megélésére titeket ketten együtt hívott el. Ne engedjétek, hogy az élet, amely jogos tulajdonotok, nélkülöttek múljon el, s a harcot, amely célt sejtet - elvigye magával. A vágy az erőből táplálkozik, s ti erősen, nagyon szeressétek egymást, hogy a belétek vetett bizalom meghozza a maga termését. Ne féljétek attól, hogy ez az energia hamar kimerül, hiszen a szeretet nem fogy el sosem, éppen úgy, mint ahogyan a tűz sem fogy el sohasem akármennyi lángot is gyújtanak testéből. Legszebb példa erre: Szüleitek irántatok való szeretete.

Bele néztetek-e édesanyáitok megfakult szemeibe? Az értetek átvirrasztott éjszakák lúgja marta ki. Megfógtátok-e édesapátok megdurvult kezeit? Mindennapi kenyérkeresésük, értetek való harcuk hagyta rajta védjegyét. És tudjátok, hogy több tonnás volt anyáitok számára az aggodalom súlya, amíg felnőttetek, s minden kudarcotok ostora apáitok vállán csattant? Biztosan ti is tudjátok, de tudjátok meg azt is, hogy ők azért állták a próbát, mert nagyon szerettek titeket. Ti is ebből merítsetek erőt, tőlük tanuljátok meg az élet ABC-jét.

Íme lassan belénk lép a perc teljessége s belénk, belétek ágyazza parancs-üzenetét: Szeressétek egymást! Mint tenger a mélyét, kertész a virágát, anya gyermekét s a madár szabadságát. A tér a létbe tárul - rajta a ti utatok szalad. Szóltam, hallottátok? Induljatok el - fel a fejjel, jó utat! Ámen.

SIMÉN DOMOKOS

BÚCSÚBESZÉD A TANÍTVÁNYOK NEVÉBEN

(Dr. Molnár István temetésén)

Tanár Úr kérem! Én készültem, nem erre a koporsójával való találkozásra. Kedves Pista bácsi és Pista bátyám, a volt tanítványai nevében nem temetni jöttem, hanem köszönetemet kifejezni a tanárnak és búcsúzni az igaz embertől. Épületek, iskolák és múzeumok nem csak kőből épülnek, hanem lélekből, főleg lélekből. A tanári kar adja meg mindenik iskola lelkét, szellemét. Ez az iskola igazi értelme. Mikor 1939-ben a gimnáziumba jöttem, a kőből való iskola félelmét és görcsét, az én első osztályfőnököm, Molnár István tanár úr oldotta fel a lélek iskolájává. Most tudatosan tudom, hogy a székelykeresztúri Unitárius Gimnázium lélekből épült, léleknek, lelkünknek. Igen, mert a tanítás nem cél volt, hanem eszköz, a megmaradásra a gerinctörő időkben, minden balsorsban. Jókai szerint úgy neveltek, hogy tudták, hogy egy nemzetet nem a szerencse, hanem a balsors jellemez. Balsorsunkban arra neveltek, hogy a nemzetünkhöz való tartozást, Illyés Gyula szerint, vállalnunk kell, megalkulás nélkül, mindig „Ahogy lehet”.

Magyar anyanyelvünk penge élességével tesz különbséget az alkudni és a megalkudni fogalmak, magatartások: a félni és a féltetni között. Pista bátyám féltette a múltat a jövőtől és ezért életében és munkájában megalkudhatatlan volt minden időben... nem félt, hanem féltett.

Nem tudnám jellemezni életét és munkáját másként, mint a Biblia meghatározásával: IGAZ PÉLDA-EMBER VOLT.

Példát adott abban, hogy az igaz szó és a szelídlelkűség olyan erő, mely mint a röntgen, mindent igazán megmutat.

Az ismeretgyűjtésben és annak közkinccsé tételében előttünk járt. Gyűjtötte múltunk mozaikjait, hagyományaink cserép-darabjait igaz önismeretünkért. Előadásaiiban, írásaiiban ezt adta tovább. Kiszélesítette a lelki és a szellemi Magyarországot nemzetközi előadásaiiban, melynek három alkalommal előadó-társa voltam én is Budapesten és Debrecenben. Nemzetközi szinten is tartott Doktorok Kollégiumában és beépítette a Nyikó mentét, Keresztúrt a lelki és Szellemi Magyarországra.

Példát adott abban is, hogy megmaradásunk biztosítója, magyarságunk megmaradása e kettősség egységében van. Ezért vállalta magas egyházi tisztségeinket, falvanként lelátogatva, a legnagyobb egyházkörben. Népi megmaradásunk biztosítékát az egyházban látta és munkálta. Példa-ember volt, mert nemcsak tudta, hanem munkálta is azt.

Példája volt az őrtonnyot vigyázó embernek, kinek nem volt nyugdíj nélküli élete, hanem örök tevékenység volt utolsó perce is.

Az ész hisz a halálban, a koporsóban, mert ez Isten törvénye, a lélek nem akar hinni. A láthatatlanul mögöttem álló évtizedek tanítványai bizo-

nyítják, hogy Molnár István tanár úr nem halt meg, bennünk él Amerikától Ausztráliáig, szelleme benne él a gimnázium történelem szorította, az iskola padjaiban ülőkben, velünk maradt megalkuvás nélküli példája, nem a félésben, hanem az örökségek féltésében, a balsorsban is hűségében, a példa emberség megtartásában és a székelykeresztúri Unitárius Gimnázium lélekből-léleknek épült iskolájában.

Adjon Isten nyugalmat tanár-bátyánknak, nekünk példát életéből. Isten legyen vele, Isten legyen velünk.

ESZMÉK - GONDOLATOK

Uram, ajándékozz nekem érzéket a humor iránt. Adj nekem kegyelmet, hogy a tréfát értem, hogy így egy kis boldogságot ismerjek meg az életben, és másoknak is juttassak belőle. (Thomas Morus)

A humor a bölcsek esernyője. (Eric Kästner)

A humor a szellem napfénye. (E. B. Lytton)

A humor és a tudás kultúránk két nagy reménysége. (Konrad Lorenz)

A nevetés és a mosoly kapuk és ajtók, melyeken át sok jó dolog be tud lopakodni az emberbe. (Morgenstern)

Rossz kedvünk és savanyú arcunk senkit sem vonz Krisztushoz. A derűs keresztény ajánlás a hithez. Amint a kirakat elé állsz megnézni, mi mindent lehet ott venni, éppenúgy tekintenek az emberek az arcodra, vajon mi is lakik a szívedben. (C. H. Spurgeon)

Aki az embereket szereti, szereti örömeiket is. (Teihard de Chardin)

Azt, hogy a gond és aggodalom madarai fejed fölött átrepüljenek, azt nem tudod megakadályozni. De, hogy hajadban fészket rakjanak, azt el tudod háritani. (Martin Luther)

Ha az embert olyannak vesszük, mint amilyen, tulajdonképpen rosszabbá tesszük. De ha olyannak vesszük, amilyennek lennie kell, akkor azzá tesszük őt, amivé lehetne. (Goethe)

Az embernek szüntelen ismételnie kell az igazságot, mert a tévedést is újra meg újra megismétlik. (Goethe)

Isten adja a diót, de sohasem töri fel. (Goethe)

A szépség mindenütt ott van, nem rajta múlik, hogy nem tudjuk meglátni. (Rodin)

A dolgok szépsége a szeretetben rejlik. (Anatole France)

Minden újszülött gyermek azt az üzenetet hozza, hogy Isten még nem vesztette el bizalmát az emberekben. (Rabindranath Tagore)

A bizalom számunkra mindig az emberi együttélés egyik legnagyobb, legritkább és legboldogítóbb ajándéka marad. (Dietrich Bonhoeffer)

Minden ország kultúrája lengje körül a házat. De egyik se szakítson el szülőföldem talajától. (Gandhi)

Egyházi élet – Hírek

Püspöki beiktató

Dr. Szabó Árpád püspök beiktatóját tartottuk március 8-án Kolozsváron a belvárosi unitárius templomban. A beiktató ünnepélyt Székely Miklós közügyigazgató nyitotta meg Mt 5,13-17 alapján tartott imájával. Dr. Kisgyörgy Árpád főgondnok üdvözlö a püspököt és a gyülekezetet, felolvassa a Zsinat határozatát, amellyel Dr. Szabó Árpádot egyházunk 30. püspökévé választottuk és az államelnöki rendeletet, amellyel püspöki megválasztását elismerték. Felkéri főjegyzőt és espereseket a beiktatás szertartásának elvégzésére és a püspököt a beköszöntő szolgálat elvégzésére. A beiktatás főjegyző, közügyigazgató és esperesek (dr. Rezi Elek, Székely Miklós, Nagy László, Szombatfalvi József, Kedei Mózes és Máthé Sándor) által kézrátétellel történt, majd imát mondott dr. Rezi Elek főjegyző. A szószéki szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte (Ef 4,1-7). A szószéki szolgálat után András György előadótanácsos üdvözlö a jelenlevőket és ismerteti az üdvözlőbeszéd sorrendjét.

Üdvözleteket mondtak:

Balogh Ferenc főgondnok, dr. Rezi Elek az iskolák és az egyházi szervezetek, valamint a Teológiai Intézet unitárius kara nevében, Szombatfalvi József az Unitárius Lelkészek Szövetsége nevében, Bíró Barna a szülőfalu, Szent-Iványi Ilona főjegyző a Magyarországi Unitárius Egyház, Richard Beel az észak-amerikai Unitárius Univerzalista Egyház, Austin Fitzpatrick az Angol Unitárius Egyház, Eimart van Herwijnen a Holland Remonstráns Egyház, Scott G. Prinster a Meadville Lombard Teológiai Intézet, dr. Csiha Kálmán az Erdélyi Református Egyházkerület, D. Tőkés László a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Mózes Árpád a Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház, dr. Hans Klein az Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház, dr. Jakubinyi György a Római Katolikus Egyház, dr. Bölcskey Gusztáv a Tiszáninneni Református Egyházkerület, dr. Bartolomeu Anania az Ortodox Egyház, George Guțiu a Görögkatolikus Egyház, dr. Gheorghe Anghelescu a Vallásügyi Államtitkárság, Markó Béla az RMDSZ, dr. Geréb Zsolt a Teológiai Intézet nevében köszöntötte a beiktatott püspököt. Az üdvözletekre dr. Szabó Árpád válaszolt.

Egyházi Képviselő Tanács

Az Egyházi Képviselő Tanács január 13-án tartotta kibővített ülését. Az ülés tárgysorozatán szerepelt: az 1996. december 13-14. napjain Székelyudvarhelyen tartott zsinat és Főtanács választási eredményei, a püspöki beiktató megszervezése, az 1997. évre vonatkozó sajtó- és könyvkiadási terv, az egyházi folyóiratok szerkesztőinek megválasztása, a külföldi tanulmányutak kérdése, az 1996-évi templomépítési gyűjtések eredménye, az 1997. évre tervezett évfordulós rendezvények, valamint gazdasági ügyek.

Gondnok-presbiteri értekezletek

A gondnok-presbiteri értekezleteket február 24. és március 1. között tartották a következők szerint: a kolozs-tordai egyházkör március 1-én Bágyonban, a maros-küküllői egyházkör február 24-én Magyarsároson, február 25-én Nyárádszeredában, a székelykeresztúri egyházkör február 27-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkör február 26-án Székelyudvarhelyen, a háromszék-felsőfehéri egyházkör március 1-én Brassóban. A találkozón Gúzs Ferenc: A romániai magyar szövetkezeti mozgalom múltja, jelene és jövője című előadása hangzott el.

Lelkészi értekezletek

Az I. évnegyedi lelkészi értekezleteket március 4-13. között tartották. Az értekezleteken dr. Rezi Elek főjegyző Lelki, szellemi környezetvédelem és Pap László bágyoni lelkész Balázs Ferenc unitárius lelkész című előadások hangzottak el. A kolozs-tordai egyházkör március 4-én a kolozsvári 1. számú egyházközségben, a maros-küküllői egyházkör március 13-án Marosvásárhelyen, a székelykeresztúri egyházkör március 11-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkör március 10-én Székelyudvarhelyen, a háromszék-felsőfehéri egyházkör március 12-én Brassóban tartotta meg a lelkészi értekezletét.

Dávid Ferenc Egylet

A Dávid Ferenc Egylet január 19-én, február 23-án és március 16-án tartotta felolvasó ülését az Unitárius Egyház dísztermében. Január 19-én dr. Faragó József akadémikus tartott előadást Az unitárius Sándor József István, a székely néprajz feledésbe merült úttörője címen. Bartók Béla Kontrasztok című művét előadta Liviu Cocan, Doina Mangra és Valentin Ivanov. Szavalt Kocs Júlia V. éves teológiai hallgató. A február 23-án tartott felolvasó ülésen Kovács István teológiai tanár tartott előadást Az ökumenizmus helyzete nemzetközi viszonylatban és hazánkban címen. Galanton Péter zeneiskolás diák Beethoven műveket játszott, szavalt Vitályos Ildikó színművésznő. A március 16-i felolvasó ülésen dr. Gaal György tanár olvasta fel Dr. Brassai Sámuel és az Unitárius Kollégium című előadását. Smaranda Letițiu és Ana Christiana Tarta Bartók hegedűduókat mutatott be. Szavalt Kopáncsi Botond V. éves teológiai hallgató.

Lelkésznevelés

A teológiai hallgatók I. félévi vizsgaszessziója január 6 – február 9. között volt a Protestáns Teológiai Intézetben.

A csendesnapokat február 10-11-én tartották. Az unitárius teológiai hallgatók részére Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész Elvárásaink a teológiai hallgató magatartását és legációs szolgálatát illetően és Kovács István sepsiszentkirályi lelkész A fiatal lelkész beilleszkedése a lelkészek közösségébe címen tartottak előadást. A hiteősítő csendesnapok keretében Kovács Sándor kolozsvár-monostori lelkész bibliamagyarázata után az előadók, a tanárok és a hallgatók közös megbeszélésére is sor került. A teológiai közösség kialakításának alkalmi és feltételei témakörben. A közös előadás meghívottja Gryllus

Dániel volt, aki a Hegyi Beszéd és Zsoltárok című műsorából mutatott be részleteket. A közös áhítatot dr. Rezi Elek főjegyző, teológiai professzor tartotta.

A Teológiai Intézetben a II. félévi előadások február 12-én kezdődtek.

Teológiai hallgatóink a húsvéti ünnepek alkalmával legációk szolgálatokat végeztek az egyházközségekben (március 30-április 1).

- Január 1-én dr. Szabó Árpád püspök fogadást adott az egyházi központ irodáiban. A fogadáson jelen voltak a kolozsvári gyülekezetek hívei és lelkészei, az egyházi központ alkalmazottai, Balogh Ferenc főgondnok, dr. Rezi Elek főjegyző, valamint jeles kolozsvári közéleti személyiségek. Dr. Szabó Árpád püspök megemlékezett az elmúlt esztendőben elhunyt dr. Erdő János püspökről és Gálfalvi Sándor főgondnokról, majd összefoglalta a múlt évi eredményeket és az új évre vonatkozó terveket.

- A Nők Nemzetközi Imanapja alkalmával március 7-én ökumenikus istentiszteletet tartottak a kolozsvári belvárosi egyházközség templomában. Ez alkalommal a szószéki szolgálatot Kocs Júlia V. éves teológiai hallgató végezte.

- A kolozsvári Unitárius Kollégium diákjai március 15-i megemlékezés ünnepélyt tartottak az Unitárius Egyház dísztermében. Az ünnepélyen irodalmi összeállítással, énekszámokkal és szavalatokkal szerepeltek.

- Aranyosrákosi Székely Sándor születésének 200. évfordulójára emlékeztek március 15-én Székelykálban. Az ünnepi istentiszteleten a lelkészi szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte. Előadást tartott dr. Rezi Elek főjegyző és Kelemen Szabolcs lelkész. A marosvásárhelyi Bolyai középiskola diákjai ünnepi műsort adtak elő. Az ünnepély emléktábla leleplezésével ért véget.

- Dr. Szabó Árpád püspök és Gyerő Dávid teológiai hallgató az IRF elnöke, március 22-29. között részt vett az IARF Angliában tartott konferenciáján, valamint az IARF Vezetőtanácsának ülésén.

Halottaink

Dr. Molnár István a székelykeresztúr-székelyudvarhelyi egyházkör felügyelőség gondnoka, tanár, ny. múzeumigazgató, Székelykeresztúr díszpolgára, életének 87. évében, január 10-én Székelykeresztúron elhunyt. Bordoson született 1910-ben. A kolozsvári Tudományegyetemen 1935-ben tanári oklevelet szerzett. Székelykeresztúron előbb az Unitárius Főgimnáziumban, majd annak megszűnte után a Tanítóképzőben volt tanár. 1948-ban a Bolyai Egyetemen megszerezte a néprajzi tudományok doktora tudományos fokozatot.

Január 12-én temették a székelykeresztúri múzeumból a timafalvi temetőbe. A temetésen a lelkészi szolgálatot Báró József lelkész végezte. Búcsúbeszédet mondott dr. Szabó Árpád püspök, Szombatfalvi József és Kedei Mózes esperesek, Simén Domokos csíkszeredai lelkész és Fülöp Lajos múzeumigazgató. A sírnál Benyovszki Lajos polgármester és Balázs Dénes méltatták életművét.

Özv. Török Elekné Réther Mária tiszteletesasszony Török Elek nyáradgálfalvi lelkészünk édesanyja életének 84. évében, március 10-én elhunyt. Temetése március 12-én volt Erdőszentgyörgyön, a temetési szolgálatot András György előadótanácsos illetve Benedek Jakab csokfalvi lelkész végezték. Pihe-nése legyen csendes, emléke áldott.

Könyvszemle

VALLOMÁS MAGUNKRÓL. Az anyagot gyűjtötte, gondozta és szerkesztette: Kedei Mózes. Kiadja a székelyudvarhelyi belvárosi Unitárius Egyházközség. Készült az Infopress Rt. nyomdájában. Székelyudvarhely, 1997. 253 l.

Vegyes érzésekkel teszem le kezemből ezt a mondhatni egy szuszra kiolvasott vallomás-kötetet. Egy szuszra, mondom, mert így olvasom évek óta a türelmetlen-szomjasan várt, olyannyira hiányolt és mégis csak nagynehezen és nagyritkán megjelenő unitárius kiadványokat. Pedig az 1989-es változást követően azt reméltük, másként lesz majd mindez...

„Teológiai, szószéki irodalmunk az elnyomás évei alatt, a nyilvánosság előtt való megjelenés lehetőségének hiányában, elszegényedett. Fel kellene kutatni, ki kellene adni az asztalfiókokba rejtett írásokat. És újakat kellene írni minél többet” - összegezte sokunk véleményét (181. old.) az a Kedei Mózes, aki nem titkolta azt a régóta magában hordott gondolatot sem, hogy: „jó volna kiadni egy gyűjteményes könyvet, mely vallomás lenne történelmünkről, életünkről-szolgálatunkról és külföldi kapcsolatainkról.” (Előszó)

A Keresztény Magvető olvasói azért nyilván emlékeznek még arra, hogy kezdetben nem volt ily „hármás ölelésű” az elképzelés, hisz a kötet törzsanyagát képező második rész vallomásainak jelentős része - „Vallomás magunkról magunknak” cím alatt - olvasható volt a folyóirat hasábjain Az alapötletet magát - ott és akkor - így fogalmazta meg a lelkésztársainak kérdőíveket küldő közlő: „Arra gondoltam, hogy jó volna papírra vetni, magunkat megvallatni, hogy mit jelentett és jelent unitárius lelkésznek lenni. Jó volna, ha nyoma maradna a Keresztény Magvetőben, hogy hogyan is gondolkodtunk hivatásunkról, társadalmi szerepünkről a harmadik évezred küszöbén. Tisztelettel kérek, hogy amennyiben időd és lehetőséged engedi, szíveskedj felelni a következő kérdésekre: 1. Mit jelentett unitárius lelkésznek lenni 1989 előtt? 2. Hozott-e változást a '89-es fordulat a lelkési szolgálatban, s ha igen, miben? 3. Mit kellene tenni, hol kellene javítani, változtatni, hogy lelkési szolgálatunk hatékonyabb és eredményesebb legyen?” (KerMagv. 1995/3. 202.)

Az igencsak jó ötletet és kezdeményezést követően, először három vallomás látott napvilágot (Kolcsár Sándor, Bencző Dénes és Szász Ferenc tollából, az előbb idézett helyen), majd újabb öt lelkészünk vallomása következett, a következő lapszámban (Simén Domokos, Jakab Dénes, Keresztes Sándor, Nagy László és Kedei Mózes; KerMagv. 1995/4. 267-279.)

Egyesek részéről már akkoriban felvetődött a kérdés: miért csak ennek a 8 lelkésznek az írása jelent meg? - A kézenfekvő válasz - természetesen - az lehetne: mert csak ők válaszoltak írásban a közlő felkérésére. Hajlanék elfogadni ezt a feleletet, amely alátámasztaná azt a feltevést is, hogy ez az anyag

még kevésnek bizonyult egy időközben felöltő kötet kiadásának tervéhez, és ezért volt szükség arra, hogy a tulajdonképpeni törzsanyag az első és harmadik fejezetekkel bővüljön. Ez a megoldás kézenfekvőnek tűnhetett azért is, mert az említett fejezetek anyaga - Kovács Sándor kolozsvári (3-as számú, monostori egyházközség) lelkész amerikai élménybeszámolója kivételével -, előzetesen mind megjelent már valahol. Tehát csak át kellett „emelni” őket a kötetbe...

Ehhez jöhetett az újabb - ugyancsak hiánypótló szándékú - jó ötlet: felkérni a „vallomástevőket”, bővítsék legalább két-két prédikációval és ugyanannyi imával a már meglévő anyagot.

Hogy miként bővült tovább a kötet törzsanyagát alkotó második rész újabb tíz társszerzővel, arra nézve - kívülállóként - csak feltételezéseink lehetnek. Valójában Kedei Mózes lenne a megmondhatója annak, hogy eredetileg hány lelkésznek küldött kérdőívet, és - miért csak nekik? A Keresztény Magvetőben megjelentetett anyag kapcsán Kedei csak annyit említett meg, hogy: „Az elküldött kérdőívekre a megkérdezett lelkészek kb. fele válaszolt.” (KerMagv., 1995/3. 202.) Ami azt jelentheti, hogy első alkalommal kb. 16 kérdőívet küldött szét. Magában a kötetben még csak utalás sem történik ezen kérdésekre. Pedig az erre lehetőséget kínáló helyen - az Előszóban - „tisztázni” kellett volna őket. Egyrészt azért, mert kultúrtörténeti szempontból majdan ugyanúgy „érdekes” lehet, hogy miként jött létre a kötet, miként a mai olvasó számára is az. Másrészt: - a kötet megjelenése után - egyházkörönként számolva nem is csak egy-egy lelkész adott hangot „csodálkozásának”: semmit sem tudott, még csak nem is hallott a készülő kötet tervéről! Ami úgy az idősebb nemzedékhez tartozó, nemegyszer nyugdíjazás előtt álló lelkészek, mint a fiatalabb korosztályokhoz tartozók esetében, kimondva vagy kimondatlanul is azt jelentette: rosszul esett nekik a mellőzöttség! Őket senki sem kérdezte meg. Pedig ők is szívesen „vallottak” volna... S feltehetően nekik is lett volna miről.

Ha egyszerű formáságnak tűnhet is, azért: mindenképpen illetet volna köszönetet mondani mindazoknak, akik írásban válaszoltak a kérdőívekre, illetve hozzájárultak a kötet anyagának előteremtéséhez; azokról nem is szólva, akik a kiadás anyagi költségeit vállalták magukra...

Mint említettük: a kötet három részre tagolt. A fejezetcímek csak a tartalomjegyzékben vannak feltüntetve, a kötetben nem. Az első fejezet - „Történelmünk küzdelmes útján megtartó erőnk a vallásszabadság” - úgy mond „történelmi mélységből indul”, amivel a szerkesztő két magvas előadás-tanulmány jelenlétét kívánta kiemelni, illetve hangsúlyozni ebben a részben: „Dr. Szabó Árpád püspök: Vallásszabadság és unitarizmus”(sic!) és „Dr. Erdő János püspök: Az erdélyi unitáriusok küzdelmei az emberi jogokért.” A tartalomjegyzékben mindkét cím hibás; az eredeti - és helyes - változatok a kötetben belüliek (vö.: KerMagv., 1993/1. 30; KerMagv., 1994/4. 213.) Mindkét tanulmány előtt a szerzőket: dr. Szabó Árpádot - püspökké választása alkalmából - bemutató, illetve dr. Erdő János püspököt - elhunytá alkalmából - méltató írás olvasható; a tartalomjegyzékben egyik sincs feltüntetve.

„A második rész képezi tulajdonképpen a kötet fő részét, melyben 18 lelkész vall életéről és szolgálatáról. Mozaikszerűen áll össze a kor, amelyben

éltünk és szolgáltunk. Ahány írás, annyi villanó lélektükör, annyi lélekharang, - mindenikből felénk sugárzik és kicsendül a pozitív válasz: igen, érdemes Isten és a közösség szolgálatában élni és dolgozni. Minden egyházi beszéd és ima egy-egy tükörcserép, mely lelki arcunkat mutatja a világnak.” (Előszó) Tegyük hozzá, hogy ebben a tartalomjegyzék által „Életünk és szolgálatunk: vallomások, egyházi beszédek és imák” fejezetcímmel ellátott részben jónéhány, igen figyelemreméltó, magvas és tanulságos vallomás olvasható. A fiatalabb korosztályok tagjainak, és főként a lelkészi hivatásra készülő ifjúságnak, különösen azon nagyjaink gazdag élettapasztalatára, helytállására és bölcsességére érdemes odafigyelniük, akiknek mintegy fél évszázadot átívelő lelkészi szolgálata valamikor a második világháborút követő években kezdődött és - a tragikus sorsú Gellérd Imre kivételével - egészen napjainkig tart. Ők azok, akik fiatalon átérték a világháború borzalmaival és nyomorát betetőző „felszabadítást” és rendszerváltást; az 1947-es szárazságot, szegénységet és éhínséget; a neki-lendülő sztálinista diktatúra gaz- és rémtetteit, az államosítást, az 1956-os „eseményeket” követő meghurcoltatásokat és szenvedéseket, a kollektivizálást... S mintha ennyi is nem lett volna életreszólóan elég: mindazt is, ami csak ezek után következett, a legsötétebb kommunista diktatúrák egyikének negyedszázados „aranykorszakát”. Valóban megpróbálta e kor, hogy mit bír ki az ember!

Gerincroppantó időkben helytálló nagyjaink vallomásaihoz szervesen kapcsolódnak a kötet középnemzedékét alkotó lelkészeinek megrendítő, „édes-keserű” vallomásai is (Kiss Károly, Jakab Dénes, Keresztes Sándor); általában a '60-as évektől kezdődően nekik is hőven kijutott a megalázó, idegölő és léleknyomorító „aranykorszak vívmányaiból”. A fiatalabb - vagy csak valamivel fiatalabb - korosztályokhoz tartozókban, általában, hasonlóképpen mély nyomokat hagyott az 1989-es változás előtti időszak, de különbözőképpen viszonyulnak hozzá; vannak, akikben fájdalmas sebeket tép fel az emlékezés, mint például a falurombolás áldozatául esett, tőba süllyesztett szülőfalu víz alá került főútján - gyermekkori emlékeket és egy szeletnyi erdélyi történelmet idézőn - „sétáló” lelkészünk megrendítő vallomásában; vannak, akik könnyebben napirendre térnek a múlt fölött és figyelmüket inkább a jelen tennivalóira fordítják. Az egészen fiatalok - hála Istennek! - már könnyebben tehetik ezt. Jóleső érzés az, hogy a legfiatalabb nemzedéket - és egyben hosszú szünet után a „szebbk nemet” is - képviselő lelkész - Zsigmond Kinga Réka - vallomása is gazdagítja a kötetet. Üde színfoltot jelentő, őszinte és a lelkész édes-apa emléke-szeretete mellett elkötelezett írás. („Csak most” volt, hogy édesapjával együtt fogalmaztuk a kérést a főtisztelendő Egyházi Képviselő Tanácsnak: tegyék lehetővé az első lányhallgatók felvételizését a Teológiai Intézetbe!)

Feltétlenül figyelmet érdemel gyakorló lelkészeink nemzedéki hovatartozástól független, szinte egyöntetű felismerése: 1989 decembere alapvetően megváltoztatta helyzetünket; nagyon sok szempontból könnyebbé lett szolgálatunk, de sok szempontból nehezebb is; a nagyobb szabadság és a megnövekedett lehetőségek egyben újabb kihívásokat is jelentenek, és mindenképpen nagyobb felelősséget követelnek.

Köszönetet mondva, elismeréssel kell szólnunk azokról, akik a rövidebb önéletrajz vagy nagyobb lélegzetű vallomás mellé nemcsak fényképet, de általában két-két prédikációt és imákat is „mellékeltek” a kötet gazdagítására. Az eredmény: mintegy 42 - különböző alkalmakra írt - egyházi beszéd és 24 imádság. Függetlenül attól, hogy a prédikációk között vannak régebbi, más kiadványainkban már napvilágot látott írások, hogy vannak közöttük jó, nagyon jó, és kevésbé sikerült beszédek is: így „csokorba szedve”, egy kötetbe gyűjtve remélhetőleg azt az üzenetet és ígéretet is hordozzák: lelkeszi közösségünk megtette az első lépést az évek óta égető és egyre fájóbb hiányosságunk felszámolására, egy gyűjteményes prédikációs kötet összeállítása és megjelentetése felé.

A könyv harmadik fejezete - „Ablak a világra” -, s mint ilyen, kitekintést kínál amerikai és angol hittestvéreinkkel való kapcsolatainkra. Ebben a részben fiatalos, eleven, gazdag tapasztalatokban és jó meglátásokban bővelkedő, új írás: a - már említett - Kovács Sándoré. Az Erdély- és unitarizmus „ügyéért” évek óta lankadatlanul lelkesen és fáradhatatlanul szolgáló Gellérd Judit - Zizi - jelen kötetbe felvett írása, akárcsak a Kedei Mózesé: régebbi, már előbb is publikált írások. Ami semmit sem von le értékükből...

Ami ellenben mérhetetlenül sokat ront nemcsak ezen fejezet, hanem az egész kötet értékén, s amit nem lehet szó nélkül hagyni: az a kötetben valószínűleg hemzsegő hibák jelenléte! Jut belőlük szinte minden oldalra, az „egyszerű elírásoktól” kezdve a súlyos helyesírási- és fogalmazási hibákig, sőt a nyelvédessanyánk ellen elkövetett valóságos merényletekig! Különösen súlyos eseteknek kell tekintenünk azokat, amelyek ráadásul idézetekben bukkannak fel! (Mindössze néhányat említsünk „elrettentő példaként”: a 87. oldalon levő Ady-idézet; a 127. oldalon lévő „Isten kezébe vagyunk”; a 146. oldalon „mint a monda tóba hullt harangja, (a mélyben él az ember fájdalom...” stb.)

A kötetben szó esik „anyanyelvünk ápolásáról”, a „minőségről” és az „igényességről” is, mint az unitarizmus jellemzőiről... Hát ezért sem lenne szabad ilyen munkát kiadni! Egymást ismerjük általában, úgy - ahogy. Ezzel a kötetrel azonban már nem csak magunknak akartunk vallani magunkról, hisz a kötet cím lerövidült egy szóval, de mégis tágabb lett az ölelése...

(Kis)

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 6000 lej, melyet a lelkeszi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 20 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 20 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.

